

ACTA
MUSEI
TUTOVENSIS
Istorie veche și arheologie

XXI

2025

Istorie veche și arheologie

ACTA MUSEI TUTOVENSIS

XXI

2025

MUZEUL „VASILE PÂRVAN” BÂRLAD

**ACTA MUSEI
TUTOVENSIS**

Istorie veche și arheologie

XXI

2025

Publicație a Muzeului „Vasile Pârvan”
Str. Vasile Pârvan nr. 1
731003 Bârlad
Tel.: 0235 42 16 91, 0335 404 746
Fax: 0235 42 22 11
E-mail: muzeuparvan@gmail.com
web: www.muzeulparvan.ro

Publication of „Vasile Pârvan” Museum
1 Vasile Pârvan Street
731003 Bârlad
Phone: 0235 42 16 91, 0335 404 746 Fax:
0235 42 22 11
E-mail: muzeuparvan@gmail.com
web: www.muzeulparvan.ro

Colegiul de redacție:
Dr. Ion IONIȚĂ
Dr. Dan Gh. TEODOR
Dr. Mircea MAMALAUCA
Dr. Mircea OANCA
Drd. Adrian-Ionuț GÎLEA
Redactor șef:
Dr. Mircea MAMALAUCA

REVISTA APARE CU SPRIJINUL FINANCIAR AL CONSILIULUI JUDEȚEAN VASLUI

Revistă fondată de dr. Mircea MAMALAUCA

Apare anual din 2006

Continuă în parte „Acta Musei Tutovensius” (ISBN: 1842-2373)

Din anul 2015, nr.11, apare cu titlul actual.

MUZEUL „VASILE PÂRVAN” BÂRLAD

ACTA MUSEI TUTOVENSIS

Istorie veche și arheologie

XXI

HISTORICA ET ARCHAEOLOGICA

EDITOR: Mircea MAMALAUĂ

**Bârlad
2025**

Revista editată de CASA EDITORIALĂ DEMIURG
(acreditată de CNC SIS în 2003, reacreditată în 2006 și 2010)
Șoseaua Păcurari nr. 68, Bl. 550, Sc. B, Et. 4, Ap. 16
700547 Iași, România
Telefon 0745 378 150; E-mail: ceddemiug@yahoo.fr
Director marketing: dr. Irina CROITORU
Consilier editorial: Alexandrina Ioniță

© Muzeul „Vasile Pârvan”

ISSN: 2457-1709
ISSN-L: 2457-1709

Revistă indexată CEEOL

CUPRINS

STUDII ȘI MATERIALE

Mădălina STĂNESCU, *Materialul litic cioplit descoperit în așezarea Starčevo-Criș de la Voetin –La Curte)* 7

The knapped lithic material discovered in the Starčevo-Criș settlement at Voetin- La Curte point

Gheorghe-Corneliu LAZAROVICI, Cornelia-Magda LAZAROVICI, *Semne și simboluri cu posibile corelații între scrierea danubiană – și cultura Yangshao (China)* 16

Signs and symbols with possible correlations between danubian writing – and Yangshao culture (China)

Adela KOVÁCS, Carsten MISHKA, Constantin APARASCHIVEI, Alexandru-Constantin CIOBANU, *Surface discoveries: the anthropomorphous statuettes from Stăuceni-Holm, Stăuceni commune, Botoșani county*..... 34

Descoperiri de suprafață: plastica antropomorfă de la Stăuceni-Holm, com. Stăuceni, jud. Botoșani

Mihaela BLAGOCIN, *Vasele capac din așezarea cucuteniană Roma-Balta lui Ciobanu (județul Botoșani): analogii și funcționalitate* 71

Lids from the cucutenian settlement Roma-Balta lui Ciobanu (Botoșani county): analogies and functionality

George-Dan HÂNCEANU, *Despre funcționalitatea greutăților din lut descoperite într-o locuință getică de la Roșiori (jud. Neamț)* 82

About the functionality of some clay weights discovered in a getic dwelling from Roșiori (Neamț County)

Sergiu MATVEEV, Vlad VORNIC, *Cercetările arheologice preventive la situl Ghelăuza I (r-nul Strășeni)* 102

Preventive archaeological research at the Ghelăuza I site (Strășeni district)

Adrian PORUCIUC, *Corespondențe etimologice și implicații istorice ale lexicului agrar gotic atestat în Biblia lui Wulfila (sec. IV)*..... 117

Etymological links and historical implications of the gothic agrarian vocabulary recorded in Wulfila's Bible (4th century)

Mircea MAMALAUCA, *Fibule digitate descoperite în preajma Mănăstirii Grăjdeni, com. Vinderei, jud. Vaslui* 134

Digitate fibulae discovered near Grăjdeni monastery, Vinderei Commune, Vaslui county)

Dan Gh. TEODOR, *Viața comunităților rurale medievale timpurii din regiunile carpato-dunărene*..... 143

The life of early medieval rural communities in the carpatho-danube regions

NUMISMATICĂ

Lucian MUNTEANU, Ioana SCUTARU, <i>Varia numismatica tutovensia. IV</i>	155
--	------------

VARIA

Octavian-Cristian ROGOZEA, <i>Descoperiri arheologice în hotarul administrativ al oraşului Deta (jud. Timiş)</i>	162
<i>Archaeological discoveries in the administrative boundary of Deta town (Timiş county)</i>	

Mircea OANCĂ, Adrian-Ionuţ GÎLEA, <i>Contribuţii la cartarea tumulilor din zona oraşului Murgeni, judeţul Vaslui (I)</i>	177
<i>Contributions to the mapping of tumulus in the area of the Murgeni town, Vaslui county (I)</i>	

Sorin LANGU, <i>Tătarii şi sudul Moldovei</i>	201
<i>The Tartars and southern Moldova</i>	

NECROLOG

<i>Arheologia, o poveste fără sfârşit... In memoriam Gheorghe Lazarovici (13 septembrie 1941-3 februarie 2025)</i>	209
--	------------

STUDII ȘI MATERIALE

MATERIALUL LITIC CIOPLIT DESCOPERIT ÎN AȘEZAREA STARČEVO-CRIȘ DE LA VOETIN – LA CURTE

Mădălina STĂNESCU*

Key words: *technology, lithic, raw material, Neolithic, Starčevo-Criș, Voetin (Vrancea County).*

Abstract: *THE KNAPPED LITHIC MATERIAL DISCOVERED IN THE STARČEVO-CRIȘ SETTLEMENT AT VOETIN- LA CURTE POINT. Our paper presents technological and typological observations acquired from the analysis of lithic items discovered in the Voetin village, Sihlea commune, Vrancea County. Generally, Neolithic collections studies in sites from the Carpathian curvature area are rare. Therefore, in this context even the small collections, such as our case, may provide important technical data, namely the use of raw material sources (flint and obsidian), and information about production of narrow, thin laminar blanks (blades and bladelets).*

Situl-La Curte se află în marginea de E-NE a satului Voetin (com. Sihlea, jud. Vrancea), pe terasa joasă din dreapta pârâului Coțatcu, pe o porțiune de teren de mai multe hectare, unde se afla cărămidăria C.A.P. Voetin.

În 1981, Victor Bobi și Anton Paragină, au efectuat un sondaj de salvare care a cuprins două sectoare (I și II)¹ (Pl. I.1). Au fost întreprinse taluzări ale digului pentru irigație, pe latura sudică ce cuprinde sectorul I și în sectorul II, mai exact în zona afectată de gropile făcute de localnici pentru procurarea lutului.

În sectorul I a fost efectuată taluzarea digului pe o lungime de 28 de metri, de la est la sud, până la adâncimea de 2,20 m. Între metrii 1 și 11 s-au evidențiat trei complexe (gropi), conținând ceramică care a fost atribuită culturii Starčevo-Criș și un bordei medieval, din secolul al XVII-lea (Pl. I.2). Între metrii 16 și 25,50 a fost identificată o zonă cu o aglomerare de fragmente ceramice, cenușă și oase de cornute mari, dar și două vetre de foc. În ultimul interval, cuprins între metrii 25,5 și 28, a fost dezvelită o locuință aparținând culturii Starčevo-Criș, deranjată de un mormânt sarmatic².

În sectorul II au fost taluzate mai multe maluri surpate. A fost descoperită o nouă locuință din perioada culturii Starčevo-Criș și un cuptor din secolele III-IV p.Chr. (cultura Sântana de Mureș-Cerneahov). Tot în sectorul II au fost descoperite două morminte de înhumăție, neolitice³.

* Muzeul Vrancei, Focșani, stanescunicoletamadalina@gmail.com.

¹ BOBI, PARAGINĂ 1992, p. 15.

² BOBI, PARAGINĂ 1992, p. 15.

³ BOBI, PARAGINĂ 1992, p. 16.

În 1982 a fost efectuate noi cercetări în acest punct, vizând, în principal, partea de NE a sectorului II. A fost trasată o secțiune de 30 m lungime cu 2 m lățime și o a doua secțiune, paralelă cu prima, de 22 m pe 2 m. Au fost cercetate două locuințe Starčevo-Criș, o groapă menajeră aparținând culturii Ceramicii Liniare și o groapă atribuită culturii Boian. Au mai fost surprinse alte două nivele cu materiale arheologice din perioada culturii Sântana de Mureș-Cerneahov și, respectiv, din veacurile XVI-XVII¹.

În această contribuție ne propunem să analizăm materialul litic recuperat de Victor Bobi și Anton Paragină din complexele Starčevo-Criș, în urma celor 2 campanii de cercetări. Trebuie precizat faptul că nu am avut acces la niciun fel de informație privind contextul descoperirii pieselor litice din așezare (nu apare notat nici în raportul de săpătură aflat în Arhiva Muzeului Vrancei, nici în registrul de inventar), singurele date disponibile fiind doar secțiunile de unde au fost recuperate, marcate pe unele piese. Prin urmare, ne-am propus să tratăm global materialul litic disponibil, pentru a putea observa, mai degrabă, un comportament general al locuitorilor față de materia primă utilizată și față de tehnica și tipologia adoptate în confecționarea uneltelor.

Eșantionul este format din 22 de piese litice din materii prime alogene - silex și obsidian, aparținând mai multor categorii de produse de debitaj.

În definirea tipurilor de silex am folosit drept criterii de diferențiere observații macroscopice privind culoarea și textura, alcătuind două categorii: 1. silex mat, cu textură fină, de culoare crem-gălbui, maroniu cu puncte fosilifere alburii și 2. silex mat sau parțial translucid, cu textură fină, gri-deschis, gri-închis sau negricios. Conform studiilor deja publicate, ultima varietate menționată, respectiv silexul gri-închis, mat, cu textură fină, este asemănător silexului originar de pe cursul Prutului, iar silexul maroniu, crem-gălbui este desemnat drept silex „balcanic”².

Cealaltă categorie de materie primă, din care au fost confecționate doar o așchie, o lamă și o lamelă, este reprezentată de obsidian, de origine carpatică, identificat ca atare în urma unor investigații recente³.

Desigur, este necesară o verificare pe teren a surselor de materie primă, mai ales că, adeseori, diferite varietăți de silex sunt asemănătoare, chiar dacă provin din regiuni diferite.

¹ BOBI, PARAGINĂ 1992, p. 17.

² GUROVA 2018, pp. 113-143.

³ Determinarea sursei de materie primă în cazul pieselor din obsidian a fost posibilă datorită amabilității d-nei dr. A. Boroneanț de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București și a d-lui Clive Bonsall, în anul 2023, cărora le mulțumim și pe această cale.

Fără analize microscopice detaliate nu se poate determina, cu siguranță, proveniența unei roci.

Analiza noastră a avut în vedere, în principal, obținerea unor informații cu caracter tehnico-tipologic asupra materialului litic descoperit, suprafața relativ mică cercetată nepermițând alte considerații.

Materialul litic⁴

Colecția de material litic descoperită în punctul *La Curte* cuprinde 22 de piese din silex, obsidian și materii prime indeterminate, reprezentând, în principal, suporturi laminare retușate și neretușate și așchii.

Suporturile laminare (Pl. II.2), fragmente meziale (n=2), proximale (n=2) și complete (n=1), prezintă caracteristici morfometrice asemănătoare: profil rectiliniu sau ușor concav, o singură piesă prezintă profil torse, secțiune transversală, majoritar triunghiulară, negative de desprindere inițiate din același sens, vizibile pe suprafața dorsală, fracturi predominant perpendiculare pe planul suportului și margini lungi, afectate de mici desprinderi semicirculare (*microchipping*), distribuite mai mult sau mai puțin uniform pe întreaga lor suprafață. Două piese au desprinderi termice pe ambele suprafețe. Dimensiunile suporturilor nu variază semnificativ – valorile lății se situează între 14-17,6 mm (lame) sau 8,6 mm (lamele), iar cele ale lungimii sunt cuprinse între 18,7-20 mm, pentru piesele fragmentare, piesa completă având o lungime de 32,3 mm, iar grosimile cuprinse între 2,2-4,9 mm. Atât în privința obsidianului, cât și a silexului, eșantionul analizat este format din piese rezultate din faza de *plein debitage* sau din cea de abandon, fără ca derularea propriu-zisă a producției laminare să fi lăsat produse specifice la locul descoperirilor.

Piesele retușate (Pl. II.1) trei lame, trei lamele și trei așchii, sunt confecționate din silex și obsidian. Lamele și lamelele – două complete, trei meziale și una distală – se încadrează în aceeași tendință de uniformizare morfologică ca și cele neretușate. Din punct de vedere al dimensiunilor, se pare că piesele selectate pentru a fi fost modificate fac parte din aceeași categorie, cu lăți cuprinse între 10,5-18 mm și lungimi de 17,1-40,6 mm, pentru piesele fragmentare și, respectiv, 29-44,2 mm pentru piesele complete, iar grosimile sunt cuprinse între 4,3-6,4 mm. Modificările marginilor lungi sunt reprezentate de retușa directă/indirectă, abruptă și semi-abruptă, continuă sau parțială. Așchiile retușate (Pl. III.1) – două complete și una proximală, au lungimea cuprinsă între 30,3-45,2 mm, lățimea, între

⁴ Au fost folosite următoarele abrevieri: n= număr, L=lungime, l=lățime, gr.=grosime.

20,6-29,9 mm și grosimea, între 7,2-9,8 mm. Două piese sunt parțial retușate, cu retușă directă abruptă, iar una prezintă, la extremitatea distală, o încercare de amenajare burin.

Unica piesă de tip *grattoir* (L=46,5 mm, l=26,5 mm, g=13,2 mm) (Pl. II.3) din eșantion este confecționată din silex de Prut, pe lamă corticală gri-marونی, cu puncte fosilifere, profil concav și secțiune transversală triunghiulară. Negativele de desprindere dorsale au fost inițiate din sens opus. Frontul activ, centrat, amplasat pe lățimea maximă a suportului, este realizat prin retușă directă, semiabruptă. Treimea proximală a fost amenajată pentru înmănușare.

Nucleul (L=27,4 mm, l=27,8 mm, gr.=18,2 mm) (Pl. III.3) este confecționat din silex cafeniu, cu o porțiune corticală, pe care se observă negativele de desprindere parțiale, aparținând unor suporturi laminare din două planuri de lovire adiacente.

Piese de tip așchii (Pl. III.2), în număr de cinci, au fost confecționate din silex de Prut (n=3) și silex din platforma balcanică (n=2) și provin din diverse faze ale lanțului operațional, reprezentând produse secundare de debitaj, fără morfologie sau dimensiuni standardizate. Patru sunt complete și una proximală, cu talonul neted, cortical sau concav. Bulbul este proeminent, în majoritatea cazurilor cu desprinderi datorate percuției directe dure. Negativele vizibile dorsal aparțin unor desprinderi inițiate din planuri adiacente. Dimensiunile sunt cuprinse între 17,5-58 mm pentru lungime, 18,6-33 mm pentru lățime și 4,2-16,4 mm pentru grosime.

Concluzii

În ultimii ani, au fost publicate o serie de lucrări în care a fost sintetizat stadiul cercetării culturii Starčevo-Criș⁵. Ca urmare, se poate constata faptul că neoliticul timpuriu de la Curbura Carpaților nu a făcut obiectul unor programe de cercetări de amploare, așa cum este cazul altor perioade preistorice, ceea ce afectează nivelul de cunoaștere al acestui palier crono-cultural atât de important din perspectiva neolitizării.

Pentru zona de Curbură a Carpaților au fost recenzate peste 50 de situri Starčevo-Criș⁶, iar dintre acestea, doar câteva au beneficiat, recent, de cercetări preventive sau de diagnostic (județul Prahova: Seciu–Culmea Boldeștilor⁷ [orașul Boldești-Scăieni], județul Buzău: Coțatcu⁸–Cetățuia [com. Podgoria], Pietroasa Mică–Gruia Dării⁹ [com. Pietrosele],

⁵ GARVĂN *et alii* 2022, pp. 9-38; ILIE, NIȚĂ 2014, pp. 63-76.

⁶ GARVĂN 2021, pp. 21-23.

⁷ FRÂNCULEASA *et alii* 2011, pp. 101-125.

⁸ GRIGORAȘ *et alii* 2021, pp. 25-57.

⁹ GARVĂN *et alii* 2022, p. 12.

Dara–*La sud de sat*¹⁰ [com. Pietrosele], Băbeni–*Țurțudău*¹¹ [com. Topliceni]; județul Vrancea: Muncelu–*Fântâna din vale*¹² [com. Străoane], Bonțești–*Pe Jitie* și *La Nucșori*¹³ [com. Cârligele] și Budești¹⁴ [com. Cotești]). Ca urmare, studii menite să caracterizeze industriile litice din siturile Starčevo-Criș, din zona Carpaților de Curbură, sunt și mai puține.

Am mai sublinia faptul că pe teritoriul județului Vrancea, pentru perioada Sarčevo-Criș, prezența obsidianului este semnalată și în așezările de la Bonțești¹⁵ și Muncelu, raritatea acestei materii prime putând fi un criteriu pentru înțelegerea și definirea caracterului unei comunități în comparație cu altele.

În acest context, chiar dacă lotul de piese este relativ mic, analiza materialului litic din situl de la Voetin devine utilă, atât prin prisma analizei tehnologice, cât și prin faptul că piesele din obsidian au beneficiat de analize XRF, menite să aducă mai multe precizări asupra originii sursei de materie primă.

List of illustrations

Plate I

1. Map of the area where the archaeological research at Voetin "La Curte" was carried out – S I (sector I) and S II (sector II), (apud Bobi, Paragină 1983, Fig. 14);
 2. Stratigraphy of the profile resulting from the embankment of the dam in sector I of Voetin – Point "La Curte" (apud Bobi 1982 – Archaeological research report);
- Aerial photos taken with a drone (April 2024).

Plate II

1. Flint and obsidian retouched laminar supports: mesial, distal and complete blades/blades (dorsal and ventral surface);
2. Flint and obsidian unretouched laminar supports: mesial, distal and complete blades/blades (dorsal and ventral surface);
3. Flint grattoir type pieces (dorsal and ventral surface).

Plate III

1. Flint and obsidian retouched flakes (dorsal and ventral surface);
2. Flint and obsidian flakes (dorsal and ventral surface);
3. Flint core.

¹⁰ GARVĂN *et alii* 2022, p. 10.

¹¹ GARVĂN *et alii* 2022, pp. 9-38.

¹² Evaluare de teren pentru întocmirea *Studiului arheologic al comunei Străoane*, 2024.

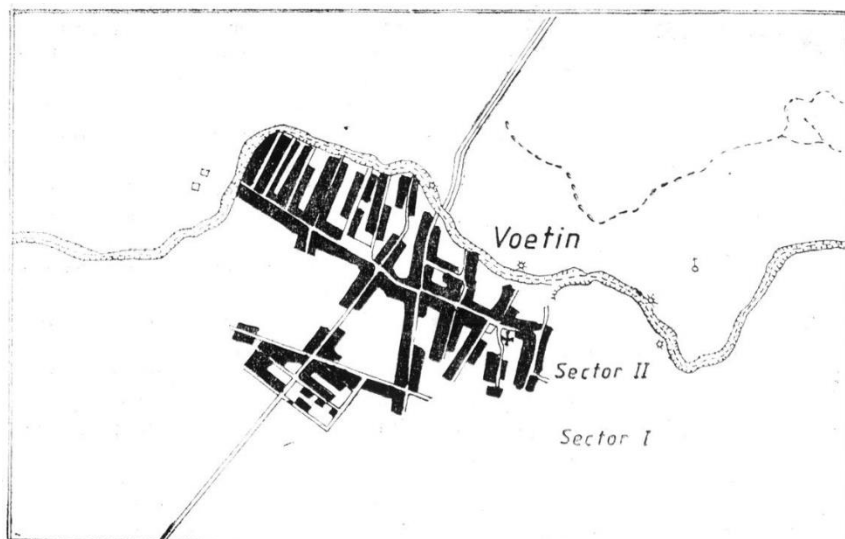
¹³ BICHIR 1959, pp. 257-263; STĂNESCU *et alii* 2024, p. 504.

¹⁴ CONSTANTINESCU, PARAGINĂ 1980, pp. 468-479.

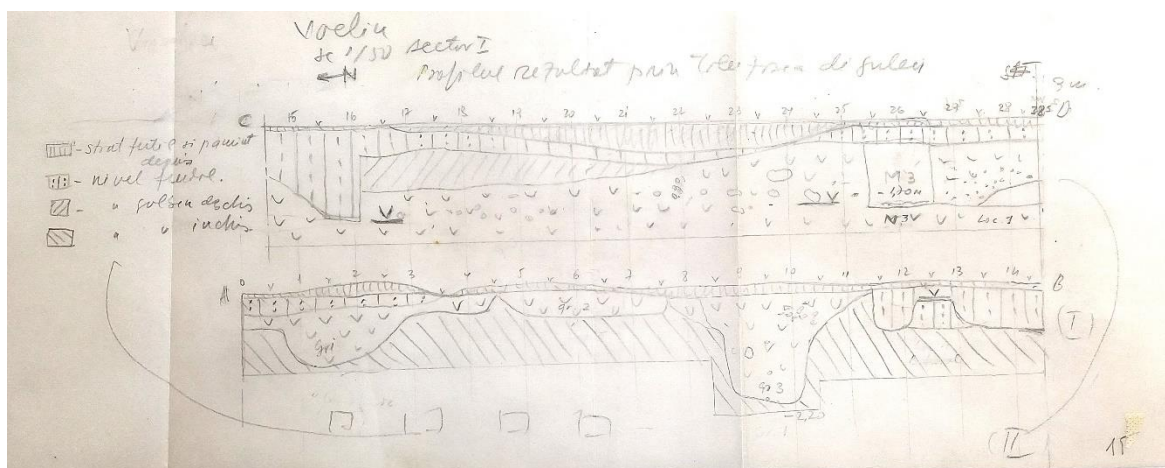
¹⁵ BICHIR 1959, p. 260.

BIBLIOGRAFIE

- BOBI, PARAGINĂ 1983,
Bobi, Victor, Paragină, Anton, *Stațiunea arheologică Voetin, jud. Vrancea*, în: *Materiale și cercetări arheologice*, nr. 17, 1992. A XVII-A Sesiune anuală de rapoarte, Ploiești 1983 (partea I), p. 15.
- CONSTANTINESCU, PARAGINĂ 1980,
Constantinescu, Gheorghe, Paragină, Anton, *Cercetările arheologice de la Budești – Cotești*, jud. Vrancea, în: *Materiale și cercetări arheologice*, Nr. 14, București, 1980, p. 468-479.
- FRÂNCULEASA et alii 2011,
Frînculeasa, A., Preda, B., Bălășescu, A., Soficaru, A., Negrea, O., Nica, T., *Cultura Starčevo-Criș în nordul Munteniei. Cercetări recente la Seciu (jud. Prahova)*, în: *Materiale și cercetări arheologice*, S.N., XI, p. 101-125.
- GARVĂN et alii 2022,
Garvăn, Daniel, Grigoraș, Laurențiu, Munteanu, Roxana, *Descoperiri recente Starcevo – Criș în Subcarpații Buzăului*, în: *Musaios*, vol XXV, Buzău, 2022, p. 9-38.
- GARVĂN 2021,
Garvăn, Daniel, *Valea Călmățuiului în neo-eneolitic*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2021, p. 21-23.
- GRIGORAȘ et alii 2021,
Grigoraș, Laurențiu, Garvăn, Daniel, Munteanu, Dinu, Cătălin, *Cercetări arheologice în situl de la Coțatcu – Cetățuia*, în: *Musaios*, vol XXIV, Buzău, 2021, p. 25-57.
- GUROVA 2018,
Gurova, M., *Flint assemblages in the context of cultural transition during the 6 th millenium BC: a case study from Bulgaria*, în *Bulgarian e – Journal of Archaeology*, 8.2/2018, Sofia, p. 113-143.
- GUROV et alii 2022,
Gurova, M., Stefanova, E., Andreeva, P., Kecheva, N., Bonsall, C., *Prehistoric flint raw materials and, artefacts from Bulgaria: The next step in provenancing balkan flint*, in: *Bulgarian e – Journal of Archaeology*, XXVI, 3, 2022, Sofia, p. 1-30.
- ILIE, NIȚĂ 2014,
Ilie, Ana, Niță, Loredana, *Date despre piesele litice din așezare Starčevo-Criș de la Croitori, Com. Uliești, jud. Dâmbovița*, în: *Studii privind preistoria sud estului Europei*, Volum dedicat memoriei lui Mihai Șimon, Brăila 2014, pp. 63-76.
- STĂNESCU et alii 2024,
Stănescu, Mădălina, Garvăn, Daniel, Munteanu, Roxana, Oancă, Mircea, Apostu, Aurora, *Raport cercetare arheologică preventivă Punct „La Nucșori”, Bonțești, com. Cârligele*, în: *Cronica cercetărilor arheologice campania 2023*, Târgu Mureș, 2024, p. 503.

1

2

3

Pl.I 1. Harta cu zona unde au fost executate cercetările arheologice de la Voetin-La Curte – S I (sector I) și S II (sector II), (apud Bobi, Paragină 1983, Fig. 14); 2. Stratigrafia profilului rezultat din taluzarea digului din sectorul I de la Voetin –La Curte (Bobi 1982 – Raport cercetare arheologică); 3. Fotografii aeriene realizate cu drona (aprilie 2024).

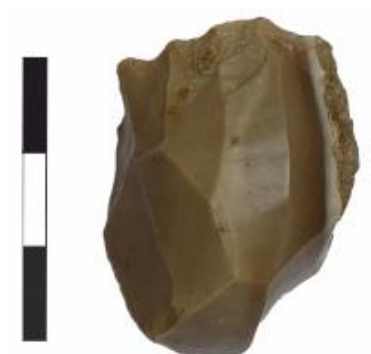
Pl.II 1. Suporturi laminare retușate din silex și obsidian: lame/lamele meziale, distale și complete (suprafață dorsală și ventrală); 2. Suporturi laminare neretușate din silex și obsidian: lame/lamele meziale, proximale și complete (suprafață dorsală și ventrală); 3. Piesă de tip *grattoir* din silex (suprafață dorsală și ventrală).

1

2

3

Pl. III 1. Așchii retușate din silex (suprafață dorsală și ventrală); 2. Așchii complete din silex și obsidian (suprafață dorsală și ventrală); 3. Nucleu din silex.

**SEMNE ȘI SIMBOLURI CU POSIBILE CORELAȚII ÎNTRE
SCRIEREA DANUBIANĂ – ȘI CULTURA YANGSHAO (CHINA)
TEMA=DRUMURILE MĂTĂȘII**

Gheorghe-Corneliu LAZAROVICI*, Cornelia-Magda LAZAROVICI**

Keywords: Signs, symbols, Cucuteni culture, Yangshao culture.

Abstract: SIGNS AND SYMBOLS WITH POSSIBLE CORRELATIONS BETWEEN DANUBIAN WRITING – AND YANGSHAO CULTURE (CHINA). Since the discovery of the Yangshao culture, J. G. Andersson and then other researchers have made connections with the Cucuteni-Trypillia culture, due to the painted pottery, but also the presence of common elements regarding painted decoration, and later decorative motifs and signs and symbols. In the present study, we have resumed some of the old themes previously debated, through comparative methods and with the help of databases. We have identified some signs and symbols common to the Yangshao and Cucuteni-Trypillia cultures, respectively the Danube Script, but also others specific to each civilization or cultural circle. We have exemplified through several figures and tables the possible correlations between Europe and China and we have reinterpreted some iconic artifacts.

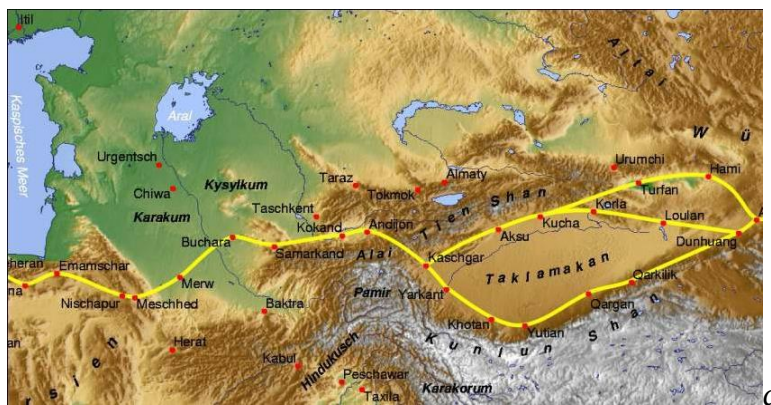
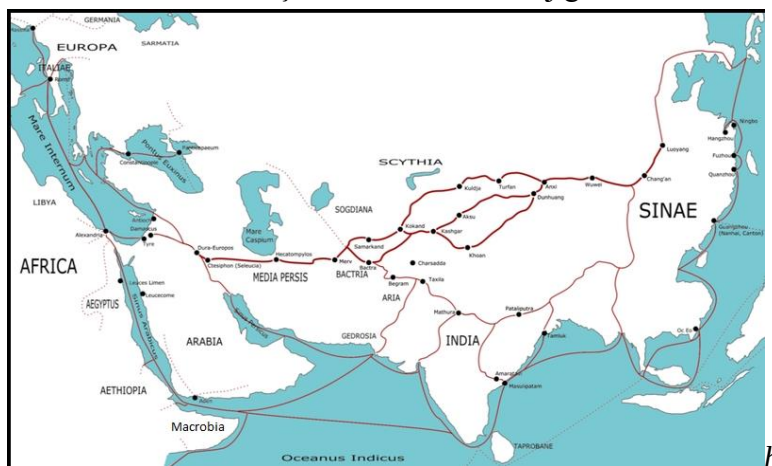

Fig. 1 a-b, Takiamakan = Deșertul Gobi; a, marcaj galben, Drumul Mătășii.

Drumul mătășii a stârnit interesul de-a lungul vremurilor (Fig. 1 și anexele la Fig. 1). Interesantă pentru noi este călătoria lui Nicolae Milescu Spătaru, un adevărat erudit al

* lazarovici.gheorghe.corneliu@gmail.com.

** Institutul de Arheologie Iasi, magdalarovici@gmail.com.

vremii¹, care arată posibilitățile vremii sale și care este primul călător român în China. Lui i se datorează și două lucrări importante din punct de vedere istoric, geografic și etnografic cu privire la această călătorie².

Problema studierii simbolurilor din cultura Yangshao și legăturile lor cu civilizațiile din Europa au început de la primele săpături și studii ale lui Johan Gunnar Andersson, din Bazinul fluviului Huanghe și din sudul Mongoliei, zone în care erau atestate sute de așezări ale culturii Yangshao³. De-a lungul timpului mulți cercetători s-au referit la posibile legături între Cucuteni și cultura Yangshao.

Au scris despre relații cu China M. Petrescu-Dîmbovița în urma unor călătorii de studiu și mulți alții.

Asupra unor teme ne-am aplecat și noi: împreună cu C.-M. Lazarovici, Lăcrămioara Stratulat am avut activități comune, schimb de expoziții, editarea unor volume, studii⁴ și săpături la Dobrovăț-Dealul Buda⁵. Nu mai amintim sesiuni, simpozioane, informații din mas-media.

În urma unei călătorii recente în China (2023) și a unui congres mondial la Shanghai (5th *Shanghai Archaeology Forum, Shanghai*) am reluat unele din temele vechi dezbătute anterior, prin metode comparative și cu ajutorul bazelor de date.

¹ Născut pe 1 iunie 1636 în familia lui Gavril slugerul din satul Milești, ținutul Vasluiului, viitorul traducător, călător, geograf, diplomat își începe formarea intelectuală în Academia slavo-greco-latină de pe lângă mănăstirea Trei Ierarhi. Își va continua studiile la Marea Școală a Patriarhiei din Constantinopol, unde își însușește cunoștințe profunde de teologie, filosofie, istorie, limbi străine, acumulând și o aleasă cultură umanistă: apud <https://mnl.md/2021/06/03/aniversari-nicolae-milescu-spatarul>, accesat 4 octombrie 2024.

² *Jurnal de călătorie în China; Descrierea Chinei*.

³ ANDERSSON 1921; ANDERSSON 1923; ANDERSSON 1943; SHI XINGBANG *et alii* 1982, p. 45; LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI Gh., ȚURCANU S. 2009; LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI GH. 2020 ș.a.

⁴ LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI Gh., ȚURCANU S. 2009, în care am dezbătut teme apropiate sau aprofundate (vezi și: ****Between Earth and Heaven* 2016; LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI GH. 2020; *** *Symbols and Signs* 2021; LAZAROVICI C.-M. 2006; LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI GH. 2020; LAZAROVICI GH. 2024).

⁵ LAZAROVICI C.-M. *et alii* 2020; LAZAROVICI C.-M. *et alii* 2020a; LAZAROVICI C.-M. *et alii* 2024; LAZAROVICI C.-M. *et alii* 2024a.

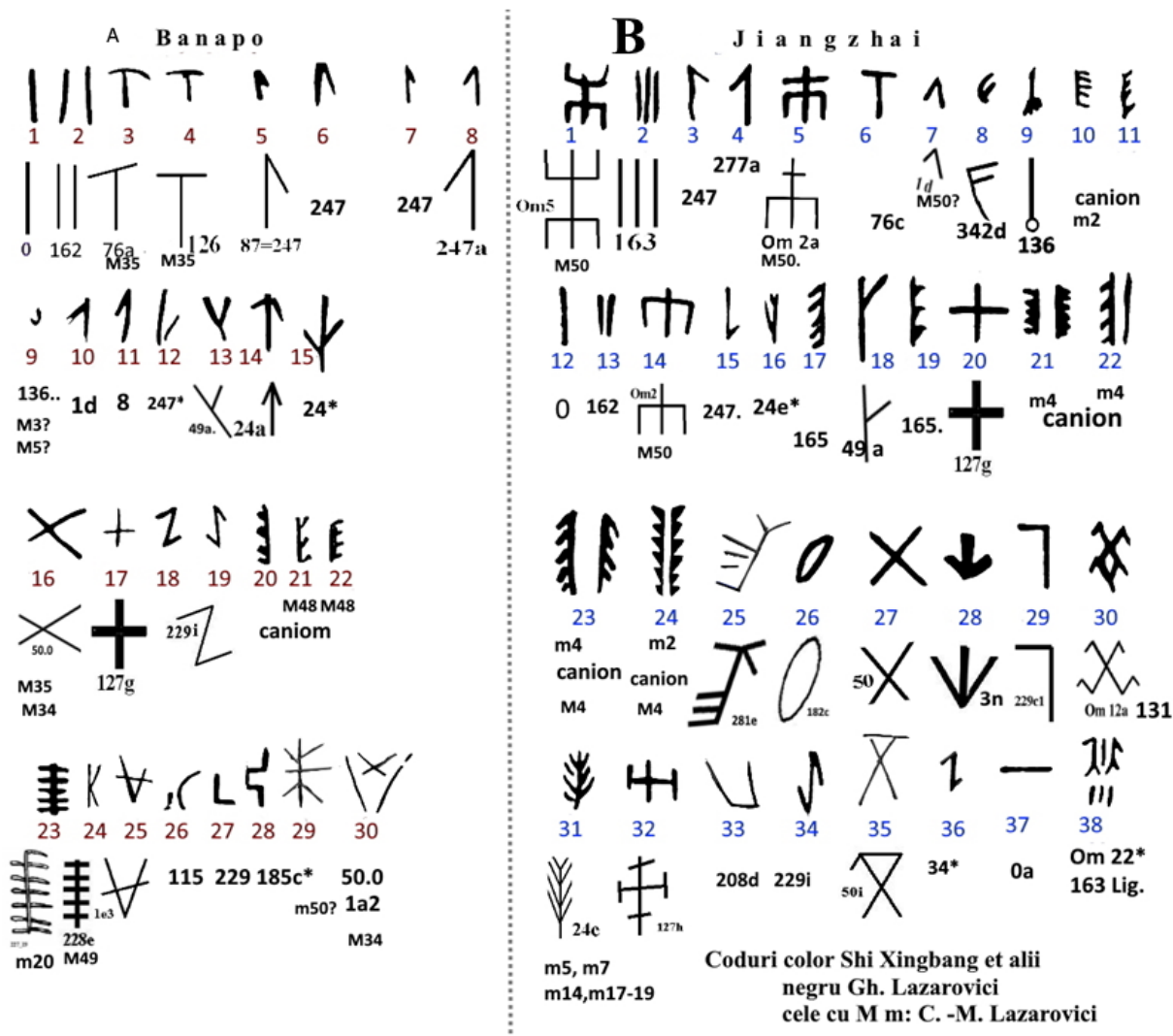

Fig. 2 A și B: Coduri cu semne și simboluri din Yangshao, Cucuteni-Trypillia și Scrierea Danubiană SD/DS.

Legat de semnele și simbolurile neolitice sunt importante observațiile specialiștilor chinezi (Fig. 2), dar semnificațiile acestora au fost interpretate mult mai târziu, pe baza textelor din oracolele dinastiei Shang, de la oracolele din Anyang⁶. Deci catalogul și interpretările sunt mai târzii. Coduri recente nu avem, dar sunt numeroase simboluri comune.

În legătură cu acestea ne-am referit și noi cu alt prilej⁷.

Legat de unele teme mai vechi, avem obiceiul de a le revedea după o vreme și a căuta un alt unghi de vedere, în funcție de noi date și informații. Desigur de fiecare dată mai rămân semne sau simboluri pentru care nu am găsit încă corespondențe sau poate sunt decoruri pentru umplerea spațiilor goale (*horror vacui* lat.=oroarea golului). Ne vom referi la un idol

⁶ TSUNG-TUNG CHANG 1970.

⁷ LAZAROVICI GH. 2009, p. 66 ff.; LAZAROVICI C.-M. 2009, p. 87 ff, în special p. 107, Fig. 27, 30.

antropomorf de mici dimensiuni de la Scânteia, bun de ținut în palmă⁸ (Fig. 3b), republicat în 2022⁹ și revenim asupra interpretării mai vechi (vezi mai jos la Fig. 11).

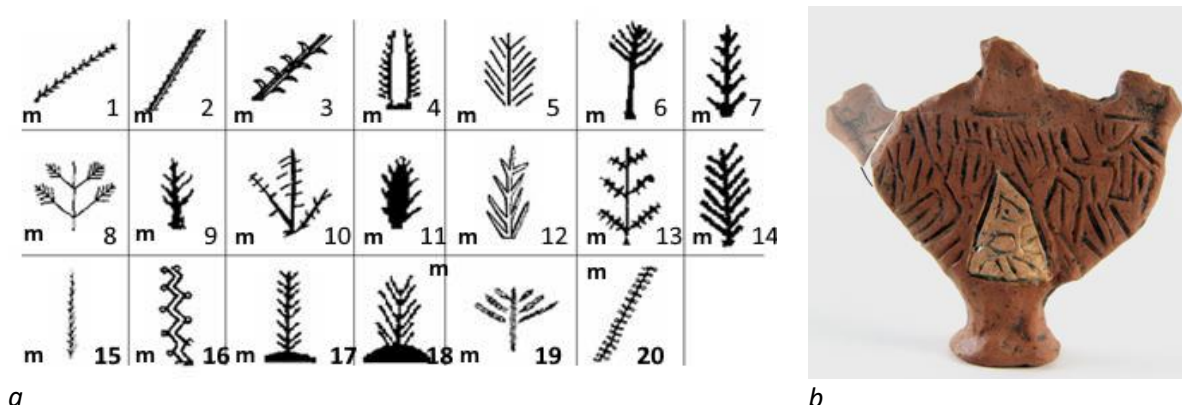

Fig. 3: a, Coduri Cucuteni-Trypillia cu semnificații de plante, arbori; b, Idol cu simboluri astrale, Scânteia.

Recent An Ting a publicat o carte care are un întreg capitol dedicat relațiilor posibile dintre culturile Yangshao, Cucuteni-Trypillia și Anau *Namazga*¹⁰, toate cu o ceramică pictată excepțională, parțial contemporane și în care de asemenea sunt simboluri și semne.

Multe din civilizațiile europene, și ne referim mai ales la cercul denumit de Marija Gimbutas *Old Europe*, au ceramică pictată și numeroase obiecte de cult cu semne și simboluri, care au fost observate și analizate de-a lungul timpului de numeroși specialiști. Ele se încadrează acum în Danubian Script¹¹.

Dacă inițial am încărcat în bazele noastre de date acele semne și simboluri ce se refereau doar la Danubian Script (prescurtat DS/SD), ulterior am extins baza de date la alte perioade, în special Cucuteni¹² (Fig. 2-3), dar și pentru monumentele care nu ofereau dovezi directe sau databile (de exemplu semnele rupestre sau cele de pe megaliți ș.a.). Acum baza noastră de date are peste 7.200 de înregistrări extrase de pe idoli, tăblițe, alterase, vase și obiecte de cult sau funcționale (fusaiole, greutăți etc.), toate din Neolitic (timpuriu, dezvoltat,

⁸ Ca la tăblița pătrată de la Tărtăria, pe care preoteasa pregătea începutul inițierii = a căpăta primele cunoștințe: vezi *** *Tărtăria and the sacred tablets* 2011.

⁹ LAZAROVICI C.-M. 2022.

¹⁰ TING 2023. Lucrarea menționată este ulterioară studiului nostru analitic: LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI GH. 2020; LAZAROVICI GH., LAZAROVICI C.-M. 2021; am analizat noile simboluri pornind de la planșele lui TING 2023; TING *et alii* 2022: aceștia semnaleză 5 simboluri noi cu corespondențe în Danube Script/SD: Fig. 2.5 = SD 164+163d+111c, 111d; 12.3 = SD var. 165; Fig. 12.1, 4 = SD M38, M37, M49; Fig.12.5, Fig.12.2 = SD 130 (asemănător). Din simbolurile sau semnele reprezentate de ploaie și numerologie au fost analizate variabile similare, nu este cazul să revenim; TING *et alii* 2022; Ting *et alii* 2023 reiau problematica generală a culturii Yangshao, inclusiv fazele regionale.

¹¹ O sinteză a Danube Script: MERLINI 2009.

¹² LAZAROVICI C.-M. 2003; LAZAROVICI C.-M. 2005; LAZAROVICI GH. 2009.

târziu), Epoca Cuprului, monumente rupestre și altele. Dintre acestea peste 60 de semne sau ligaturi (combinații) au legături cu codurile considerate Yangshao (Fig. 2).

Fig. 3b Semnele Fig. 2 G.L.									

coloanele					coloanele					coloanele				
	1	2	3	4		1	2	3	4		1	2	3	4
Fig. 3b Semnele Fig. 2 G.L.	Neolitic mijlociu	Neolitic târziu	Eposc. timpurie Cuprului	Eposc. târzie Cuprului		x	x	x			x	x		
							x	x				x		
	x	x				x	x	x					x	
		x					x					x	x	
		x	x				x					x		
	x	x				x	x					x		
							x	x				x		
	x	x				x	x				x	x		x
	x	x												
			x			x	x							
						x	x	x		Corespondența unor coduri comune din Scrierea Yahgshao și SD. Coloanele reprezintă prezența unor date comune.				

SD = Coduri din „Scrierea Danubiană”

Fig. 5. Legăturile dintre imagini și corespondențele lor din câteva perioade istorice.
Corespondența unor coduri comune din scrierea Yangshao și SD/DS (Scrierea Danubiană).
Coloanele marcate cu verde indică prezența unor date comune.

Beneficiind de o bogată literatură arheologică privind apariția și folosința semnelor, dar și simbolurilor, încă din sec. al XIX-lea și prima parte a sec. XX¹³, au fost exprimate unele opinii cu privire la legături între spații îndepărtate, privite uneori cu rezerve, dar multe demonstrând relații și corelații, europene, balcano-anatoliene. Numeroase migrații vin din Anatolia după ultima perioadă rece dintre 10.000-6.000 BC în Orientul Apropiat, defavorabile acolo locuirii umane după 6.500 BC, prin încălzire și uscăciune, dar favorabile pentru zonele noastre după 6.200 BC. Aceste migrații aduc și elemente de viață spirituală.

¹³ TORMA 1894; WIRTH 1931.

Din cele 63 de piese din Yangshao cu analogiile cucuteniene (Fig. 2) observăm în zonele europene analogii din diferite perioade istorice sau culturale. În tabelul de mai jos le prezentăm doar pe cele din perioada contemporană cu cultura Yangshao (5000-3000 BC), fără a intra în detaliile cronologice ale acestora, nefiind specificate detalii la simboluri. Unele interpretări au fost explicate prin documente datate mai târziu¹⁴. În Fig. 5 au fost eliminate cele care apar o singură dată, nefiind corelate.

O bogată literatură și dezbateri au fost definite recent prin termenul de *Danube Script*¹⁵ (DS/SD), un mijloc de comunicare, mai ales între înțelepți/preoți, îngrijitori ai lăcașelor de cult prin numeroase dezbateri¹⁶. Aceste semne și simboluri au ajuns scrieri doar în regate și imperii din nevoi administrativ-economice.

Folosind bazele noastre de date despre semne și simboluri care se ridică la peste 7000 de înregistrări, cu numeroase atribute, pe categorii de obiecte, enumerăm cele mai frecvente semne și simboluri cu înregistrări: 600 funduri de vase, 400 altare, 240 de idoli, 200 tăblițe, 100 de sanctuare, semne rupestre și multe altele (Fig. 6a-b).

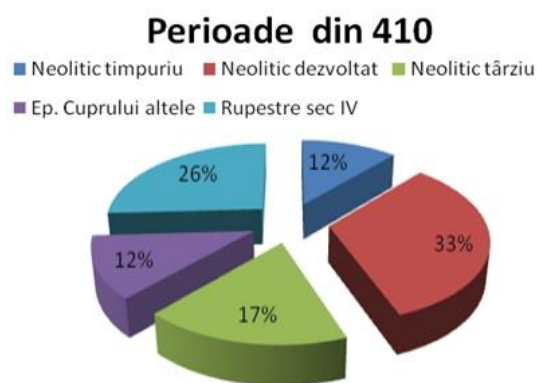
De asemenea din corelațiile din Fig. 5 am urmărit frecvența și proporțiile acelor atribute, deși ele sunt mai numeroase, deoarece pe un obiect se repetă unele simboluri. Din analiza perioadelor istorice (Fig. 6a în procente), din cele 410 înregistrări avem următoarea situație:

- *Neoliticul timpuriu Europa SE sunt peste 230 date*
- *peste 550 date în cultura Vinča, civilizație care este puțin anterioară și contemporană cu fazele Yangshao,*
- *urmate de siturile din Banpo și Jiangzhai din China contemporane cu Cucuteni*

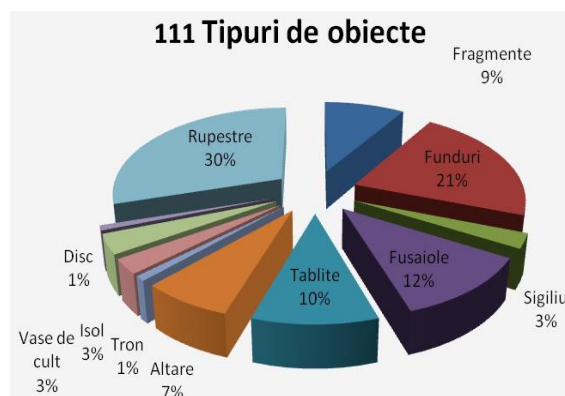
¹⁴ Ne referim la textele din **oracole**. Ne cerem scuze, dar din lipsa bibliografiei, a necunoașterii limbii chineze și a unor colaboratori din domeniu, acum nu putem intra în detalii cronologice; nici la noi multe simboluri nu sunt asigurate de date cronologice directe, cel mai adesea fiind globale. Semnul sau simbolul depind de tipul de obiect, poziție, direcție ș.a.

¹⁵ MAKKAY 1969; WINN 1981; MERLINI 2009; LAZAROVICI GH. 2003; Lazarovici GH. 2004; și bibliografiile la aceștia.

¹⁶ Dezbateri legate de SD/DS au fost în Serbia, Novi Sad 2004, *Signs of Civilisation*, lucrări publicate ulterior, în *The Journal of Archaeomythology*, 2008, 4/1; *Scrierea dunăreană. Scrierea Neo-Eneolitică din Sud-Estul Europei*, 18-20 Mai 2008 Sibiu, cu publicația *The Danube Script* 2008, Sibiu-Sebastopol; *The Danube Script in Light of the Turdaș and Tărtăria Discoveries*, Cluj-Sebastopol, 2009, p. 141 ff; Signs and symbols, from Danube Neolithic and Eneolithic, Sibiu 2009 continuate cu dezbateri pe teme de etnoreligie la Suceava: cu tema Tărtăria 2014, *From Symbols to Signs* 2015; *** *Between Earth and Heaven* 2016; *** *Symbols and Signs* 2017; *** *Symbols and Signs* 2021.

a

b

Fig. 6. Proporții și frecvențe privind: a, perioadele de analogii; b, tipurile de obiecte (corespondențe la Fig. 4).

Care sunt căile de legătură am prezentat într-un studiu pe larg legat de simboluri și posibile legături între China și regiunile noastre¹⁷.

După vizita din decembrie 2023 la muzeul sitului Yangshao de la Dahe¹⁸ suntem convingși că și în arhitectură sunt uimitoare corelații între cultura Vinča, cultura Banatului, respectiv Parța și Yangshao: legături sau evoluții similare: în situl de la Dahe au fost descoperite mai multe locuințe asemănătoare cu *blocurile de locuințe* de la Parța, cu pereți păstrați *in situ* până la 1 m înălțime, cu amenajări interioare, cu același tip de construcție a pereților. Care este mecanismul acestor corelații este dificil de precizat exact.

Anterior într-un studiu larg am dezbătut unele teme principale ca: soarele, pasărea, șarpele între cele două regiuni. Am prezentat pe larg corelații cronologice și culturale în patru mari tabele¹⁹.

În teza sa de doctorat publicată recent, An Ting²⁰ a redat noi semne și simboluri din cultura Yangshao, unele similare cu Scrierea Danubiană, dar și altele diferite. Unele au corespondențe în Yangshao, altele sunt doar Yahgshao (cod. 163.3, 163.4). Unele sunt datate în unele etape cronologice, dar informațiile noastre sunt lacunare.

¹⁷ LAZAROVICI Gh., LAZAROVICI C.-M. 2021, pp. 55-149, în special Anexele 1-4B.

¹⁸ ****Highlights of Pottery 2021*; LAZAROVICI C.-M. 2024; vezi și <https://www.shine.cn/news/nation/1812277349/>

¹⁹ LAZAROVICI GH., LAZAROVICI C.-M. 2021, pp. 55-149, în special Anexele 1-4B.

²⁰ TING 2023.

Fig. 2.1/ 2.9	23.2/5,7,	2.3/8	23.4/2,6	Fig. 2.10/2, 5 linii
I. 5009-4499 6000-5000 alt?	II. 4900-4000	III. 4141-3935	II/III 4900-4000	4000-3500
3.12/1, 2,	3.12/3	3.12/4		
 246c1	 163.3 163.4	 225c	 159b 217_33	

Fig. 7. Semne și simboluri din diferite faze ale culturii Yangshao și corespondențele lor cu Danube Script.

Din punct de vedere al cronologiei absolute Yangshao începe pe la 5009 BC²¹, dar are mai multe variante în diferite provincii.

Cum am observat mai sus semnele sunt din vremea fazei Banpo, care corespunde fazei a doua a culturii Yangshao, datată între 4909-3836 BC, ceea ce corespunde cu ultima parte a fazei Cucuteni A3/4 până în fazele A-B și B1; în partea de vest a României faza Banpo corespunde cu finalul culturii Banatului, Parța - *nivel 5a*, începutului culturii Turdaș, faza Vinča B2/C (în Fig. 4 de mai sus=Neolitic târziu).

Finalul culturii Banpo (3836 BC) corespunde cu prima parte a fazei Cucuteni B1 (Fig. 4=finalul Epocii timpurii a Cuprului). Nu știm care sunt cele mai timpurii simboluri anterioare fazei Banpo. Din acestea s-ar desprinde ideea ca simbolurile prezentate mai sus în regiunile noastre sunt mai timpurii.

O principală concluzie este posibilitatea unor legături pe acele zise „*drumuri ale mătăsi*” (Fig. 5c-d) pe uscat, prin sudul Mării Negre și Mării Caspice, favorizate pe coastele mării, înainte de transgresiunea marină; în jur de 5.700 BC nivelul Mării Negre era cu -5 m mai jos, cu mult mai jos față de cel din Bronzul timpuriu bulgar (cu -2 m), cu morminte și așezări aflate astăzi sub ape.

Așa cum a subliniat și Harald Haarmann, semnele și simbolurile din Danube Script, ca și cele din cultura Yangshao reprezintă o expresie a unor societăți agrare dezvoltate, o modalitate de comunicare și o *symbolic expression of religious beliefs*²².

Ocna Sibiului

Cea mai veche pereche de piese sunt de la Ocna Sibiului (Fig. 8) din mileniul VI, 7120 BP (*apud Biagi et alii* 2005, p. 49), circa 5959 BC după Gh. Lazarovici.

²¹ GONG 2002, Fig. 3.2.

²² HAARMANN 2011, p. 141.

Fig. 8. Ocna Sibiului, altarul Starčevo-Criș cu mitograma, cu semne/simboluri (vezi Anexa 1),(PAUL 1990, p.28; PAUL 1993, p. 78-82; PAUL 1995, p. 130-133, Fig. II a, n. 5-6; GIMBUTAS 1991, p. 313, Fig. 8-9).

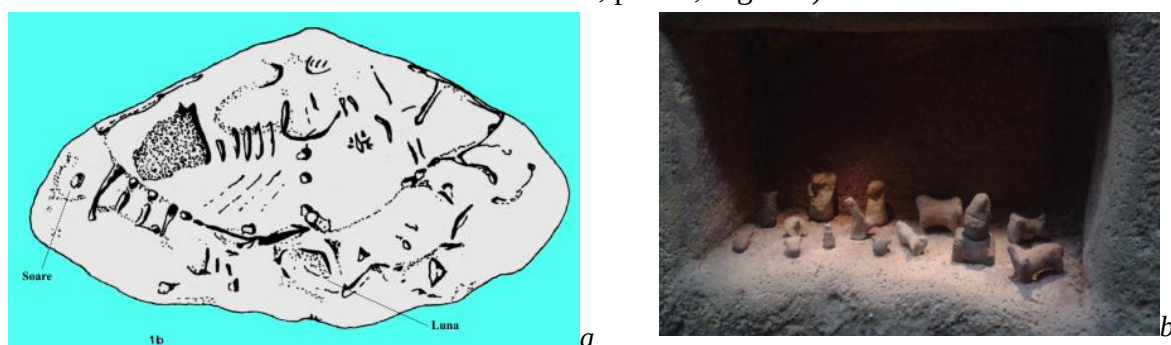

Fig. 9. Ocna Sibiului: a, idolul de pe altarul cu mitograma, desen desfășurat: figură de bărbat cu mustață, jos Luna; în partea opusă era soarele; b, imagine din expoziția de preistorie a Muzeului Brukenthal Sibiu în care se poate vedea și altarul de la Ocna Sibiului.

Fig. 10. Idol Scânteia, Varianta 1, M. Lazarovici.

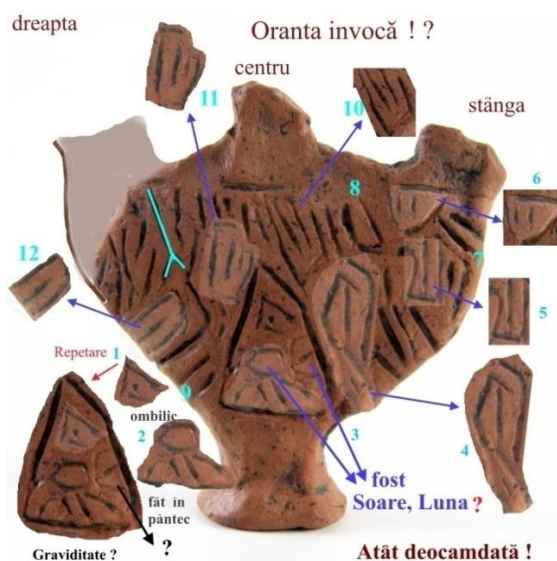
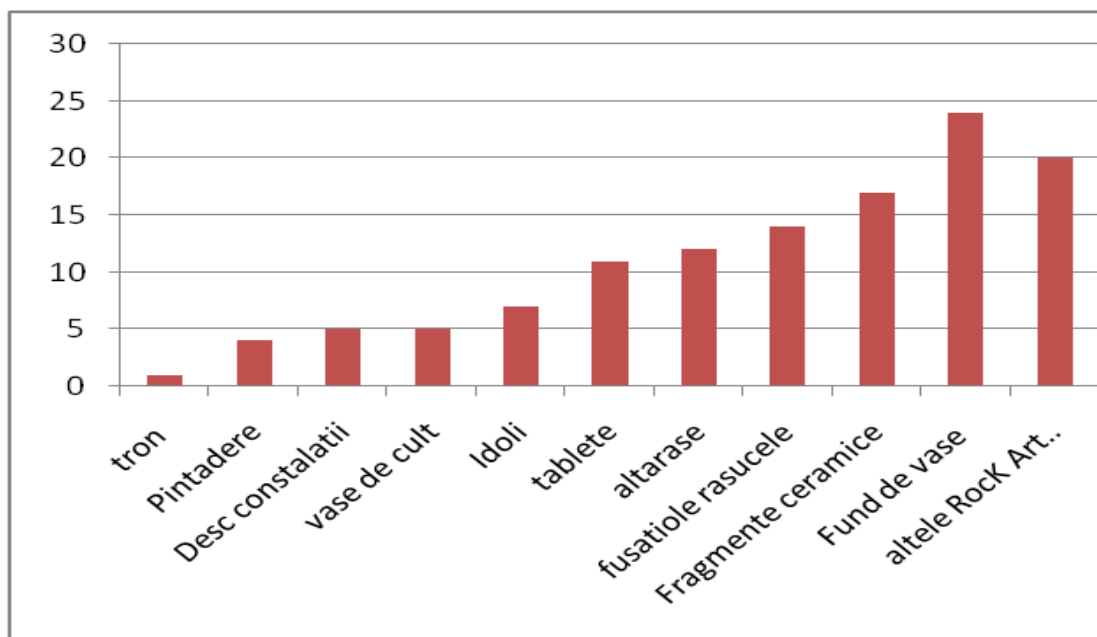

Fig. 11. Idol Scânteia, Varianta 2, 2024 Gh. + M. Lazarovici.

Sintetizând semnele și simbolurile pe epoci (în afara celor de pe Rock Art la care nu se poate preciza exact epoca), culturi și tipuri de obiecte avem următoarele grafici și proporții (Fig. 6 și Fig. 12). Nu știm care este distribuția semnelor din culturile Bampo și Jiangzhai, dar analogii au fost precizate de pe cca. 420 de situații, deci cu un număr de analogii mai mare dacă am luat în calcul și variantele²³ (mai sus Fig. 5), doar pentru scrierea danubiană.

Din aceste analize observăm că predomină fundurile de vase.

²³ La multe semne nu se cunoaște poziția exactă; la fragmente semnele pot fi întâlnite în diferite poziții cap sus, jos, rotire la dreapta sau stânga, fusaiiolele se rotesc. Doar fundurile de vase sunt în poziții clare, ele trebuie puse în legătură cu conținutul vaselor, dar pe care nu-l putem cunoaște.

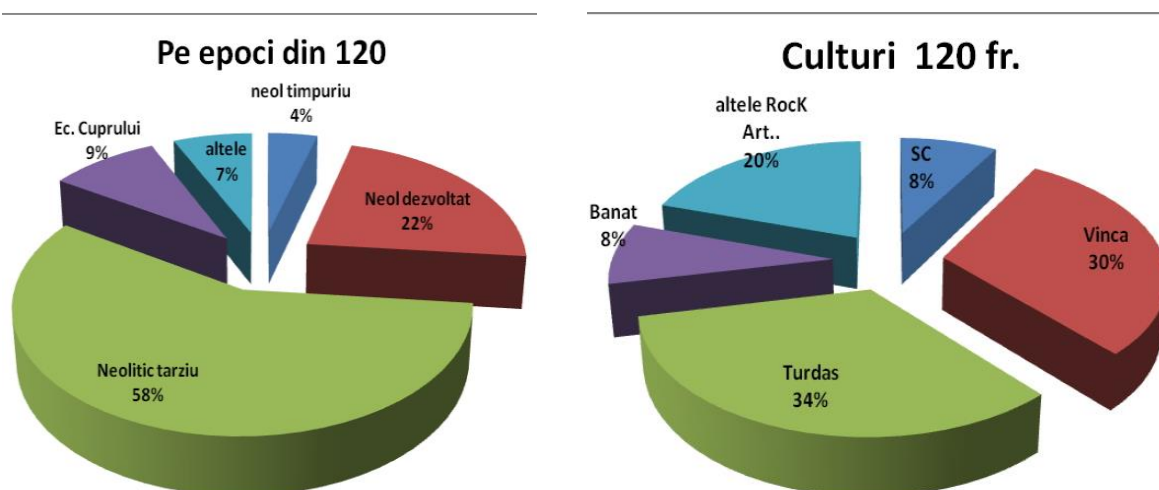

Fig. 12. Prezența semnelor și simbolurilor pe tipuri de artefacte, epoci și culturi.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Chiar dacă ai lansat o ipoteză uneori este bine să revii: ai noi argumente, ai noi date, ai o nouă opinie, o nouă interpretare... Cine știe ?.... unde/care este adevărul ?!

Pentru viitor ar fi interesant de cercetat alte câteva aspecte:

- Orantele ce simboluri au pe stânga, dreapta, centru, jos ?;
- Idolii ce simboluri au pe pântec, piept... pe stânga, dreapta, centru, jos ?;
- Dar în alte civilizații ?
- Sunt bune bazele de date și imagini, dar trebuie completate cu noi întrebări
- Nimic nu e bătut în cuie....

List of Illustrations

Fig. 1 a-b, Takiamakan=Gobi Desert; a, yellow marking, Silk Road.

Fig. 2 A and B: Codes with signs and symbols from Yangshao, Cucuteni-Trypillia and Danubian Script SD/DS.

Fig. 3: a, Cucuteni-Trypillia codes with meanings of plants, trees; b, Idol with astral symbols, Scânteia.

Fig. 4. Synthesis: codes with Cucuteni-Trypillia symbols (after C.-M. Lazarovici) and presence by eras.

Fig. 5. The connections between the images and their correspondences from several historical periods. Correspondence of common codes in Yangshao and SD/DS (Danubian Script). The columns marked in green indicate the presence of common data.

Fig. 6. Proportions and frequencies regarding: a, analogical periods; b, object types (correspondences to Fig. 4).

Fig. 7. Signs and symbols from different phases of the Yangshao culture and their correspondences with Danube Script.

Fig. 8. Ocna Sibiului, the Starčevo-Criș altar with the mythogram, with signs/symbols (see Annex 1),(PAUL 1990, p.28; PAUL 1993, p. 78-82; PAUL 1995, p. 130-133, Fig. II a, n. 5-6; GIMBUTAS 1991, p. 313, Fig. 8-9).

Fig. 9. Ocna Sibiului: a, the idol on the altar with the mythogram, unfolded drawing: figure of a man with a mustache, below the Moon; on the opposite side was the sun; b, image from the prehistoric exhibition of the Brukenthal Museum in Sibiu, where the altar from Ocna Sibiului can also be seen.

Fig. 10. Scânteia idol, Variant 1, M. Lazarovici.

Fig. 11. Scânteia idol, Variant 2, 2024 Gh. + M. Lazarovici.

Fig. 12. The presence of signs and symbols by artifact types, eras, and cultures.

Annex 1. O.S. Ocna Sibiului

Annex 2. New Black Sea Map, apud Haimovici 2009, Fig. 1.

Annex 3. The Silk Road, apud historia.ro-sectiune-general-drumul-matasii.

BIBLIOGRAFIE

*** *Between Earth and Heaven* 2016. C.-E. Ursu, A. Poruciuc, C.-M. Lazarovici (eds.), *Between Earth and Heaven. Symbols and signs. Papers presented at the international symposium From Symbols to signs. Signs, symbols, rituals in sanctuaries, Suceava, Romania, 11-13 September 2015. In memory of Henrieta Todorova*, Etnoreligion Series, II, Muzeul Bucovinei Suceava, Academia Română-Filiala Iași, Institutul de Arheologie, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava, 2016.

ESPLA 1958,

Descrierea Chinei, traducere, ediție îngrijită și prefată de C. Bărbulescu, București, ESPLA, 1958.

****From Symbols to Signs 2015. From Symbols to Signs. Papers presented at the international symposium From Symbols to signs, Suceava, Romania, 2-5 september 2014. In Memory of Klaus Schmidt*, Eds. C.-E. Ursu, A. Poruciuc, C.-M. Lazarovici, Muzeul Bucovinei Suceava, Academia Română-Filiala Iași, Institutul de Arheologie, Institute of Archaeomythology Sebastopol, Etnoreligion Series, I, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava, 2015.

*** *Highlights of Pottery 2021. Highlights of Pottery Unearthed from Zhengzhou Dahe Village Site*, Ed. Gu Wanfa and Hu Jizhong, Institute of Cultural Relics and Archaeology, Zhengzhou Dahe Village Site.

Jurnal de călătorie în China, traducere, ediție îngrijită și prefată de C. Bărbulescu, București, ESPLA, 1956.

*** *Symbols and Signs 2017. Symbols and signs as a communication system. In memory of Gheorghe Dumitroaia*, Papers presented at the international symposium “*From Symbols to Signs. Signs, Symbols, Rituals in sanctuaries*”, Suceava, Romania, 9-11

September 2016, Eds. C.-E. Ursu, A. Poruciu, C.-M. Lazarovici, Etnoreligion Series, III, Muzeul Bucovinei Suceava, Academia Română-Filiala Iași, Institutul de Arheologie, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava, 2017.

*** *Symbols and Signs 2021*. C.-E. URSU, A. PORUCIU, C.-M. LAZAROVICI, Gh. LAZAROVICI, A. KOVÁCS (eds.), *Symbols and Signs through millenia, In memory of Harald Hauptmann*, Etnoreligion Series IV, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava, 2021.

*** *Tărtăria and the sacred tablets*. LAZAROVICI Gh. et alii 2011. Gh. LAZAROVICI, C.-M. LAZAROVICI, M. MERLINI, *Tărtăria and the sacred tablets*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2011.

*** *The Danube script in the light of Turdaș and Tărtăria discoveries. Exhibition catalogue*, eds. Z. Maxim, J. Marler, V. Crișan, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009.

ANDERSSON 1921,

Andersson J. G., *The National Geological Survey of China*, în: *Geografiska Annaler*, Bd, IV, 1921.

ANDERSSON 1923,

Andersson J. G., *An Early Chinese Culture* 《中华远古之文化》, în: *Bulletin of the Geological Survey of China*, 5, Peking, 1923, pp. 1-68.

ANDERSSON 1943,

Andersson J. G., *Researches into the Prehistory of the Chinese*, în: *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, 15, Stockholm, 1943.

BIAGI et alii 2005,

P. Biagi, S. Shenan, M. Spataru, *Rapid Rivers and Slow Seas? New Data for the Radiocarbon Chronology of the Balkan Peninsula*, in: *Prehistoric Archaeology & Anthropology Theory and Education*, RPRP, 6-7, 2005, pp. 43-51.

GONG 2002,

Gong Q. M., *Study of the Yangshao Culture*, Cultural Relics Press, Beijing, 2002.

HAARMANN 2011,

Haarmann H., *Das Rätsel Der Donauzivilisation. Die Entdeckung der ältesten Hochkultur Europas*, C.H. Beck., München, 2011.

HAIMOVICI 2009,

Haimovici S., *Transgresiunea uriașă și vijelioasă a apelor Mării Negre din Neoliticul timpuriu dobrogean, având ca urmare apariția a două specii acvatice mediteraneene: Spondylus gaederopus și Sparus aurata la litoralul românesc al acestei mări*, în: *Pontica*, 41, pp. 421-441.

LAZAROVICI C.-M. 2003,

Lazarovici C.-M., *Pre-writing signs on neo-eneolithic altars*, în: L. Nikolova (ed.), *Early Symbolic System for Communication in Southeast Europe*, BAR International Series 1139, Oxford, 2003, vol. I, pp. 85-96.

LAZAROVICI C.-M. 2005,

Lazarovici C.-M., *Anthropomorphic statuettes of Cucuteni-Tripolye: some symbols and signs*, în: *Documenta Praehistorica*, XXXII, Ljubljana, 2005, pp. 1-10.

LAZAROVICI C.-M. 2006,

Lazarovici C.-M., *Semne și simboluri în cultura Cucuteni*, în: N. Ursulescu și C.-M. Lazarovici (eds.), *Cucuteni 120. Valori universale. Lucrările simpozionului național, 30 septembrie 2004*, Ed. Sedcom Libris, Iași, 2006, pp. 57-90.

LAZAROVICI C.-M. 2022,

Lazarovici C.-M., *Scânteia - Dealul Bodești. Figural plastic art and more*, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava, 2022.

LAZAROVICI C.-M. 2024,

Lazarovici C.-M., *Forumul arheologic de la Shanghai și vizitarea unor situri arheologice în China*, 13 pag., în: *Arheologia Moldovei*, XLVII, 2024, sub tipar.

LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI, GH. 2020,

Lazarovici C.-M., Lazarovici, Gh., *Vase antropomorfizate din culturile Cucuteni, Yangshao și Majiayao*, în *China și România - dialoguri între civilizații și schimburi culturale*, volum publicat de Ambasada Republicii Populare Chineze în România, București, pp. 49-53.

LAZAROVICI C.-M. et alii 2009,

Lazarovici C.-M., Lazarovici, Gh., Țurcanu 2009. C.-M. Lazarovici, Gh.-C. Lazarovici, S. Țurcanu, *A Great Civilization of the Prehistoric World*, general editor L. Stratulat, Palatul Culturii Publishing House, Iași.

LAZAROVICI C.-M. et alii 2020,

C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, L. Stratulat, S. Țurcanu, AL. Berzovan, M. Oancă, A. Kovács, C. Oprean, *Dobrovăț-Pădurea Buda, jud. Iași, Campania 2019*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2019*, Cimec, București, 2020, pp. 117-119.

LAZAROVICI C.-M. et alii 2020a,

C.-M. Lazarovici, Gh., Lazarovici, L. Stratulat, S. Țurcanu, AL. Berzovan, M. Oancă, A. Kovács, C. Oprean, C. Wen, Z. Guo, J. Wu, X. Hou, C. Mischka, *The Cucuteni A3 site from Dobrovăț – Pădurea Buda. 2019 Research*, în: *Arheologia Moldovei*, XLIII/2020, pp. 141-173.

LAZAROVICI C.-M. et alii 2024,

C.-M. Lazarovici, Gh., Lazarovici, L. Stratulat, A. Kovács, C. Oprean, M. Oancă, M. Blagocin, V. Palaghie, A. Asăndulesei, O. Rogozea, C. Wen, Z. Guo, H. Hao, M. Yang, X. Jin, J. Tian, S. Xiao, H. Narita, *Așezarea Cucuteniană Dobrovăț – Pădurea Buda. Campania 2023*, în: *Cercetări Istorice*, S. N., XLIII, 2024, pp. 9-78.

LAZAROVICI C.-M. et alii 2024a,

C.-M. Lazarovici, Gh., Lazarovici, L. Stratulat, A. Kovács, C. Oprean, M. Oancă, M. Blagocin, V. Palaghie, A. Asăndulesei, O. Rogozea, C. Wen, Z. Guo, H. Hao, M. Yang, X. Jin, J. Tian, S. Xiao, H. Narita, *The excavations at Dobrovăț – Pădurea Buda Cucuteni A3 settlement. The 2023 Campaign*, în: D. Aparaschivei, G. Bilavski, L. Bacumenco-Pîrnău (eds.), *Varia Archaeologica IV, Provocări, căutări și certitudini în cercetarea arheologică românească actuală*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2024, pp. 11-61.

LAZAROVICI 2003,

Lazarovici, Gh., *Sacred Symbols on Neolithic Cult Objects from the Balkans*, în: L. NIKOLOVA (ed.), *Early Symbolic System for Communication in Southeast Europe*, BAR International Series 1139, Oxford, Vol. I, 2003, pp. 57- 64.

LAZAROVICI 2004,

Lazarovici, Gh., *Database for spiritual life, signs and symbols*. Paper presented in: *International Symposium on the Neolithic Symbol System of Southeast Europe*, SAN – Novi Sad and Institute of Archaeomythology, May June 2004, Novi Sad.

LAZAROVICI 2009,

Lazarovici, Gh., *Database for Signs and Symbols of Spiritual Life*, în: J. MARLER and M. ROBBINS (eds.), *Sings of Civilization. Neolithic Symbol System of Southeast Europe*, Sebastopol, USA, 2009, pp. 63- 86.

LAZAROVICI 2020,

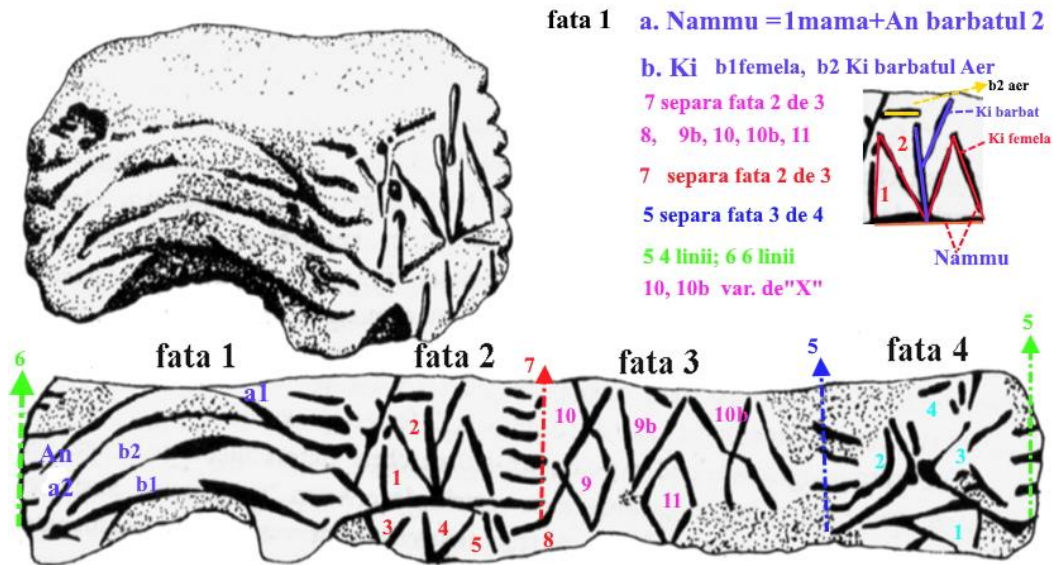
Lazarovici, Gh., *Balta Sărată. Din preistoria Caransebeșului*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2020.

LAZAROVICI 2024,

Lazarovici, Gh., *Semne și simboluri cu posibile corelații între Scrierea Danubiană – și cultura Yangshao*, manuscris, 2024.

- LAZAROVICI GH., LAZAROVICI C.-M. 2021,
Lazarovici, Gh., Lazarovici C.-M., *China–Europe. ethno-cultural links or convergences? Study in ethnoreligion*, în S. A. Luca, E.-C. Ursu, R.-M. Teodorescu, A. Tudorie (eds.), *The Neolithic and the Aeneolithic in Central Europe*, Bibliotheca Brukenthal LXXVII, Ed. Muzeului Național Brukenthal și Ed. Karl A. Romstorfer, Sibiu-Suceava, 2021, pp. 55-149.
- MAKKAY 1969,
Makkay, J. *The Late Neolithic Tordos Group of Signs*, în: Alba Regia, X, Székesfehérvár, 1969, pp. 9-49.
- MERLINI 2009,
Merlini M., *An Inquiry into the Danube Script*. Biblioteca Brukenthal XXXIII, Ministry of Culture of Romania and Brukenthal National Museum, Editura Altip, Alba Iulia, 2009.
- PAUL I. 1990,
Paul I., *Mitograma de acum 8 milenii*, în: Atheneum, 1, 1990.
- PAUL I. 1993,
Paul I., *Das „Mitogramm” von Salzburg – Ocna Sibiului*, în: Forschungen, 36, 2, 1993, pp. 78-82.
- PAUL 1995,
Paul I., *Vorgeschichtliche Untersuchungen in Siebenburgen*, Alba Iulia, 1995.
- SHI XINGBANG et alii 1982,
Shi Xinbang, Jin Xueshan, Yang Jianfang, Chen Lixin, Gong Qiming, Wang Zhijung, Zshang Ruiling i. a., *Neolithische Siedlungen der Yangshao- Kultur in Nordchina*, in: *Materialien zur Allegainen Vergleichenden Archäologie*, Band 1, Ed. Hermann Müller-Karpe, München 1982.
- TING 2023,
Ting A., *The Rise of Trans-Eurasian Exchange: Re-visiting the Correlation Between Movement of Chinese Millet and Painted Pottery Before the 2nd Millennium BC*, Springer, Berlin, 2023.
- TING et alii 2022,
A. Ting, C.-M. Văleanu, H. Ren, Y. Xiang Fu, L. Zhu, *The Yangshao Culture in China. A short review of over 100 years of Archaeological Research (I)*, în: *Cercetări Istorice*, 41, 2022, pp. 53-85.
- TING et alii 2023,
A. Ting, C.-M. Văleanu, H. Ren, F. Yanxiang, L. Zhu, *The Yangshao Culture in China. A short review of over 100 years of Archaeological Research (II)*, în: *Cercetări Istorice*, 42, 2023, pp. 61-80.
- TORMA 1894,
Torma Z., *Etnographische Analogien*, Jena, 1894.
- TSUNG-TUNG CHANG 1970,
Tsong-Tung Chang, *Der Kult der Shang-Dynastie im Spiegel der Orakelinschriften : eine paläographische Studie zur Religion im archaischen*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1970.
- WINN 1981,
Winn, S., *Pre-writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 BC*, Western Publishers, Calgary, Alberta, 1981.
- WIRTH H. 1931,
Wirth, H., *Die Heilige Urschrift der Menschheit. Symbolgeschichtliche Untersuchungen diesseits und jenseits der Nordatlantik*. Leipzig: Koehler & Amelang. Urschrift I. Text band, 1931.

ANEXA 1. O.S. OCNA SIBIULUI

O posibilă corelație cu Sumerul (fața 1 și 2); fața 3 (semnele 9-11), corespunde părții pe care este așezată Luna (vezi mai sus) cu privirea spre direcția feței; fața 4 ar corespunde părții cu Soarele (neilustrată).

<https://clasate.cimec.ro/Detaliu.asp?tit=idol&k=13082EE0693A49E3B6928D9287C03>
ADF imagine neclară, unghi prost, prea mică, descrierea apropiată la I. Paul e mai clară.

ANEXA 2. Harta Mării Negre Noi, apud Haimovici 2009, Fig. 1.

ANEXA 3. Drumul Mătășii, apud historia.ro/sectiune-general-drumul-matasii.

SURFACE DISCOVERIES: THE ANTHROPOMORPHOUS STATUETTES FROM STĂUCENI-HOLM, STĂUCENI COMMUNE, BOTOȘANI COUNTY

Adela KOVÁCS*, Carsten MISHKA**, Constantin APARASCHIVEI***, Alexandru-Constantin CIOBANU****

Keywords: Cucuteni A3, Stăuceni-Holm, statuettes, catalogue, survey.

Abstract: *DESCOPERIRI DE SUPRAFAȚĂ: PLASTICA ANTROPOMORFĂ DE LA STĂUCENI-HOLM, COM. STĂUCENI, JUD. BOTOȘANI.* Așezarea de la Stăuceni-Holm, comuna Stăuceni, județul Botoșani reprezintă unul dintre cele mai bogate situri arheologice din punctul de vedere al descoperirilor de suprafață. Estimat inițial la 1,92 hectare, după ultimele cercetări geomagnetice efectuate, situl se întinde pe 5,3 hectare. Înainte de săpăturile arheologice, situl a fost cercetat pe toată suprafața, rezultând o cantitate mare de fragmente ceramice, unelte din silex și piatră, precum și mai multe obiecte din lut, din categoria reprezentărilor antropomorfe. Această lucrare își propune să prezinte un catalog al descoperirilor de suprafață legate doar de un tip special de artefacte, și anume reprezentările plastice antropomorfe. Am realizat o amplă descriere a fiecărui obiect, marcând fiecare detaliu observat. Argila din care au fost realizate statuetele este de bună calitate, rezultând o pastă fină foarte bine frământată. Reprezentând descoperiri de suprafață și fiind afectate de agricultură, niciunul dintre obiecte nu a fost descoperit complet. Din totalul de 29 de statuete antropomorfe prelevate în timpul cercetării de suprafață, din punct de vedere anatomic, acestea sunt clasificate după cum urmează: 11 fragmente provin din zona trunchiului și a zonei superioare a corpului, iar 18 fragmente reprezintă picioare sau zona inferioară a corpului. Statuetele prezintă în marea lor majoritate decor incizat. Nu au fost găsite statuete antropomorfe pictate și materialul ceramic este corodat, astfel încât, chiar dacă ar fi existat o pictură, aceasta nu s-a conservat.

The Cucuteni settlement at Stăuceni-Holm, Stăuceni commune, Botoșani county was discovered, according to the site file (<http://ran-tmp.cimec.ro/sel.asp?descript=stauceni-stauceni-botosani-asezarea-cucuteni-de-la-stauceni-dealul-holm-cod-sit-ran-35893.01>) by a team led by Ion Nestor, in 1952. Subsequently, it was no longer researched by archaeologists from the Botoșani County Museum. In 2020, during spring agricultural work, ceramic fragments typical of phase A3 of the Cucuteni culture were identified on the ground (Fig. 3). In 2021-2022, geophysical research was carried out by a team of students from the Friedrich-Alexander University of Erlangen, Nuremberg, Germany, coordinated by Dr. Carsten Mischka. On this occasion, a complete and complex picture of the organization of the settlement and its fortification system was obtained.

Geographically, the commune of Stăuceni, Botoșani County, is located in northeastern Romania, about 7 km from the municipality of Botoșani, on National Road DN 29D, which connects the county capital with the eastern localities (Trușești, Ștefănești) and the border crossing towards the Republic of Moldova, at Stânca-Costești. In the western part,

* Muzeul Județean Botoșani, adelakovacs.museum@gmail.com.

** Institut für Ur- und Frühgeschichte, FAU Erlangen-Nürnberg, carstenmischka@gmail.com.

*** Muzeul Național al Bucovinei, costi_costi0@yahoo.com.

**** Muzeul Județean Botoșani, ciobanu.alexandruconstantin@yahoo.com.

the territory of the commune is delimited by the Rediu forest. The relief around the archaeological site is crossed from north to south by the Sitna River, along the course of which several ponds have been arranged, including the Stăuceni pond.

Surface archaeological research was carried out systematically over the entire site, recording the GPS coordinates of concentrations of artifacts and ceramic fragments. On this occasion, it was found that the Cucuteni settlement at Stăuceni-*Holm* is strongly affected by agricultural work, which systematically erodes the surface of the prehistoric dwellings (Fig. 34). Numerous ceramic fragments, stone and flint tools, as well as several fragments from anthropomorphic statuettes were collected (Fig. 4).

The current study aims to present, as completely as possible, the anatomical, decorative and technological details of the anthropomorphic statuettes discovered until the year 2023 (included).

CATALOGUE OF ANTHROPOMORPHIC STATUETTES

A. Upper part of the body

A1. Massive female anthropomorphic statuette, modeled in a vertical position, from which the upper half of the body is preserved. It is flat, oval in section. The preserved part is made of a single piece of clay. The head is modeled as an extension of the long, cylindrical and massive neck, with the face rendered as a bird's beak ("en bec d'oiseau"). The facial features are made by pressing the soft clay from two directions, forming the nose (slightly chipped). The eyes are marked by two transverse circular perforations, with a diameter of 2 mm. In the upper part, the head is rhombic in section. The arms are in the shape of stumps, oriented sideways, each having a perforation made from the back to the front, the left one being fractured. The breasts are rendered in the form of small, circular protrusions, applied anatomically correctly and partially touched by the perforations of the shoulders. The statuette has small chips caused by agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste mixed with fine sand. The surface was carefully smoothed. The firing was carried out in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick colour (Fig. 5).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19339. Dimensions: preserved height – 85 mm; shoulder width – 55 mm; shoulder thickness – 20 mm¹.

¹ KOVÁCS *et alii* 2023, pp. 176-177.

A2. Slender female anthropomorphic statuette, the upper half of which is preserved, broken off at the waist and missing the head. The preserved part, the torso, was modeled from a single piece of clay. The torso is flat, oval in section, trapezoidal in shape. The arms are shaped like stumps, drawn to the sides and very slightly marked. The artifact was decorated with incisions made with an instrument with a rounded tip, approximately 2 mm thick. The incised lines were executed with precision, starting from the center of the body towards the edges. On both surfaces, there are ornamental motifs, such as rhombuses, made slightly asymmetrically, and hatched triangles. The decoration starts from the neck and continues in the same manner over the entire body. On the front, under the neck, a triangular pendant connected by two circles is represented, slightly faded. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste, mixed with sand, crushed ceramic fragments and chaff. The surface of the artifact was carefully smoothed before decoration. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 6).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19340. Dimensions: preserved height – 35 mm; shoulder width – 37 mm; shoulder thickness – 12 mm².

A3. Female anthropomorphic statuette of which the upper half, head, torso and shoulders are preserved, being broken from the waist area. The preserved part was modeled from a single piece of clay. The head is conical, located in the direct extension of the body, with a small stylized neck. There are no facial features. The torso is flat, oval in section, with a slender silhouette. The arms are shaped like stumps, being made by pressing the clay from the side. The shoulders are oriented to the side. The statuette has a scarf-shaped necklace applied, which surrounds the neck, with the free ends on the front. In the loop in the middle of the chest is applied a circular clay button, probably representing a hanging pendant or a circular medallion. On the abdomen, in the place where the navel is usually represented, there is another plastic application, rectangular in shape, with an irregular surface, only partially preserved. The clay used to make the statuette is of good quality, forming a fine, well-kneaded paste mixed with sand. The surface was well smoothed. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 7).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19342. Dimensions: preserved height – 65 mm; shoulder width – 32 mm; shoulder thickness – 7 mm³.

² KOVÁCS *et alii* 2023, pp. 178-179.

³ KOVÁCS *et alii* 2023, pp. 182-183.

A4. Female anthropomorphic statuette of which the upper half (torso) is preserved, broken off at the waist. The head is missing since antiquity. The torso was modeled from a single piece of clay, has a flattened rectangular shape and is oval in section. The arms are in the shape of stumps, being pulled to the side and very slightly marked. On the front side, the breasts are represented by two raised buttons. In the central area, located equidistant from the two breasts, it has a perforation with a diameter of 4 mm. The body was decorated with incisions made with an instrument with a rounded tip, approximately 2 mm thick. The decoration on the two surfaces is slightly different: with horizontal parallel lines on one side and obliquely incised lines on the other. Both surfaces are affected by chips probably caused by agricultural work, the dorsal side being more affected. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The surface of the artifact was carefully smoothed before decoration. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 8).

Discovered during surface research, 2021. Inv. no.: 18846. Dimensions: preserved height – 40 mm; shoulder width – 25 mm; thickness – 11 mm⁴.

A5. Female anthropomorphic statuette of which the upper half (torso) is preserved, being broken from the waist area and missing its head. The torso was modeled from a single piece of clay and is rectangular in shape, oval in section, with a slightly curved profile, suggesting a cambering towards the back of the statuette's body. The arms are shaped like stumps, oriented to the sides, one missing. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The surface was carefully smoothed. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 9).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19354. Dimensions: preserved height – 29 mm; shoulder width – 24 mm; shoulder thickness – 9 mm⁵.

A6. Female anthropomorphic statuette with a slender appearance, from which the upper half of the torso is preserved, being broken off from the abdomen area and missing the head. The torso was modeled from a single piece of clay, has a flat rectangular shape, is oval in section, with a profile slightly curved towards the back. The arms are shaped like stumps. The item was decorated with incisions made with an instrument with a rounded tip, approximately 2 mm thick. The decoration on the two surfaces is different: slightly asymmetric incised lines that end in a **V**, on one side, and horizontal parallel lines, on the

⁴ Unpublished.

⁵ Unpublished.

other. The decoration starts from the neck and continues in the same way over the entire preserved surface. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The surface of the item was carefully smoothed before decoration. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 10).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19382. Dimensions: preserved height – 38 mm; maximum width – 30 mm; thickness – 9 mm⁶.

A7. Female anthropomorphic statuette of which part of the upper half (torso) is preserved, being broken at the waist and missing its head. The preserved part, the torso, was modeled from a single piece of clay. The torso has a rectangular shape and is oval in section. The arms were shaped like stumps, being broken due to agricultural work. The artefact has an incised decoration, composed of oblique parallel lines on the front side, a surface that has been chipped. The dorsal side is much more affected, the decoration missing completely. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 11).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19399. Dimensions: length – 38 mm; width – 31 mm; thickness – 12 mm⁷.

A8. Female anthropomorphic statuette with a slender appearance, which is preserved only in the shoulder area, being broken from the chest area and missing its head. The remaining part, the torso, was modeled from a single piece of clay. The torso is flat, oval in section, trapezoidal. The arms are shaped like stumps, being pulled to the side. The artefact was decorated with incisions made with an instrument with a rounded tip, approximately 2 mm thick. The decoration on the two surfaces is similar, consisting of V-shaped lines at the base of the neck, being continued outwards by obliquely incised lines. In the central area, between the decoration ending in a V and that in the chest area, there is a perforation with a diameter of 4 mm. In the lower area of the preserved fragment, the decoration is continued by parallel horizontal lines. The decoration on both surfaces is affected by chips caused by agricultural work, the dorsal part being more affected. The surface of the artefact was carefully smoothed before decoration. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 12).

⁶ Unpublished.

⁷ Unpublished.

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19400. Dimensions: length – 29 mm; width – 52 mm; thickness – 13 mm⁸.

A9. Female anthropomorphic statuette with a slender appearance, from which the upper half of the body is preserved, being broken off at the waist and missing its head. The torso was modeled from a single piece of clay, being rectangular in shape, oval in section, with a slightly curved profile suggesting an arch towards the back. The arms are in the shape of stumps, being very short. The item was decorated with incisions made with a tool with a rounded tip, approximately 2 mm thick. The decoration on the two surfaces is diametrically opposite: slightly asymmetric lines ending in a **V**, on the dorsal side, and incised lines ending in inverted **V**s on the front side. The decoration starts from the neck and continues in the same way all over the body. On the front surface it has a chip, probably caused by agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The surface of the artefact was carefully smoothed before decoration. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 13).

Discovered during surface research, 2023. Inv. no.: 19413. Dimensions: length – 33 mm; width – 31 mm; thickness – 11 mm⁹.

A10. Female anthropomorphic statuette from which the upper half of the torso is preserved, being broken from the abdomen area and missing its head. The torso was modeled from a single piece of clay. The body is rectangular in shape, oval in section, with a slightly curved profile, suggesting an arch towards the back. The item was decorated with incisions made with a tool with a rounded tip, approximately 2 mm thick. The arms are in the shape of stumps, oriented upwards, suggesting a praying position. The decoration on the two surfaces is different: horizontal parallel lines on the front side and obliquely incised lines on the dorsal side. The ornamentation starts from the neck and continues in the same way over the entire preserved surface. The decoration is slightly erased due to the conditions of preservation, being affected by chips caused, probably, by agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The surface of the item was carefully smoothed before decoration. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 14).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no. 19402. Dimensions: length – 28 mm; width – 24 mm; thickness – 9 mm¹⁰.

⁸ Unpublished.

⁹ Unpublished.

A11. Anthropomorphic statuette from which the upper half of the body is preserved, being broken from the waist area and missing its head. The torso was modeled from a single piece of clay, having a rectangular shape, oval in section, with a slightly curved profile, suggesting an arch towards the back. The arms are in the shape of stumps, being very short. On both surfaces it has chips caused by agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The surface was carefully smoothed. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 15).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19401. Dimensions: length – 55 mm; width – 40 mm; thickness – 19 mm¹¹.

B. Lower part of the body

B1. Female anthropomorphic statuette modeled in a sitting position, from which the middle area is preserved. The preserved part was modeled from three pieces of clay (the body and legs). The legs are preserved unevenly, the right one being shorter. The waist is oval in section. The hips are very wide and convex, considering the shape of the body. The surfaces of the statuette were decorated with a rounded instrument, with incisions and punctures. A rhombus is represented on the abdomen, with rows of punctures inside, which highlight its contour. The buttocks are very prominent and are decorated with linear motifs. On the back, just above the buttocks, there is a row of four horizontal punctures, probably suggesting a belt. The legs were modeled separately and joined together, forming a common body. The clay from which the statuette was modeled is of good quality, resulting in a semi-fine paste, very well kneaded, mixed with sand. The surface of the statuette was well smoothed before decoration. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 16).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19341. Dimensions: preserved height – 65 mm; hip width – 45 mm; maximum diameter (hip area) – 30 mm¹².

B2. Female anthropomorphic statuette, probably modeled in a vertical position, of which only the right leg is preserved. The legs were modeled separately, and are now fragmented along the line of joining. They had a single, oval, concave sole, which is

¹⁰ Unpublished.

¹¹ Unpublished.

¹² KOVÁCS *et alii* 2023, pp. 180-181.

preserved. The leg was decorated with incisions, made with an instrument with a rounded tip. The pubic area was highlighted with a narrow band, formed by three oblique lines, directed downwards. The buttock is decorated with parallel lines, oriented from the inside to the outside. Below the buttock there is a band formed by two parallel lines, filled with short, oblique lines. The decoration on the leg probably had a correspondence on the opposite leg. The clay from which the artifact was modeled is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste, mixed with fine sand. The surface was well smoothed before the decoration was drawn. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 17).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19343. Dimensions: preserved height – 110 mm; hip width – 35 mm; maximum diameter (hip area) – 24 mm¹³.

B3. Anthropomorphic statuette from which a fragment of the upper part of the right leg is preserved. The legs were modeled separately and then joined. It does not have decoration. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The surface was well smoothed. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 18).

Discovered during surface research, 2023. Inv. no.: 19411. Dimensions: length – 32 mm; width – 33 mm; thickness – 20 mm¹⁴.

B4. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the left leg is preserved. The legs were modeled separately and then joined, the preserved fragment being made from a single piece of clay. The artifact was decorated with incisions, made with an instrument with a rounded tip. The buttock is prominent, with a linear decoration, arranged horizontally, made from the joining line outwards. Below the buttock the decoration continues with incised lines, arranged obliquely. The decoration on the leg probably had a correspondence on the opposite leg. In the medial area of the preserved fragment, on both surfaces, there are chips caused by agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with fine sand. The surface was smoothed before drawing the decoration. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 19).

Discovered during surface research, 2023. Inv. no.: 19410. Dimensions: length – 44 mm; width – 32 mm; thickness – 23 mm¹⁵.

¹³ KOVÁCS *et alii* 2023, pp. 184-185.

¹⁴ Unpublished.

¹⁵ Unpublished.

B5. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the upper half of the left leg is preserved. The legs were modeled separately and then joined, the preserved fragment being made from a single piece of clay. The statuette was decorated with incisions, the decoration being slightly erased in the lower part of the piece due to the conditions of preservation. The incisions were made with an instrument with a rounded tip. The buttock is well-contoured, decorated in the middle part with a line that separates its surface into two registers, approximately symmetrical in decoration, composed of vertical lines in the central part and oblique lines towards the edges. Below the buttock the decoration continues with parallel lines, arranged horizontally. The surface of the statuette was smoothed before drawing the decoration. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 20).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19352. Dimensions: preserved height – 36 mm; hip width – 22 mm; maximum thickness (hip area) – 14 mm¹⁶.

B6. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the right leg is preserved. The statuette was decorated with incisions, made with an instrument with a rounded tip. The buttock is prominent, decorated in three registers, arranged in a zig-zag pattern. Below the buttock the decoration continues with parallel lines. The decoration on the leg probably had a correspondence on the opposite leg. The surface was well smoothed before decoration. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with fine sand. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 21).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19351. Dimensions: preserved height – 36 mm; hip width – 21 mm; maximum thickness (hip area) – 19 mm¹⁷.

B7. Female anthropomorphic statuette from which a fragment of the lower part of the left leg is preserved. The legs were modeled separately and then joined, the preserved fragment being made from a single piece of clay. The item was decorated with incisions, made with a tool with a rounded tip. In the upper part, the decoration contains incised lines, arranged in a V-shape. In the middle area, probably representing the knees, there is a band formed by two parallel lines, filled with short, oblique lines, probably representing clothing elements. In the lower part, the decoration continues with lines also arranged in a V-shape. The surface was smoothed before drawing the decoration. The clay from which the statuette

¹⁶ Unpublished.

¹⁷ Unpublished.

was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with fine sand. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 22).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19350. Dimensions: preserved height – 34 mm; maximum width – 18 mm; maximum thickness – 17 mm¹⁸.

B8. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the upper part of the left leg is preserved. The item is fragmented, probably due to agricultural work. The statuette was decorated with incisions, the decoration being slightly erased due to the storage conditions. The buttock is prominent, being decorated with horizontal parallel lines, drawn from the inside towards the edges. Below the buttock the decoration continues with parallel lines. The surface was smoothed before drawing the decoration. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 23).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19349. Dimensions: preserved height – 46 mm; hip width – 34 mm; maximum thickness (hip area) – 19 mm¹⁹.

B9. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the left leg is preserved, which was made from a single piece of clay. The legs were modeled separately and then joined into a common body. The leg was decorated with incisions, made with an instrument with a rounded tip. The buttock is well shaped, decorated with two lines arranged in a cross. These two lines divide the surface of the buttock into four approximately equal registers, filled with short oblique lines that converge towards its center. Below the buttock the decoration is slightly erased due to the storage conditions and continues with parallel, oblique-horizontal lines. The surface was well smoothed before decoration. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with fine sand. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 24).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19348. Dimensions: preserved height – 43 mm; hip width – 20 mm; maximum thickness (hip area) – 15 mm²⁰.

B10. Male anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the left leg is preserved. The legs were modeled separately and then joined, the preserved part being made from a single piece of clay. On the front side, in the area of the joining, it has a

¹⁸ Unpublished.

¹⁹ Unpublished.

²⁰ Unpublished.

perforation with a diameter of 4 mm (caryopsis imprint or perforation from the wooden dowel used for the joint?). The statuette has a vegetal imprint on the inner area. The buttock is well shaped. The surface of the item was carefully smoothed. The end of the leg has a slightly narrowed trapezoidal shape, suggesting a small ankle. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 25).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19347. Dimensions: preserved height – 62 mm; hip width – 22 mm; maximum thickness (hip area) – 19 mm²¹.

B11. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the left leg is preserved. The leg was made from a single piece of clay. The legs were modeled separately and then joined into a common body. The preserved leg was decorated with incisions, made with a tool with rounded tip. The buttock is prominent, with a linear decoration, arranged horizontally, which closes on the thigh, made from the joint side outwards. Below the buttock the decoration continues with horizontal parallel lines. The decoration on the leg probably had a correspondence on the opposite leg. Towards the lower area it has a small swelling suggesting, probably, the knee. Towards the lower end of the leg there is a chip caused by agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with fine sand. The surface was smoothed before the decoration was executed. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 26).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19346. Dimensions: preserved height – 62 mm; hip width – 29 mm; maximum diameter (hip area) – 29 mm²².

B12. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the upper part of the right leg is preserved. The legs were modeled separately and then joined, the preserved fragment being made from a single piece of clay. The buttock is well shaped. The surface was carefully smoothed. The artifact was probably fragmented during agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 27).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19405. Dimensions: length – 33 mm; width – 21 mm; thickness – 14 mm²³.

²¹ Unpublished.

²² Unpublished.

B13. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the right leg is preserved, which was made from a single piece of clay. The legs were modeled separately and then joined into a common body. The preserved leg was decorated with incisions, made with an instrument with a rounded tip. The buttock is well shaped, and below the buttock the decoration continues with parallel horizontal lines. In the front part the decoration has oblique incised lines. The decoration on the leg probably had a correspondence on the opposite leg. The surface was well smoothed before decoration. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a yellowish color (Fig. 28).

Discovered during surface research, 2021. Inv. no.: 18845. Dimensions: length – 35 mm; maximum diameter – 15 mm²⁴.

B14. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the upper part of the left leg is preserved. The legs were modeled separately and then joined into a common body. The leg was decorated with incisions, made with an instrument with a rounded tip. The buttock is well shaped and decorated with horizontal parallel lines. Below the buttock the decoration continues with oblique parallel lines, and the front part is decorated with oblique incised lines, together forming V-s on the side of the leg. The decoration on the leg probably had a correspondence on the opposite leg. In the middle area of the front part there is a chip caused, probably, by agricultural work. The surface was well smoothed before decoration. The clay from which the statuette was modeled is of good quality, resulting in a fine paste, very well kneaded, mixed with fine sand. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick-yellow color (Fig. 29).

Discovered during surface research, 2023. Inv. no.: 19409. Dimensions: length – 56 mm; width – 33 mm; thickness – 22 mm²⁵.

B15. Male anthropomorphic statuette from which the lower half of the body is preserved (?). The right leg is broken since ancient times. The preserved fragment has a rectangular shape, is flat and oval in section. The statuette has on the front of the left leg an imprint from a cereal caryopsis. The surface was well smoothed. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with

²³ Unpublished.

²⁴ Unpublished.

²⁵ Unpublished.

sand and crushed shards. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 30).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19414. Dimensions: maximum length – 57 mm; waist width – 26 mm; thickness – 8 mm²⁶.

B16. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the left leg is preserved. Being modeled from three pieces of clay, the object fractured along the joining of the component parts. The joined legs were delimited by a deep incision and a steep groove. The preserved leg has a geometric decoration, incised with an instrument with a rounded tip, composed of lines that corresponded to those on the right, together forming angular and rhombic motifs. The pubic area is marked by two angular lines, oriented with the tip downwards. The buttock has a linear decoration arranged vertically, executed with precision and deep in the still soft paste. The decoration is slightly erased due to the storage conditions. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a semi-fine, well-kneaded paste, mixed with sand and crushed shards. The burning was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 31).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19344. Dimensions: preserved height – 45 mm; hip width – 18 mm; hip thickness – 7 mm²⁷.

B17. Miniature anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, from which the left leg is preserved. The artifact was made from a single piece of clay. Part of the waist is chipped, probably due to agricultural work. The buttock is well shaped and rounded. The waist is delimited from the buttock by a double horizontal line, superficially incised. The surface was well smoothed. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded paste, mixed with fine sand. The artifact was secondarily fired, resulting in a brown color (Fig. 32).

Discovered during surface research, 2022. Inv. no.: 19353. Dimensions: preserved height – 35 mm; hip width – 21 mm; maximum thickness (hip area) – 13 mm²⁸.

B18. Female anthropomorphic statuette, modeled in a sitting position, of which the right leg and part of the waist are preserved. The legs were modeled separately and then joined. The buttock is prominent and has a chip caused, probably, by agricultural work. The clay from which the statuette was made is of good quality, resulting in a fine, well-kneaded

²⁶ Unpublished.

²⁷ Unpublished.

²⁸ Unpublished.

paste, mixed with sand and crushed shards. The surface was well smoothed. The firing was done in an oxidizing atmosphere, resulting in a brick color (Fig. 33).

Discovered during surface research, 1985. Inv. no.: 19345. Dimensions: preserved height – 78 mm; width – 42 mm; thickness – 25 mm²⁹.

Considerations on the batch of anthropomorphic statuettes discovered at Stăuceni-Holm, Botoșani County

Analyzing the batch of statuettes discovered so far in this Cucuteni settlement, one can see that their number is large, compared to other contemporary sites that have been researched through periegesis. In the case of this study, we specify from the beginning that most of the artifacts we present are unpublished, only five of them having been published previously³⁰.

We have grouped the artifacts that make up this lot into two major categories, determined by their preserved anatomical elements: the upper half of the body (corresponding to the torso) and the lower half of the body (corresponding to the legs and hips). According to this division, it is observed that the fragments of legs or lower body areas prevail (18 pieces), compared to the upper part (11 fragments).

For a finer identification of these archaeological materials, we specify that out of the total of 29 anthropomorphic statuettes taken during surface research, from an anatomical point of view, the lot is classified as follows: 10 artifacts representing the legs, 8 artifacts representing the midsection, 9 artifacts representing the torso and 2 artifacts representing the upper half of the body, with the neck and head.

As is already known, in early Cucuteni iconography, physiognomy is rarely represented, or is somewhat schematic, and heads are rarely preserved. One of the possible interpretations of the absence of facial features is related to the canonical representational restrictions existing in that era. Even when facial features are desired to be represented, they are schematic, being obtained by pressing the soft clay from two opposite sides, as at Scânteia-Dealul Bodești, Iași County³¹. The conical shape of the head of the statuette presented above under entry A3 (inv. no. 19342) is a classic one, already standardized for the statuettes from the first phase of evolution of the Cucuteni culture (Fig. 7), having multiple

²⁹ Unpublished.

³⁰ KOVÁCS *et alii* 2023, pp. 176-185.

³¹ LAZAROVICI C.-M. 2022, pp. 7-8.

analogies³². The manner of rendering the head in a simple conical shape appears much earlier, with such representations existing since the Precucuteni culture³³. However, the physiognomy of the artifact A1 (inv. no. 19339) is questionable, as it presents some interesting features, the nose being represented as a bird's beak (*en bec d'oiseau*). The lateral perforations made in the head area may represent holes for attaching the item or a schematic representation of the ears. The facial features are made by pressing the soft clay from two directions, forming the nose (slightly chipped). The eyes are marked by transverse circular perforations, with a diameter of 2 mm. At the top, the head is rhombic in section (Fig. 5). Although the paste from which the item was modeled corresponds to that used by human communities from the Cucuteni A3 phase, the manner in which the physiognomy is rendered would rather correspond to statuettes from the Cucuteni A-B or B phase. There is a wide range of examples in which the nose is modeled as a small beak, by pressing from both sides of the head. Relevant, but not identical, examples exist at Ruseștii Noi³⁴, Nemirovo³⁵, Adreevka³⁶, Kolomiščina II³⁷.

None of the artifacts presented on this occasion have arms or hands, all of these being only suggested by stumps, which are, most of the time, oriented to the side (Fig. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14). This type of representation of arms is specific to the first phase of development of the Cucuteni culture and appears frequently in contemporary or chronologically close settlements³⁸.

None of the statuettes studied on this occasion were modeled with a prominent abdomen. However, the pregnancy of the characters could be suggested by the representation of complex rhombuses on the abdomen, as in the case of the statuette B1³⁹ (inv. no. 19341) (Fig. 16).

The possibly male statuette B15 (inv. no. 19414) (Fig. 30) could equally well be a ladle handle, or the anthropomorphized handle of a long-handled spoon. Flat items, not

³² MONAH 2012, pp. 298-324.

³³ URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2014, p. 405, fig. 17/3-6.

³⁴ POGOȘEVA 1983, p. 19, fig. 2/21.

³⁵ POGOȘEVA 1983; MONAH 2012, p. 393, fig. 122/1-4, 9, 17-20.

³⁶ MONAH 2012, p. 397, fig. 123/6.

³⁷ MONAH 2012, p. 400, fig. 126/1, 5.

³⁸ LAZAROVICI C.-M. 2022, p. 8; BOGHIAN *et alii* 2022, p. 25; MONAH 2012, p. 367, fig. 93; MAREȘ, APARASCHIVEI 2014, pp. 447-472.

³⁹ LAZAROVICI C.-M. 2022, pp. 63-64; GIMBUTAS 1989, p. 82; STOJANOVA-KANZUROVA, RUJAK 2015, p. 268, fig. 13/e; CHEVALIER, GHEERBRANT 1995, pp. 169-170.

identical, but of relatively similar shape, were discovered at Târgu Frumos-*Baza Pătule*, dating, however, earlier⁴⁰.

The anthropomorphic statuettes discovered during the surface research carried out at the Cucuteni site at Stăuceni-*Holm*, mostly present an incised decoration. No painted anthropomorphic statuettes were discovered; the ceramic material being corroded, even if there had been painting, it had exfoliated. The clay from which the statuettes were made is of good quality, resulting in a fine, very well-kneaded paste. Representing surface discoveries and being affected by agricultural works, none of the artifacts was discovered complete.

In the case of the incised decoration, it presents several interesting aspects. The incisions were made from the middle of the statuette towards the edges. In most cases, the tips of the tools with which the incisions were made are circular, with a blunt tip, approximately 2 mm in diameter.

The body of the statuettes, when decorated, sometimes presents a corresponding decoration on the two surfaces. For example, in the case of the statuette A6, the decoration on one surface has incised lines that end in a **V**, made slightly asymmetrically, and parallel horizontal lines on the other side (inv. no. 19382; Fig. 10). The decoration starts from the neck and continues in the same way over the entire preserved surface. The fragmentary statuette A2 (inv. no. 19340; Fig. 6) has corresponding ornamental motifs on both surfaces, with rhombuses, made slightly asymmetrically, and hatched triangles. The decoration, in this case too, starts from the neck and continues in the same way over the entire body. The fragment described in the catalog under A8 presents a similar decoration on the two surfaces, composed of oblique lines that end in a **V** on either side of the neck, continuing outwards with oblique lines (inv. no. 19400; Fig. 12).

As for the representation of ornamental objects on anthropomorphic statuettes, they are not frequent within the analyzed lot. In discussing them, we must refer to the studies published by S. Țurcanu, who systematized these types of representations, within several studies⁴¹. The author distinguishes, typologically and functionally, the following categories of ornamental objects:

1. head and hair ornaments (hair ornament-accessories, hairpins, earrings, temple rings, head coverings, tiaras);

⁴⁰ URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2014, p. 396, fig. 2-3.

⁴¹ ȚURCANU 2011, pp. 9-35; ȚURCANU 2013, pp. 61-78; ȚURCANU 2023, pp. 295-352.

2. neck ornaments (neck rings, necklaces that can form single, double, triple or even quadruple strings, sometimes with a central pendant, sometimes with an extremely elaborate design, pendants/amulets, saltaleoni);
3. hand ornaments (bracelets and rings);
4. clothing accessories (applied ornaments of various shapes and sizes decorating and/or making up plastrons, decorative borders, headbands, scarves or belts, belt buckles, bone or brass pins, buttons, pieces that generally integrate into a costume)⁴².

As manners of rendering for these, four production techniques are specified: incising, imprinting, painting and modeling⁴³.

Within the collection presented by us, one can observe applied and incised jewelry from the second category, that is, neck ornaments. We observe the decoration applied in relief on the statuette A3 (inv. no. 19342; Fig. 7). Interestingly, the pendant is attached slightly lower than the line of the necklace that hangs like a loose scarf, with the ends free. The statuette A2 was decorated by incising (inv. no. 19340; Fig. 6), and has, on the front side, under the neck, a triangular pendant connected by two rings represented by circles.

The statuettes described under A4 (inv. no. 18846; Fig. 8) and A8 (inv. no. 19400; Fig. 12) have a circular, central perforation in the chest. Although these perforations appear frequently in phase A3 of the Cucuteni culture, their role is still difficult to interpret. We believe, however, that such statuettes may have been worn as pendants, hung around the neck or attached to textile objects. Specimens with a single perforation in the body were discovered at: Cucuteni-Cetățuia⁴⁴; Drăgușeni-Ostrov⁴⁵; Igești-Scândureni⁴⁶; Frumușica⁴⁷; Răucești-Munteni⁴⁸; Trușești⁴⁹; Scânteia⁵⁰; Ruginoasa⁵¹. In more numerous cases than those mentioned by us, there are double perforations, located in the area of the shoulders, chest or hips, which do not mark direct physical elements, which C.-M. Lazarovici interprets as possible holes for attaching the statuettes or for hanging them⁵².

⁴² ȚURCANU 2023, p. 300.

⁴³ ȚURCANU 2023, p. 300; ȚURCANU 2011, p. 13.

⁴⁴ MONAH 2012, p. 296, fig. 22/5; PETRESCU-DÎMBOVIȚA, VĂLEANU 2004, Fig. 209/1, 4, 9.

⁴⁵ MONAH 2012, p. 324, fig. 50/4; CRÎȘMARU 1977, fig. 60/2; KOVÁCS *et alii* 2021, pp. 102-103.

⁴⁶ MONAH 2012, p. 335, fig. 61/1.

⁴⁷ MONAH 2012, p. 336, fig. 62/2.

⁴⁸ MONAH 2012, p. 337, fig. 63/5.

⁴⁹ MONAH 2012, p. 337, fig. 63/3.

⁵⁰ LAZAROVICI C.-M. 2022, p. 106, fig. 32; p. 175, fig. 288; p. 263, fig. 701.

⁵¹ ȚURCANU 2011, p. 24, fig. 1; LAZAROVICI C.-M., LAZAROVICI Gh. 2012, p. 325, fig. 3; p. 329, fig. VIII.31/5; p. 352, fig. VIII.89; ȚURCANU 2023, p. 336, fig. 6.

⁵² LAZAROVICI C.-M. 2022, p. 8.

In the lot analyzed by us for this study, clothing items, such as a belt, can sometimes be observed, represented by incisions or stitches. In the case of the statuette B1 (inv. no. 19341) a row of four horizontally placed punctures can be observed on the back, just above the buttocks, suggesting, probably, a belt or another clothing item (buttons?) (Fig. 16). In the case of the fragment B7 (inv. no. 19350), which most likely represents the area of the knee of the left leg, there is a band formed by two parallel lines, filled with short, oblique lines, probably representing a clothing item (Fig. 22).

The statuettes collected from the surface of the site at Stăuceni-Holm, Botoșani County, fit, both in terms of technology and in terms of the rendering of the body, into the already known iconography of the statuettes from the Cucuteni A3 phase, with suggestive analogies in contemporary sites or those that culturally belong to the same phase of evolution of this civilization.

We believe that the occurrence on the surface of the land in large numbers of all categories of artifacts specific to phase A3 of the Cucuteni culture, not only of artifacts belonging to anthropomorphic statuettes, demonstrates the high degree of damage to the prehistoric anthropic features, due to both the natural erosion of the Stăuceni-Holm terrace, but also to intensive agricultural works, which bring to light special items year after year, but at the same time destroy the contexts of provenance.

List of illustrations

Fig. 1. Amplasarea geografică a sitului arheologic de la Stăuceni-Holm, jud. Botoșani (hartă realizată de Carsten Mischka, în cadrul proiectului *Siedlungs- und Landschaftsarchäologie des Spätneolithikums und der Kupferzeit in Ostrumänien*).

Fig. 2. Interpretarea magnetogramei obținute după scanarea geofizică a sitului arheologic de la Stăuceni-Holm: planul așezării și sistemul de fortificații (realizată de Carsten Mischka în cadrul proiectului *Siedlungs- und Landschaftsarchäologie des Spätneolithikums und der Kupferzeit in Ostrumänien*).

Fig. 3. Bucăți de lut ars provenind de la construcțiile cucuteniene, împrăștiate pe suprafața sitului de la Stăuceni-Holm (15.03.2020).

Fig. 4. Artefacte ceramice răvășite pe suprafața sitului din cauza lucrărilor agricole (17.05.2023).

Fig. 5. Statuetă antropomorfă feminină (nr. inv. 19339; Cat. A1).

Fig. 6. Fragment de statueta antropomorfă feminină (nr. inv. 19340; Cat. A2).

Fig. 7. Statuetă antropomorfă feminină, decorată cu eșarfă (nr. inv. 19342; Cat. A3).

Fig. 8. Statuetă antropomorfă feminină fragmentară, având o perforație în piept (nr. inv. 18846, Cat. A4).

Fig. 9. Statuetă antropomorfă feminină, cu corpul cambrat (nr. inv. 19354; Cat. A5).

Fig. 10. Fragment de statueta antropomorfă feminină (nr. inv. 19382; Cat. A6).

Fig. 11. Fragment de statueta antropomorfă feminină, puternic afectată de lucrările agricole (nr. inv. 19399; Cat. A7).

- Fig. 12. Statuetă antropomorfă fragmentară, având o perforație în piept (nr. inv. 19400; Cat. A8).
- Fig. 13. Statuetă antropomorfă fragmentară (nr. inv. 19413; cat. A9).
- Fig. 14. Fragment de statueta antropomorfă feminină (nr. inv. 19402; Cat. A10).
- Fig. 15. Statuetă antropomorfă fragmentară (nr. inv. 19401; Cat. A11).
- Fig. 16. Statuetă antropomorfă feminină fragmentară (nr. inv. 19341; Cat. B1).
- Fig. 17. Piciorul drept al unei statuete antropomorfe (nr. inv. 19343; Cat. B2).
- Fig. 18. Fragment de statueta antropomorfă, puternic afectată de lucrările agricole (nr. inv. 19411; Cat. B3).
- Fig. 19. Piciorul stâng al unei statuete antropomorfe feminine (nr. inv. 19410; Cat. B4).
- Fig. 20. Statuetă antropomorfă feminină fragmentară (nr. inv. 19352; Cat. B5).
- Fig. 21. Piciorul drept al unei statuete antropomorfe feminine (nr. inv. 19351; Cat. B6).
- Fig. 22. Partea inferioară a unei statuete antropomorfe feminine (nr. inv. 19350; Cat. B7).
- Fig. 23. Statuetă antropomorfă feminină fragmentară (nr. inv. 19349; Cat. B8).
- Fig. 24. Piciorul stâng al unei statuete antropomorfe feminine (nr. inv. 19348; cat. B9).
- Fig. 25. Piciorul drept al unei statuete antropomorfe masculine (nr. inv. 19347; Cat. B10).
- Fig. 26. Statuetă antropomorfă feminină fragmentară (nr. inv. 19346; Cat. B11).
- Fig. 27. Fragment provenit de la o statueta antropomorfă (nr. inv. 19405; Cat. B12).
- Fig. 28. Statuetă antropomorfă feminină fragmentară (nr. inv. 18845; Cat. B13).
- Fig. 29. Piciorul stâng de la o statueta antropomorfă feminină (nr. inv. 19409; Cat. B14).
- Fig. 30. Statuetă antropomorfă masculină? (nr. inv. 19414; Cat. B15).
- Fig. 31. Statuetă antropomorfă feminină, miniaturală (nr. inv. 19344; Cat. B16).
- Fig. 32. Fragment provenit de la o statueta antropomorfă (nr. inv. 19353; Cat. B17).
- Fig. 33. Statuetă antropomorfă feminină fragmentară (nr. inv. 19345; Cat. B18).
- Fig. 34. Reprezentarea grafică a zonelor de pe care s-a făcut prelevarea sistematică a materialelor arheologice ieșite la suprafața terenului. Suprafețele încadrate în cercuri reprezintă locuințele, împreună cu o rază de 8 metri în jurul acestora. Suprafețele rectangulare reprezintă carourile de 10x10 metri, amplasate în zonele cu construcții care au dat un semnal magnetic mai slab (prelucrare realizată de Carsten Mischka în cadrul proiectului *Siedlungs- und Landschaftsarchäologie des Spätneolithikums und der Kupferzeit in Ostrumänien*).

BIBLIOGRAPHY

- BOGHIAN, LAZANU, ENEA 2022,
 Boghian, D., Lazanu, C.-C., Enea, S.-C., *Plastica antropomorfă descoperită în situl cucutenian de la Tăcuta – Dealul Miclea/Paic (2011-2019)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022.
- CHEVALIER, GHEERBRANT 1995,
 Chevalier J., Gheerbrant A., *Dicționar de simboluri*, București, Editura Artemis, 1995.
- CRÎȘMARU 1977,
 Crîșmaru A., *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Muzeul Județean de Istorie Botoșani, 1977.

- GIMBUTAS 1989,
Gimbutas M., *The Language of the Goddess*, San Francisco, Harper & Bow Publishers, 1989.
- KOVACS, NECHIFOR, APARASCHIVEI 2021,
Kovacs A., Nechifor A., Aparaschivei C., *Frumusețea transpusă în lut. Catalogul statuetelor antropomorfe cucuteniene din Muzeul Județean Botoșani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021.
- KOVACS et alii 2023,
Kovacs A., Nechifor A., Aparaschivei C., Kovács A., *Beauties in Clay. Catalogue of Cucuteni Anthropomorphic Representations from Botoșani County Museum*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023.
- LAZAROVICI 2022,
Lazarovici C.-M., *Scânteia – Dealul Bodești. Figural plastic art and more*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2022.
- LAZAROVICI, LAZAROVICI 2012,
Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh., *Ruginoasa - Dealul Drăghici. Monografie arheologică*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2012.
- MAREȘ, APARASCHIVEI 2014,
Mareș I., Aparaschivei C., *The foundation ditch of the settlement Cucuteni A-B1 from Adâncata - Dealul Lipovanului, Suceava County. The worship complex „The Goddesses from Adâncata”*, în: Ursu C.-E.; Țerna S. (ed.), *Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2014, p. 447-472.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA, VĂLEANU 2004,
Petrescu-Dîmbovița M., Văleanu M.-C., *Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică*, Piatra Neamț, Editura Constantin Matasă, 2004.
- POGOŠEVA 1983,
Pogoševa A. P., *Antropomorfnaia plastika Tripol'ja*, Sibirskoe Otdelenie, Novosibirsk, 1983.
- STOJANOVA-KANZUROVA, RUJAK 2015,
Stojanova-Kanzurova E., Rujak Z., *Symbolism of Cult Findings from Neolithic and Chalcolithic Sites of Macedonia*, în: Ursu C.-E., Poruciu A., Lazarovici C.-M. (ed.), *FROM SYMBOLS TO SIGNS. Papers presented at the international symposium “FROM SYMBOLS TO SIGNS”*, Suceava, Romania, 2-5 September 2014. In memory of Klaus Schmidt, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2015, pp. 257-276.
- ȚURCANU 2011,
Țurcanu S., *Podoabe pentru gât reprezentate pe statuetele antropomorfe ale culturii Cucuteni-Tripolie*, în: *Cercetări istorice*, XXVII-XXIX/2008-2009, 2011, pp. 9–35.
- ȚURCANU 2013,
Țurcanu S., *Cucutenian Body Ornamenting Items: A Raw Materials Perspective*, în: *Arheologia Moldovei*, XXXVI, 2013, pp. 61–78.
- ȚURCANU 2023,
Țurcanu S., *Arta ornamentării corpului. Podoabele Cucuteni–Tripolie din perspectiva reprezentărilor plastice*, în: Cotiugă V., Tencariu F.-A., Asăndulesei A. (ed.), *FONTES PERENNITATIS. Studia in honorem magistri Nicolae Ursulescu octogesimum annum peragentis*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2023, pp. 295-352.
- URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2014,
Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., *Contributions to the knowledge of the anthropomorphic plastic art of the Precucuteni culture. The representations from the settlement of Târgu Frumos*, în: Ursu C.-E.; Țerna S. (ed.), *Anthropomorphism and symbolic*

behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2014, pp. 377-414.

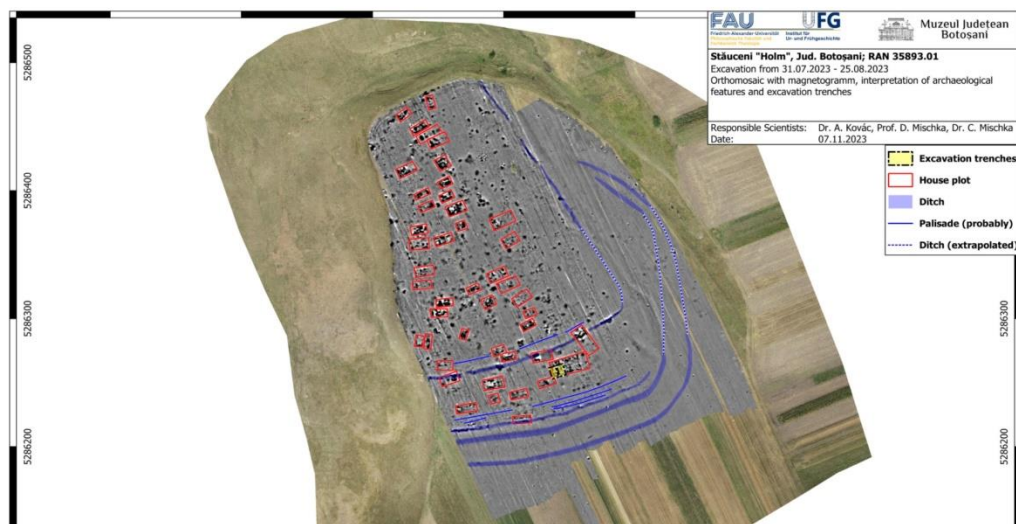
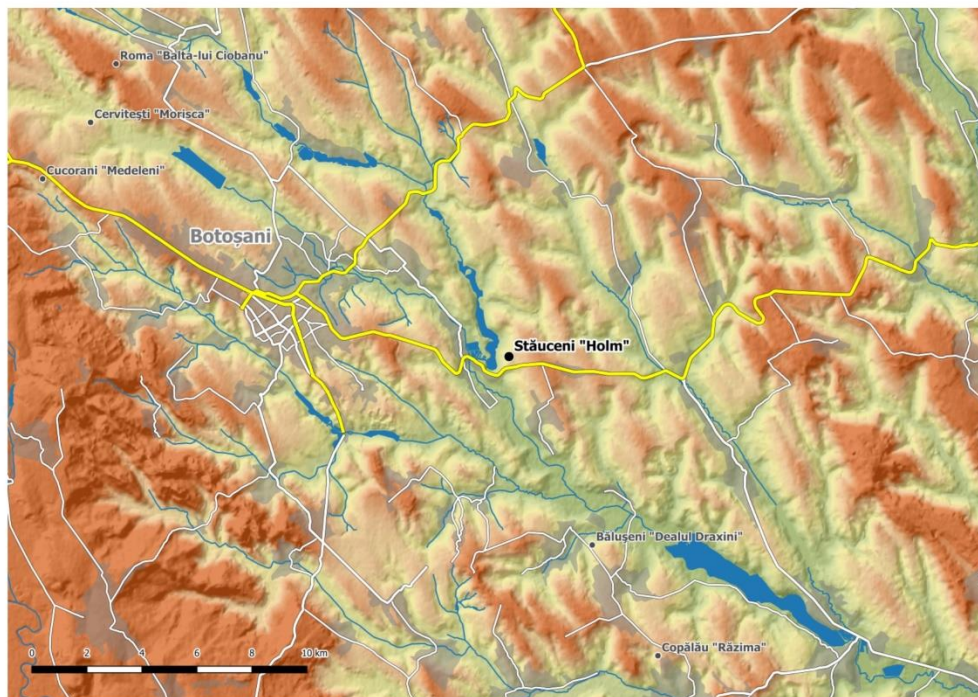

Fig. 1. The geographical location of the archaeological site from Stăuceni-Holm, Botoșani County (map made by Carsten Mischka, within the project *Siedlungs- und Landschaftsarchäologie des Spätneolithikums und der Kupferzeit in Ostrumänien*).

Fig. 2. Interpretation of the magnetogram obtained after the geophysical scanning of the archaeological site from Stăuceni-Holm: settlement plan and fortification system (made by Carsten Mischka within the project *Siedlungs- und Landschaftsarchäologie des Spätneolithikums und der Kupferzeit in Ostrumänien*).

Fig. 3. Pieces of burnt daub from the Cucutenian constructions, scattered on the surface of the Stăuceni-*Holm* site (15.03.2020).

Fig. 4. Ceramic artefacts scattered on the site surface due to agricultural works (17.05.2023).

Fig. 5. Female anthropomorphic statuette (inv. no. 19339; Cat. A1).
 Fig. 6. Fragment of female anthropomorphic statuette (inv. no. 19340; Cat. A2).

Fig. 7. Female anthropomorphic statuette, decorated with a scarf (inv. no. 19342; Cat. A3).
 Fig. 8. Fragmentary female anthropomorphic statuette, with a perforation in the chest (inv. no. 18846, Cat. A4).

Fig. 9. Female anthropomorphic statuette, with arched body (inv. no. 19354; Cat. A5).

Fig. 10. Fragment of female anthropomorphic statuette (inv. no. 19382; Cat. A6).

Fig. 11. Fragment of an anthropomorphic female statuette, strongly affected by the agricultural works (inv. no. 19399; Cat. A7).

Fig. 12. Fragmentary anthropomorphic statuette, with a perforation in the chest (inv. no. 19400; Cat. A8).

Fig. 13. Fragmentary anthropomorphic statuette (inv. no. 19413; cat. A9).
 Fig. 14. Fragment of female anthropomorphic statuette (inv. no. 19402; Cat. A10).

Fig. 15. Fragmentary anthropomorphic statuette (inv. no. 19401; Cat. A11).
 Fig. 16. Fragmentary female anthropomorphic statuette (inv. no. 19341; Cat. B1).

Fig. 17. The right leg of an anthropomorphic statuette (inv. no. 19343; Cat. B2).
 Fig. 18. Fragment of an anthropomorphic statuette, strongly affected by agricultural works (inv. no. 19411; Cat. B3).

Fig. 19. The left leg of an anthropomorphic female statuette (inv. no. 19410; Cat. B4).
 Fig. 20. Fragmentary female anthropomorphic statuette (inv. no. 19352; Cat. B5).

Fig. 21. The right leg of a female anthropomorphic statuette (inv. no. 19351; Cat. B6).
 Fig. 22. The lower part of an anthropomorphic female statuette (inv. no. 19350; Cat. B7).

Fig. 23. Fragmentary female anthropomorphic statuette (inv. no. 19349; Cat. B8).
 Fig. 24. The left leg of an anthropomorphic female statuette (inv. no. 19348; cat. B9).

Fig. 25. The right leg of a male anthropomorphic statuette (inv. no. 19347; Cat. B10).
 Fig. 26. Fragmentary female anthropomorphic statuette (inv. no. 19346; Cat. B11).

Fig. 27. Fragment from an anthropomorphic statuette (inv. no. 19405; Cat. B12).
 Fig. 28. Fragmentary female anthropomorphic statuette (inv. no. 18845; Cat. B13).

Fig. 29. Left leg from an anthropomorphic female statuette (inv. no. 19409; Cat. B14).
 Fig. 30. Male anthropomorphic statuette? (inv. no. 19414; Cat. B15).

Fig. 31. Miniature female anthropomorphic statuette (inv. no. 19344; Cat. B16).
 Fig. 32. Fragment from an anthropomorphic statuette (inv. no. 19353; Cat. B17).
 Fig. 33. Fragmentary female anthropomorphic statuette (inv. no. 19345; Cat. B18).

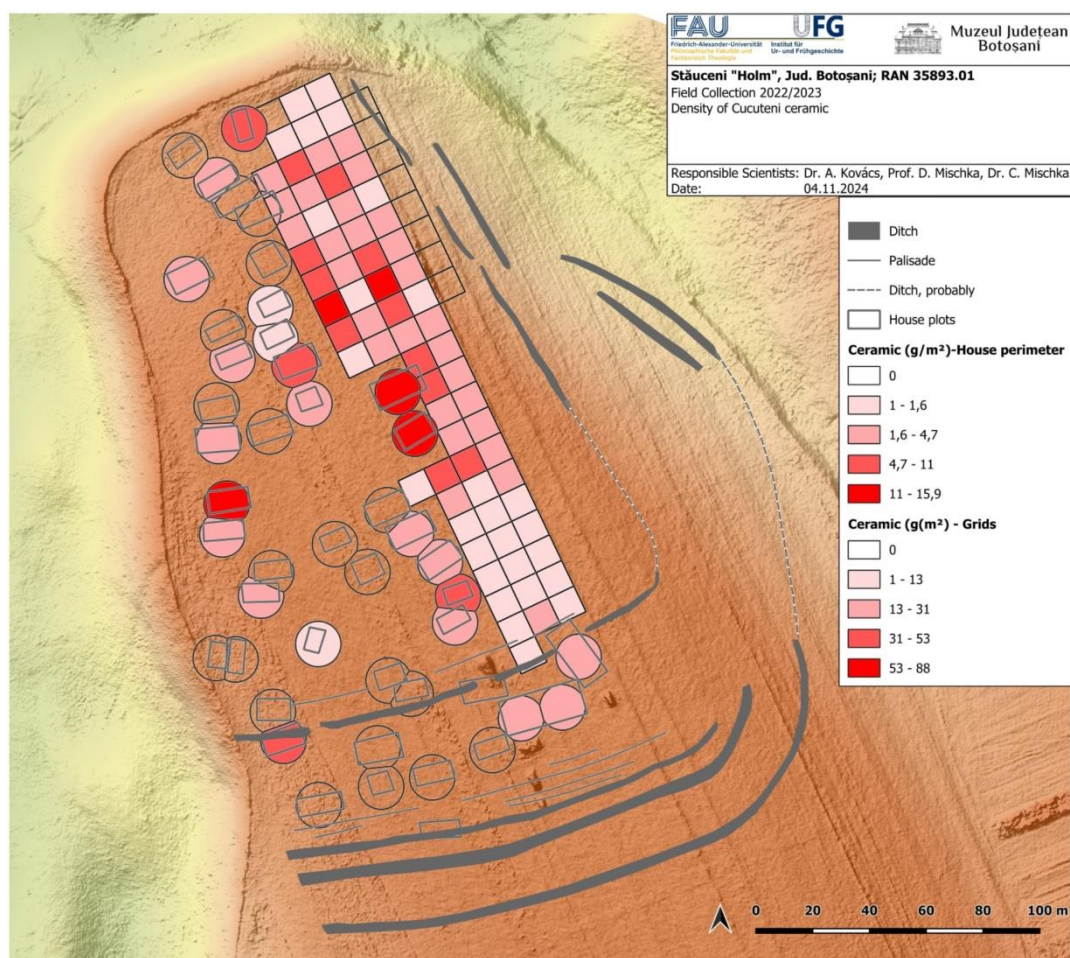

Fig. 34. Graphic representation of the areas from which the surface archaeological materials were collected. The areas enclosed in circles represent the dwellings, together with a radius of 8 meters around them. The rectangular surfaces represent the 10x10 meter squares, located in areas with constructions that provided a weaker magnetic signal (processing carried out by Carsten Mischka within the project *Siedlungs-und Landschaftsarchäologie des Spätneolitikums und der Kupferzeit in Ostrumänien*).

VASELE CAPAC DIN AȘEZAREA CUCUTENIANĂ ROMA-BALTA LUI CIOBANU (JUDEȚUL BOTOȘANI): ANALOGII ȘI FUNCȚIONALITATE

Mihaela BLAGOCIN*

Keywords: *lids, settlement, Cucuteni culture, functionality.*

Abstract: *LIDS FROM THE CUCUTENIAN SETTLEMENT ROMA-BALTA LUI CIOBANU (BOTOȘANI COUNTY): ANALOGIES AND FUNCTIONALITY.* This study analyzes lids discovered in the archaeological material from the Cucutenian settlement of Roma-Balta lui Ciobanu, through the context of similar vessels and analogies from the Cucuteni-Trypillia area. Considering the rarity of these vessels in the Cucuteni culture, we will assume that other forms of multi-function vessels were used according to needs to cover the supply vessels. Although these vessels were made in the Cucutenian tradition, the variants of these vessels are visibly improved from one phase to another.

Introducere¹

În studiul de față vom analiza vasele capac descoperite în urma cercetărilor de salvare din așezarea cucuteniană Roma-Balta lui Ciobanu, din județul Botoșani, aferentă fazei B₁ a culturii Cucuteni. Majoritatea vaselor capac sunt de tip „coif suedez”, cu cele doua variante ale sale, calotă înaltă și marginea puțin pronunțată sau îngroșată, având un profil evazat. A doua variantă are o calotă mai scundă și prezintă o alveolare în centru calotei. Prin metodologiile evidențiate mai jos, acest studiu își propune să analizeze funcțiile acestor vase, să expună noi date despre evoluția acestor forme ceramice și să construiască analogii în aria Cucuteni-Tripolie.

Situl este amplasat la 850 m de sud-vest de sat, pe interfluviul Sitna-Cotârgaci pe panta unui deal cunoscut sub denumirea *Balta lui Ciobanu*; coordonate geografice: 47°49'33,00" latitudine nordică și 26°34'49,00" longitudine estică și o altitudine de 175 m². Punctul se află în partea sudică a Podișului Sitna, într-o poziție strategică între văile pârâului Barar și valea râului Cotârgaci. Poziția sa dominantă, a oferit o bună vizibilitate asupra văii Cotârgaci și acces facil la sursele de apă, ceea ce a creat condiții favorabile locuirii³.

Așezarea a fost descoperită pentru prima dată de către profesorul Mihai Pavel (1985), având în vedere îmbunătățirile funciare care amenințau situl, au fost realizate primele săpături arheologice de salvare la scară largă au fost efectuate pe parcursul a două campanii de cercetare 1985 și 1986, sub conducerea cercetătorilor Dragomir Popovici, Constantin

* Doctorand, Școala Doctorală „Școala de Studii Avansate a Academiei Române” (SCOSAAR), specializarea „Istorie și Arheologie”, Institutul de Arheologie Iași; blagocinm@gmail.com.

¹ Dorim să aducem mulțumirile noastre conducerii Muzeului Județean de Istorie Botoșani, domnului Dr. Aurel Melniciuc, care ne-a permis studierea materialului de la Roma-Balta lui Ciobanu și doamnei Dr. Adela Kovács pentru ajutorul dat la identificarea materialului arheologic și pentru furnizarea unor informații inedite.

² ȘOVAN 2016, p. 368.

³ POPOVICI *et alii* 1992, p. 12.

Buzdugan și Ioan Alexoaie⁴. Cu o suprafață estimată de 2 hectare, așezarea a fost investigată cu atenție, conducând la dezvelirea unei suprafețe de aproximativ 640 m², rezultând un ansamblu ceramic bogat, situl a fost încadrat în faza B₁ a culturii Cucuteni.

Metodologie

Piesele incluse în acest studiu fac parte din inventarul Muzeului Județean Botoșani.

Analiza vaselor capac din așezarea cucuteniană *Roma-Balta lui Ciobanu*, implică aplicarea diferitelor metode de cercetare pentru a înțelege funcționalitatea acestor artefacte. Pentru realizarea acestei lucrări am integrat abordări de cercetare diferite pentru a înțelege rolul vaselor ceramice.

Analiza statistică a formelor ceramice, a fost realizată pe baza anumitor caracteristici, precum, factura, forma, dimensiuni și tehnica de ornamentare.

Analiza contextuală a fost realizată pe baza documentației disponibile și a materialului arheologic, determinând într-o măsură interpretarea funcționalității.

Analiza comparativă a fost folosită pentru a identifica anumite diferențe și similitudini între artefactele descoperite în diferite așezări contemporane.

Analiza metodelor și a tehnicilor de producție, analiza detaliată a ansamblului ceramic discutat aici la nivel microscopic, a fost realizat cu o lupă profesională de mână. Scopul acestor examinări a fost să identific incluziunile, frecvența acestora și să evaluez atât duritatea, cât și culoarea obținută după ardere.

Capacele ceramice sunt obiecte rare în analiza statistică a formelor ceramice, totodată, fiind una dintre cele mai semnificative categorii. Această cercetare își propune să construiască o tipologie a formelor ceramice și a posibilei funcționalități. Pentru faza Cucuteni B₁ capacele sunt o formă destul de frecventă și sunt prezentate sub o diversitate de forme⁵.

În cadrul acestui studiu am analizat trei exemple de capace și alte fragmente provenite de aceste forme ceramice. Primul tip de vas analizat, capac în formă de „coif suedez” (Schwedenhelm), a fost semnalat în repertoriul formelor ceramice din faza A-B, iar în faza Cucuteni B₁ continuă cu o frecvență redusă până la dispariția totală⁶.

În ceea ce privește tipologia, au fost observate două variante ale capacului de tip „coif suedez”, denumit convențional de către V. V. Khvoika pentru tipul de capac cu calotă

⁴ POPOVICI *et alii* 1992, p. 12.

⁵ CUCOȘ 1999, p. 84.

⁶ POPOVICI *et alii* 1992, p. 18.

semisferică⁷: prima variantă a capacului reconstruit are o calotă scundă, cu o trecere lină spre buza borului⁸ (Pl. III) cele mai multe exemplare ale acestui tip de vas are o alveolare în centrul calotei de până la 4 cm⁹ (Pl. IV). A doua variantă este reprezentată de un doar un singur exemplar, vasul capac are o calotă înaltă, cu buza îngroșată sau ușor pronunțată, prezentând un profil evazat. Vasele capac sunt modelate dintr-o pastă cărămie-roșie, arsă oxidant, bine netezite, cu incluziuni de nisip sau cioburi pisate în compoziție. Un singur fragment din Gr.12 (b), mai păstrează urme de decor pictat, constând în două benzi conturate cu linii negre late și suprafața umplută cu trei linii de culoare roșie¹⁰, decorul capacelor fiind transpus din același registru cu vasele suport pe care le-au protejat.

Vasele capac au fost descoperite în urma cercetărilor arheologice și în alte stațiuni din faza B a culturii Cucuteni, Cucuteni-Băiceni-*Cetățuia*¹¹, Piatra Neamț-*Văleni*¹², Bodești-Frumușica¹³, Ghelăiești¹⁴, Buznea-Siliște¹⁵, Dobrovody¹⁶, Pishana¹⁷, Staraya Buda¹⁸ Talianki¹⁹, Nebelevka²⁰, Șipeniț²¹.

Un alt tip de vas-capac (Pl. V), descoperit în așezarea Roma-*Balta lui Ciobanu*, este realizat dintr-o pastă semifină, cu incluziuni de nisip fin și cioburi pisate, având o nuanță de roșu-cărămiziu și o ardere uniform, bine netezite. Partea superioară, cunoscută și sub denumirea de calotă, este convexă, cu o ușoară asimetrie, iar la margini se pot observa două proeminențe asemănătoare urechilor prin modelare manuală a pastei. De asemenea, la baza calotei există o proeminență în forma de V cu semnificații antropomorfe²². Vasul cu dimensiuni miniaturale (H= 5,4 cm; diam.= 7,4 cm), a fost descoperit în locuința (L1), probabil a fost pictat, dar în urma corodării, decorul lipsește. Astfel de exemplare se regăsesc în cultura Vinča²³ și în așezări din arealul Cucuteni-Tripolie de la Piatra Neamț-*Văleni*²⁴,

⁷ BURDO 2004, p. 626.

⁸ POPOVICI *et alii* 1992, p. 18.

⁹ POPOVICI *et alii* 1992, p. 18.

¹⁰ POPOVICI *et alii* 1992, p. 18.

¹¹ SCHMIDT 1932, Tafel20/3; CUCOȘ 1999, Fig. 50/1.

¹² CUCOȘ 1999, p. 84.

¹³ MATASĂ 1946, Pl. XXXIX/316,317.

¹⁴ NIȚĂ *et alii* 1969, p. 41; CUCOȘ 1999, Fig. 50/1.

¹⁵ MIHAI, BOGHIAN 1977-1979, Fig. 7/2; 5/4,8.

¹⁶ KRUTS *et alii* 2005, Fig. 46.2, Fig. 46.3, Fig. 46.5.

¹⁷ RYZHOV 2008, Fig. 4.6/26, 28.

¹⁸ RYZHOV 2008, Fig. 4.8/ 27.

¹⁹ RYZHOV 2008, Fig. 5.6; KRUTS *et alii* 2008, Fig. 39.2.

²⁰ RYZHOV 2008, Fig.4.6/27.

²¹ KANDYBA 1937, 137; Fig. 69, 71,72,73,74.75.

²² POPOVICI *et alii* 1992, p. 18; BLAGOCIN 2024.

²³ POPOVICI *et alii* 1992, Pl.35.8-11.

²⁴ CUCOȘ 1999, p. 254, Fig. 28.5a/6b.

Târgu Frumos-*Buznea*²⁵, Brânzeni III²⁶, Varvarovka²⁷, Vladimirovka²⁸, Koşilovţi-Obuz²⁹, Petreni³⁰,

Relația dintre formă și funcția vaselor capac

Funcția acestor vase capac este stabilită ipotetic, deoarece analiza chimică a reziduurilor organice nu au fost realizată. Analiza morfometrică și urmele de utilizare de pe vasele de ceramice, aceste analize sunt complementare în restabilirea funcției ceramice³¹. Urmele de uzură de pe suprafața vaselor ceramice sub formă de zgârieturi, aşchii rezultate din contactul cu o vatră, transport, amestecare, servire sau spălare, poate oferi dovezi pentru modurile în care a fost folosită ceramica³². Un criteriu principal pentru identificarea funcționalității unui vas pentru gătit sunt urmele de funingine³³.

Tipurile de vase evidențiate pe baza criteriilor formale și metrice nu coincid neapărat cu categoriile de vase pe care comunitatea le-ar fi utilizat. Unele vase ceramice ar fi avut multiple funcții, vase precum bolurile conice, strachini, ar fi servit ca vase capac pentru acoperirea sau etanșeizarea vaselor amforă sau vaselor piriforme.

A doua ipoteză pentru stabilirea funcției este contextul arheologic al descoperirii. Dacă un vas se găsește într-o groapă de depuneri sau într-o locuință, în asociere cu un foc de gătit, funcția vasului din momentul înregistrării arheologice sunt destul de evidente³⁴.

Funcționarea vaselor ceramice poate fi stabilită, într-o măsură mai mică, pe baza morfologiei lor și s-a bazat pe două criterii principale: gradul de deschidere (formele închise sunt în general asociate cu depozitarea și transportul produselor. Formele deschise sunt mai mult legate de prepararea și consumul alimentelor³⁵.

Utilizarea vaselor capac similare celor descoperite în așezarea Roma-Balta lui Ciobanu, au fost folosite pentru sigilarea sau etanșarea tipurilor de vase legate de depozitarea alimentelor și a lichidelor, având o funcție legată de activitățile domestice. Forma vaselor capac era adaptată la forma buzei vaselor ce urma a fi sigilată, pentru a stopa pătrunderea dăunătorilor în spațiul vasului.

²⁵ MIHAI, BOGHIAN 1977-1979, Fig. 5.8.

²⁶ MARKEVIČI 1981, Pl. 58/30,31, p. 42.

²⁷ CHERNYSH 1982, p. 297, Tabel LXXVIII/70-71.

²⁸ CHERNYSH 1982, p. 296, Pl. LXXV1/39; POPOVICI *et alii* 1992, Pl. 35.4.

²⁹ CHERNYSH 1982, p. 297, Tabel LXXVII/5.

³⁰ CHERNYSH 1982, p. 298, Pl. LXXVIII/112.

³¹ RICE 1987, p. 221; TITE 1990, p. 228.

³² TITE 1990, p. 228.

³³ TITE 1990, p. 228.

³⁴ RICE 1987, p. 210.

³⁵ RICE 1987, p. 206.

Modelarea diferită a buzei de la partea superioară a vaselor piriforme și relative piriforme sau vase amforă, era făcută în strânsă legătură cu destinația acestora și cu modul lor de acoperire, cu alte vase³⁶. Bolurile conice ar fi putut fi utilizate ca vase capac pentru acoperirea vaselor de tip amforă. Unele vase capac din faza Cucuteni B, nu diferă de forma unui strachini, funcția atribuită artefactului arheologic se realizează doar în urma uzurii sau a zgârieturilor lăsate de la vasul ceramic care l-au acoperit.

Aceste vase auxiliare din cultura Cucuteni, arată o dezvoltare cronologică treptată a principalelor tipuri de capace: capace clopot, capace semisferice și capace de formă tronconică (Pl. IX).

Capacele prosopomorfe sunt o caracteristică distinctivă a culturii Vinča, deși, într-un număr mic au fost atestate și în diferite culturi din perioada eneolitică. Acestea apar în diverse context arheologice, precum, locuințe, gropi, niveluri arheologice.

În literatura de specialitate sunt diverse interpretări în ceea ce privește aceste vase capac, deși funcția magică, cea apotropaică nu este exclusă. Privind contextul descoperirii, fiind parte din inventarul unei structuri de locuințe, putem presupune ca ar fi fost folosit la sigilarea unor amforete cu gât cilindric îngust care conțineau tincturi sau lichide magice care erau folosite în diferite ritualuri speciale³⁷. Autoarea sârbă Selena Vitezović, generează unele ipoteze cu privire la rolul acestor vase în viața rituală a comunităților, dar funcția exactă a capacelor prosopomorfe nu o vom afla probabil niciodată³⁸. Considerat vas miniatural a fost tratat separat, fiind în esență o copie a unei forme de dimensiuni reale, îl vom asocia cu activitatea ritualică.

Concluzii

Funcția acestor vase capac rămâne o chestiune de discuții, deși au fost descoperite în context diferite, datele colectate indică că aceste vase capac, au avut o importanță deosebită în păstrarea alimentelor și a lichidelor. Contextul arheologic al descoperirilor a sugerat o utilizare multiplă al acestor vase, descoperirea lor în locuințe sau anexe au servit ca funcții utilitare, acoperirea vaselor pentru provizii sau a celor vase pentru stocarea lichidelor. Luând în considerare numărul mic de capace descoperite în așezarea cucuteniană *Roma-Balta lui Ciobanu*, putem presupune că alte vase ceramice pentru acoperirea vaselor de provizii sau a

³⁶ BOGHIAN 2004, p. 114.

³⁷ NIKOLIĆ, VUKOVIĆ 2008, p. 61.

³⁸ VITEZOVIĆ 2009, p. 201.

vaselor pentru stocarea lichidelor, de exemplu bolurile, fiind multifuncționale, ar fi putut fi folosite în aceste scopuri.

Capacele găsite în groapa de depunere, după îndeplinirea funcției inițiale, au fost aruncate deliberat sau au fost eliminate după fracturare.

Funcția capacului prosopomorf poate fi interpretată atât ca vas capac pentru amforete care conțineau lichide, tincturi, semințe, sau ca parte integrantă a ritualurilor magice, (protecția data de acest talisman).

List of illustrations

Pl. I. a) Localization of the Cucuteni B settlement at Roma-Balta lui Ciobanu (Botoșani County); b) Roma-Balta lui Ciobanu: General plan of the excavations, processing after POPOVICI et al. 1992: Pl. 2.

Pl. II. a) Lid: Pit 12; b). Lid: Passim; c) Miniature lid: L1.

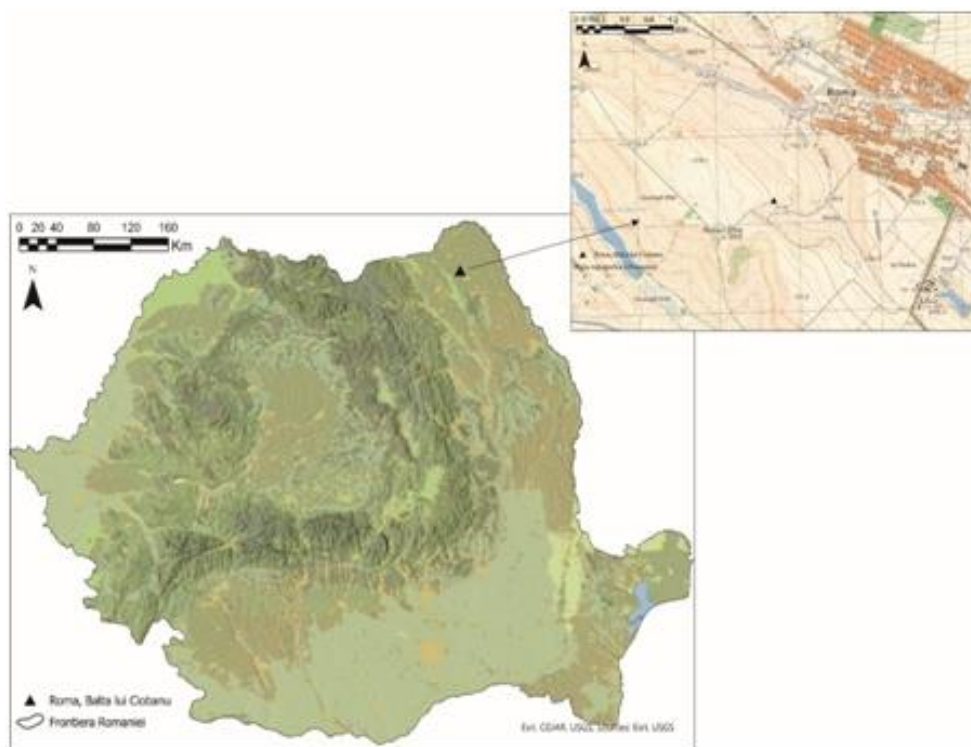
Pl. III. a) Various lidded vessels; b) Vessels amphora with lid; c) Vessels lids.

Pl. IV. Various lid shapes associated with storage vessels.
Various lidded vessels.

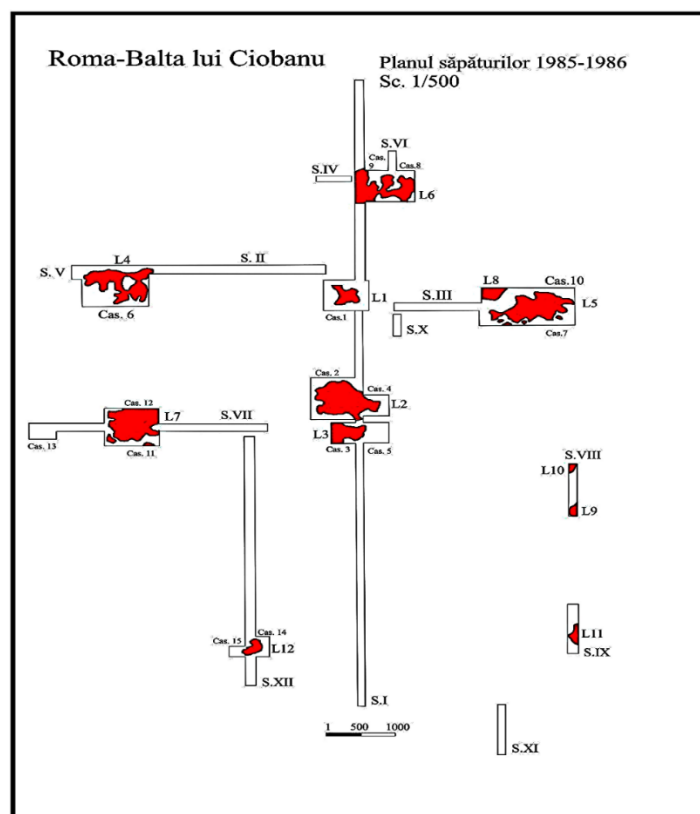
BIBLIOGRAFIE

- BLAGOCIN 2024,
Blagocin, M., *Vase miniaturale din așezarea cucuteniană Roma–Balta lui Ciobanu (Județul Botoșani): funcționalitate și semnificații*, în: *Arheologia Moldovei*, XLVII, sub tipar.
- BOGHIAN 2004,
Boghian, D., *Comunitățile cucuteniene din bazinul Bahluiului*, Editura Bucovina Istorică - Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava.
- BURDO 2004,
Burdo, N.B., *Encyclopedia Of Trypillia Civilization*, Tom.2, Kiev, 2004.
- CHERNYSH 1982,
Chernysh, E., *The Eolithic Age of Right Bank Ukraine and of Moldova*, în: B. Rybakov, V. Masson and N. Merpert (eds) *The Aeneolithic Age of the USSR*: 165–320. Moscow: Nauka (in Russian), 1982.
- CUCOȘ 1974-1976,
Cucoș, Șt., *Săpăturile de la Văleni - Piatra Neamt (1974-1975)*, în: *Memoria Antiquitatis*, VI-VIII, 1974-1976, pp. 35-54.
- CUCOȘ 1999,
Cucoș, Șt., *Faza Cucuteni B în zona Subcarpatică a Moldovei*, în: col. BMA VI, Piatra-Neamț, 1999.
- KANDYBA 1937,
Kandyba, O., *Schipenitz, Kunst und Geräte eines Neolithischen Dorfes*, Vienna: Anton Schroll; Leipzig: H. Keller, 1937.
- KRUTS 2005,
Kruts V.A., Korvin-Piotrovskii A. G., Ryzhov S.N., Buzian G.N., Ovchinnikov E.V., Chernovol D.K., Chabaniuk V.V. *Issledovanie poselenii-gigantov tripol'skoi kul'tury v 2002–2004 gg.* Kiev: “IA NANU” Publ. (in Russian), 2005.

- MARKEVIČI 1981,
 Markeviči, I.V., *Late-Tripolian tribes of Northern Moldavia*, Editura Știința, Chișinău, 1981.
- MATASĂ 1946,
 Matasă, C., *Frumușica, village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord Roumanie*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1946.
- MIHAI, BOGHIAN 1977-1979,
 Mihai, C., Boghian, D., *Complexul cucutenian de cult descoperit la Buznea (Orașul Târgu Frumos), Județul Iași*, în: *Memoria Antiquitatis*, IXXI, 1977-1979, pp. 429-454.
- NIȚU et alii 1971,
 Nițu, A., Cucos, Șt., Monah, D., *Ghelaiești (Piatra Neamț) I. Săpăturile din 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia”*, în: *Memoria Antiquitatis*, III, 1971, pp. 11-64.
- POPOVICI et alii 1992,
 Popovici, Dr., Buzdugan, C., Alexoaie, I., *Așezarea cucuteniană de la Balta lui Ciobanu, comuna Roma, județul Botoșani*, în: *Cercetări Arheologice*, IX, pp.12-59.
- RICE 1987,
 Rice, P. M., *Pottery Analysis: A Sourcebook*, The University of Chicago Press Location, Chicago and London, 1987.
- RYZHOV 2008,
 Ryzhov, N. S., *Relative Chronology of the Giant-settlement Period BII-C1* in: Menotti F., Korvin-Piotrovskiy A. G. (eds.), *The Tripolye Culture Giant-Settlements in Ukraine. Formation, Development and Decline*. Oxford: Oxbow Books, 2008, pp. 79-115.
- SCHMIDT 1932,
 Schmidt, H., *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik von Steinkupferzeit bis in die vollentwickelte Bronzezeit*, Verlag Walter de Gruyter, Berlin und Leipzig, 1932.
- ȘOVAN 2016,
 Șovan, L. O., *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, ediția a II-a, în: seria „Bibliotheca Archaeologica Hierasus: Monographica”, Botoșani, 2016.
- TITE 1999,
 Tite M.-S., *Pottery production, distribution and consumption: the contribution of the physical sciences*, *Journal of Archaeological Method and Theory* 6/3, Londres et New-York, 1999, pp. 181-233.
- NIKOLIĆ, VUKOVIĆ 2008,
 Nikolić, D., Vuković, J., *Vinča ritual vessels: Archaeological context and possible meaning*, in: *Starinar* LVIII/2008, pp. 51-69.
- VITEZOVIĆ 2009,
 Vitezović S., *Pots with faces: prosopomorphic lids in Vinča culture*, Conference held at the 15th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists (Abstract), Riva del Garda, 2009.

a

b

Pl. I. a) Localizarea așezării Cucuteni B de la Roma-Balta lui Ciobanu (jud. Botoșani);
b) Roma-Balta lui Ciobanu: planul general al săpăturilor, prelucrare *apud* POPOVICI *et alii* 1992, Pl. 2.

a

b

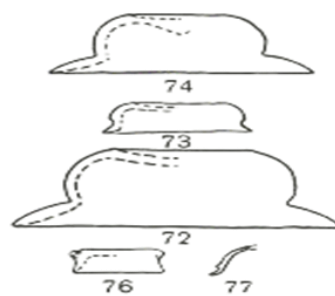
c

Pl. II. a) Capac. *Groapa 12b*; b) Capac. *Passim*; c) Capac. *L1*.

a

b

c

Pl. III. a) Diferite vase capac, BURDO *et alii* 2004, p. 226; b) Vas amforă cu capac, BURDO *et alii* 2004, p. 402; c) Vase capac, Kandyba 1973.

Pl. IV. Vase piriforme și capace, BURDO *et alii* 2004, p. 231.

DESPRE FUNCȚIONALITATEA GREUTĂȚILOR DIN LUT DESCOPERITE ÎNTR-O LOCUINȚĂ GETICĂ DE LA ROȘIORI (JUD. NEAMȚ)¹

George-Dan HÂNCEANU*

Keywords: getic settlement, dwelling, clay weights, pottery, the structure fitted with heated clay weights, the 1st century BC.

Abstract: *ABOUT THE FUNCTIONALITY OF SOME CLAY WEIGHTS DISCOVERED IN A GETIC DWELLING FROM ROȘIORI (NEAMȚ COUNTY).* In the archaeological campaign from the year 2019 carried out at Roșiori (Țarina Veche point), Dulcești commune, Neamț County, were traced two sections (marked S.XIII and S.XIV). In section S.XIII (22m x 3m) a deep dwelling (marked L.2) was discovered and investigated in the getic level. Rectangular in shape, with rounded corners, it was mostly overlapped by a Dacian dwelling (abbreviated L.1). Located at a depth of 1.20m, the L.2 dwelling was approximately 8m x 2.50m. The complex had a fireplace to the east, and to the west it had a heated structure. For the research of the last mentioned structure, a box (marked Cas. 2) was drawn, next to plaid 6-7, on the east side (1.70m x 0.40m). On this occasion, the rectangular structure (about 2m x 0.80m) was completely discovered, arranged on a clay support, partially preserved, open on the western side, where the fire was fed. The support was clayd, on which at least 20 clay weights (from the loom, reused for a secondary purpose) were placed, in turn covered with clay. These were placed on one side to form a flat surface. In the free space between them, pottery fragments were used to fill and fix the weights. In front of and below this support was the fire source, which allowed the support and implicitly the weights to be heated, to ensure a heated resting place or to radiate heat to the rest of the home. The clay weights, pyramidal in shape, have a height between 13.50 and 17cm, which is why they were divided into four groups. Most retain traces of the threads with which they were hung at the loom. Pottery fragments from Getic jars and bowls indicate the use of the L.2 dwelling in the 1st century BC.

Introducere

Cercetarea arheologică sistematică din situl pluristratificat de la Roșiori (punctul Țarina Veche), comuna Dulcești, județul Neamț, a început în anul 2004². Din punct de vedere stratigrafic, nivelurile getice (secolele III-I a.Chr.) și dacic (secolele II-III p.Chr.) ne-au atras atenția, în mod deosebit, prin complexele arheologice și descoperirile adiacente.

Campania arheologică din anul 2019 a avut în vedere zona sectorului de nord a sitului, de pe terasa superioară a râului Moldova, prilej cu care au fost trasate două secțiuni, prescurtate S.XIII (22 m x 3 m) și S.XIV (22 m x 1,50 m). În S.XIII (orientată NE 25°- SV 25°) a fost descoperită și investigată, în nivelul getic, o locuință adâncită (notată L.2), de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, suprapusă în mare parte de o locuință dacică (abreviată L.1) (Pl. 1; 2). Situată la 1,20 m adâncime, L.2 avea circa 8 m x 2,50 m. Complexul dispunea de o vatră spre est, iar spre vest avea o structură amenajată încălzită.

¹ Din motive care nu au depins de autor, o variantă incompletă a fost publicată în numărul de anul trecut al revistei (XX/2024).

*Muzeul de Istorie Roman – Complexul Muzeal Național Neamț, str. Cuza Vodă, nr. 19, georgehanceanu@yahoo.com.

² În 2003 a fost descoperit de subsemnatul printr-o periegheză.

Pentru cercetarea ultimei structuri amintite s-a deschis o casetă (notată Cas. 2), în dreptul carourilor 6-7, pe latura de est (1,70 m x 0,40 m).

Descrierea structurii amenajate

Datorită suprapunerii celor două complexe de locuire, zona de alimentare a structurii (focarul) locuinței L.2 (situată spre vest) nu s-a păstrat foarte bine, fiind semnalată prin amprenta de pământ ars la roșu (cu resturi de cărbune și cenușă pe suprafața sa), care indică întrebuințarea sursei de foc aproape și sub respectiva amenajare. Întreaga structură era rectangulară (circa 2,00 m x 0,80 m), dispusă pe un suport din lut, păstrat parțial, deschis pe latura vestică, unde era focarul (Pl. 7). Suportul a fost lutuit, peste care s-au așezat cel puțin 20 de greutateți din lut, la rândul lor acoperite cu lutuială. Spargerea în timp a lutuiei a permis observarea unora dintre greutateți (Pl. 3.1, 3; 4.1, 2; 5; 6). Acestea au fost așezate pe una dintre părți, pentru a forma o suprafață plană. În locul liber dintre ele s-au pus fragmente ceramice (Pl. 3.2; 4.3) ori crengi lutuite, pentru a umple și fixa greutatețile. În față și sub acest suport era sursa de foc, care permitea încălzirea suportului și implicit a greutateților, pentru asigurarea unui loc de odihnă încălzit sau pentru a emana căldură în restul locuinței (Pl. 13); asemenea altor situații, pe care le vom prezenta pe parcurs. Toate greutatețile sunt arse secundar pe partea dispusă spre interior (zona focului), mai rar pe cea dinspre exterior ori pe bază. Ele erau în amestec cu fragmente ceramice getice (castroane, vase-borcan), aspect care argumentează ideea semnalată anterior. Caracteristicile pastei și formele olăriei getice, nu doar a fragmentelor prinse în structura descrisă, dar și a celor din interiorul locuinței (inclusiv din preajma vetrei poziționată spre est), indică folosirea L.2 în secolul I a.Chr.

Prezentarea greutateților din lut

Dintre cele 20 de greutateți, 19 sunt întregi (unele restaurate)³ și doar de la una s-a păstrat un fragment. Nu excludem posibilitatea, ca bucățile de dimensiuni reduse, găsite alături de celelalte, să provină de la alte exemplare deteriorate; situație, probabil datorată intensității focului. Greutatețile tronconice sunt de tipul celor cu colțurile rotunjite, bombate și instabile, neavând aspectul clasic, geometric, al exemplarelor de tip piramidă⁴. La partea superioară dispun de o perforație transversală. Potrivit urmelor de pe suprafața lor⁵, putem spune că nu au fost lucrate special, pentru a fi întrebuințate la amenajarea structurii

³ Desene efectuate de muzeograf Dan Spătariu, de la Muzeul de Istorie Roman – Complexul Muzeul Național Neamț, căruia dorim să-i mulțumim.

⁴ Asemenea celor din așezarea de la Săbăoani; consultă URSACHI 2007, pp. 303-305, Pl. 34.4, 6; 35.1, 3, 4; 36.1, 3, 5.

⁵ Diferite adâncituri dispuse pe capătul superior, dar și șanțuiri, inclusiv în zona perforațiilor, întinse spre vârful greutateților (probabil de la firele cu care au fost legate și agățate la războiul de țesut).

respective, ci dimpotrivă, sunt greutatea din lut de la războiul de țesut refolosite în scop secundar. Obiectele sunt similare celor din așezarea de la Poiana-Dulcești (punctul *Varniță*)⁶.

Dacă forma lor este oarecum aceeași, dimensiunile sunt diferite, motiv pentru care le-am grupat; bazându-ne îndeosebi pe *criteriul înălțimii*:

Grupa 1: patru greutatea (inv. 44.808, 44.809, 44.821, 44.824) cuprinse între 13,50-14,50 cm înălțime (**Pl. 8**). Perforația transversală este la toate de 2 cm, doar baza este diferită: 11 x 11cm (inv. 44.821, 44.824), 10,50 x 11,50 cm (inv. 44.808) ori 10 x 11 cm (inv. 44.809).

Grupa 2: șase greutatea (inv. 44.810, 44.811, 44.816, 44.817, 44.819, 44.825) de 15,50 cm înălțime (Pl. 9; 10.1, 2). Similar situației anterioare, perforația transversală este tot de 2cm, doar baza variază: 11,50 x 10 cm (inv. 44.810), 11 x 9 cm (inv. 44.811), 10 x 10 cm (inv. 44.816), 10,50 x 10,50 cm (inv. 44.817), 13 x 10,50 cm (inv. 44.819) sau 11,50 x 11,50 cm (inv. 44.825).

Grupa 3: șapte greutatea (inv. 44.807, 44.812, 44.814, 44.815, 44.818, 44.820, 44.822) cuprinse între 16-16,50 cm înălțime (Pl. 10.3, 4; 11; 12.1). La fel, perforația transversală este de 2 cm, însă baza diferă: 11 x 10 cm (inv. 44.807, 44.812), 10,50 x 11 cm (inv. 44.814), 12,50 x 11 cm (inv. 44.815), 10 cm x 10 cm (inv. 44.818), 12 x 10,50cm (inv. 44.820) ori 12 x 11,50 cm (inv. 44.822).

Grupa 4: două greutatea (inv. 44.813, 44.823) de 17cm înălțime (Pl. 12.2, 3). Perforația transversală este de 2cm, dar baza variază: 11,50 x 13 cm (inv. 44.813) sau 11 x 11,50 cm (inv. 44.823).

Fragmentul rămas de la una din greutatea (Pl. 12.4) nu permite o încadrare într-una din grupele anterioare. Cele mai multe greutatea sunt în grupele 3 și 2, cu înălțimi cuprinse între 15,50 cm și 16,50 cm. Din totalul lor, se poate observa că doar câteva exemplare au laturile egale – șase (10 x 10 cm, 10,50 x 10,50 cm, 11 x 11 cm, 11,50 x 11,50 cm), la restul (13) fiind diferite, variind între 9/10 cm și 12,50/13 cm. Pe lângă șanțurile prezente la majoritatea exemplarelor, dispuse liniar, de la perforație în sus, spre capătul superior (inv. 44.807-44.813, 44.815, 44.816, 44.818-44.820, 44.822-44.825), câteva au adâncituri circulare ori creștături, anterioare sau posterioare arderii, aflate pe capătul superior (inv. 44.813, 44.820, 44.821, 44.822).

Analogii și interpretări

În majoritatea cetăților getice și așezărilor dacice din aria carpato-dunăreană au fost descoperite greutatea din lut⁷, considerate de arheologi ca fiind de la războiul de țesut ori

⁶ BICHI 1973, p. 247, Pl. XXXI.1, 2.

pentru plasele de pescuit. Cunoscută încă din neo-eneolitic, uneori, acestea au fost refolosite secundar în antichitate, fiind considerate de specialiștii „epocii dacice” (pe baza analogiilor etnografice) drept „căței de vatră”⁸, suporturi pentru vasele ceramice sau elemente de încălzire a locuințelor⁹, eventual a celor fără vatră de foc¹⁰. Consultarea literaturii de specialitate denotă că refolosirea unei greutăți din lut ca și „cățel de vatră” nu pare să fie o soluție convingătoare, în condițiile în care acest tip de piesă era de regulă lucrat din metal (precum obiectul din cetatea de la Ocnița)¹¹, iar cei din lut (diferiți ca formă) erau decorați cu reprezentări zoomorfe. Ideea susținerii vaselor din lut a fost uneori abandonată, argumentându-se faptul că forma piramidală nu ar putea susține recipientele¹²; însă, greutatea puteau fi așezate pe o parte pentru stabilitate ori utilizate exemplarele teșite la capete. O astfel de situație este semnalată în locuințele așezării celtice de la Tápionszele (Ungaria), în care s-a descoperit un număr apreciabil de greutăți, considerate suporturi de vase¹³. În privința ipotezei legată de încălzirea locuințelor antice, presupunem că în inventarul acestora ar trebui să se găsească un număr apreciabil de greutăți, cu dimensiuni mari, de minimum 20cm¹⁴ (pentru menținerea pe termen mai lung a căldurii)¹⁵, nu doar două-trei cum au fost descoperite în cele mai multe cazuri.

Alte funcționalități propuse în literatura de specialitate, tot pentru greutățile de dimensiuni mai mari, ar fi cea de fixare a stufului de pe acoperișul locuințelor¹⁶ ori pentru încălzirea apei în vase din lut sau lemn¹⁷. Piese de dimensiuni reduse au fost considerate greutăți pentru cântar¹⁸.

Cu funcționalitate secundară sunt și cele descoperite în L.2 de la Roșiori, care permiteau prin intermediul structurii descrise să încălzească membrii familiei și implicit interiorul locuinței. Un posibil rol similar, dar de această dată fiind utilizate prin încălzirea pe

⁷ Selectăm câteva exemple din cetățile getice de la Popești, Bâta, Răcătau, Zargidava, Poiana și din așezarea dacică de la Poiana-Dulcești: VULPE 1966, p. 35; BUZILĂ 1970, p. 248, Fig. 29.5; CĂPITANU 1976, p. 64, Fig. 20.3, 4; URSACHI 1995, p. 140, 417, Pl. 40.4-6, 8-17, p. 517, Pl. 239.4-12, 14, 15; VULPE, TEODOR 2003, p. 49, 545, Fig. 66.7, 8; BICHI 1973, p. 247, Pl. XXXI.1-3, p. 368, Pl. CLII.5, p. 370, Pl. CLIV.3, 4.

⁸ DAICOVICIU 1972, p. 90.

⁹ CRIȘAN 1969, p. 206.

¹⁰ URSACHI 1995, p. 140.

¹¹ BERCIU 1981, p. 45, 46, 208, Pl. 33.

¹² CRIȘAN 1969, p. 206.

¹³ HELLEBRANDT 1999, pp. 42-52, Pl. XVI.15-17.

¹⁴ VASILIEV 1991, p. 61.

¹⁵ Un experiment etnografic a demonstrat că greutățile din lut, de circa 12-15cm înălțime, pot păstra maximum 30 de minute căldura și se pot răci mai devreme decât jarul din vatră (vezi VAIDA 2002, p. 26). Poate din acest motiv, la Roșiori, s-a optat pentru această structură din lut, cu mai multe greutăți, luate, care să păstreze pe termen lung căldura.

¹⁶ BADER 1978, p. 58.

¹⁷ VAIDA 2002, p. 27, 28.

¹⁸ URSACHI 1995, p. 140.

vatră și dispunerea lor în preajma instalației de foc ori în locuință, puteau să aibă greutatea descoperite în cetățile getice de la Poiana (jud. Galați)¹⁹ și Pecica (jud. Arad)²⁰. În primul caz, cele 18 greutatea piramidale, perforate și arse, erau situate în semicerc, în apropierea unei vetre din suprafața *J*. În al doilea caz se menționează, fără alte detalii, că pe o vatră erau nouă greutatea întregi. Situație comparată de I. H. Crișan cu cea întâlnită la Arpașul de Sus (jud. Sibiu); însă, în acest ultim caz, este mai degrabă o structură formată din pietre de râu, peste care s-a adăugat o lipitură cu o grosime de 5 mm. Autorii descoperirii au considerat că ar putea fi o vatră, mai ales că erau fragmente ceramice și o greutate din lut²¹; dar, este posibil să fie tot o structură de încălzire a locuinței, bazată pe pietre de râu.

Indiferent de eficiența structurii cu greutatea din lut de la Roșiori, importantă de menționat este raritatea acestora în mediul getic sau dacic. Probabil, tipul acestor structuri era prezent în multe din cetățile sau așezările din aria carpato-dunăreană, însă fie nu s-au păstrat în timp (în urma prăbușirii locuințelor), fie încă nu au fost descoperite și cercetate. Interesantă este ingeniozitatea populației diverselor comunități de a-și crea astfel de structuri, utile pentru sezonul rece. Poate, prin extinderea investigațiilor arheologice în situl de la Roșiori să putem surprinde și alte elemente similare ori adiacente acestor structuri.

List of illustrations

Pl. 1. Roșiori: 1-3. the Getic dwelling L.2 overlapped on the Dacian dwelling L.1 (delimited by means of stakes).

Pl. 2. Roșiori - plan and stratigraphy of the L.2 dwelling in section S.XIII.

Pl. 3. Roșiori - L.2: 1-3. the *in situ* discovery of the structure arranged with clay weights stuck in the solder (pottery fragments were among the weights).

Pl. 4. Roșiori - L.2: 1-3. aspects with the positioning of weights and pottery.

Pl. 5. Roșiori - L.2: 1-3. discovering, recording and extracting clay weights.

Pl. 6. Roșiori - L.2: 1-3. site aspects.

Pl. 7. Roșiori - L.2: 1-4. partially preserved structure support (photo from different angles).

Pl. 8. Roșiori - L.2: 1-4. clay weights (inv. 44.808, 44.809, 44.821, 44.824) - *group 1* (height between 13.50-14.50cm).

Pl. 9. Roșiori - L.2: 1-4. clay weights (inv. 44.810, 44.811, 44.816, 44.817) - *group 2* (height 15.50cm).

Pl. 10. Roșiori - L.2: 1, 2. clay weights (inv. 44.819, 44.825) - *group 2* (height 15.50cm); 3, 4. clay weights (inv. 44.807, 44.812) - *group 3* (height between 16-16.50cm).

Pl. 11. Roșiori - L.2: 1-4. clay weights (inv. 44.814, 44.815, 44.818, 44.820) - *group 3* (height between 16-16.50cm).

¹⁹ VULPE *et alii* 1951, p. 196, Fig. 18.3, 4, p. 199.

²⁰ CRIȘAN 1978, p. 147, Pl. 107.

²¹ MACREA, BERCIU 1955, p. 619, Fig. 23.3, p. 620, Fig. 24; 25.

Pl. 12. Roșiori - L.2: 1. clay weight (inv. 44.822) - *group 3* (height between 16-16.50cm); 2, 3. clay weights (inv. 44.813, 44.823) - *group 4* (height 17.00cm); 4. unframed and uninventory clay weight fragment.

Pl. 13. Roșiori - L.2: attempt to reconstruct the construction stages of the structure (of D. Spătariu).

BIBLIOGRAFIE

- BADER 1978,
Bader, T., *Epoca bronzului în nord-vestul României*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- BERCIU 1981,
Berciu, D., *Buridava dacică*, București, Editura Academiei Române, 1981.
- BICHIR 1973,
Bichir, Gh., *Cultura carpica*, București, Editura Academiei Române, 1973.
- BUZILĂ 1970,
Buzilă, A., *Despre ceramica daco-getică lucrată cu mâna de la Bâta Doamnei, Piatra Neamț*, în: *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, pp. 237-250.
- CĂPITANU 1976,
Căpitanu, V., *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcățoiu (jud. Bacău)*, în: *Carpica*, VIII, 1976, pp. 49-120.
- CRÎȘAN 1969,
Crîșan, I. H., *Ceramica daco-getică (Cu specială privire la Transilvania)*, București, Editura Științifică, 1969.
- CRÎȘAN 1978,
Crîșan, I. H., *Ziridava*, Arad, 1978.
- DAICOVICIU 1972,
Daicoviciu, I. H., *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
- HELLEBRANDT 1999,
Hellebrandt, M., *Celtic finds from Northern Hungary*, în: *Corpus of Celtic finds in Hungary*, III, Budapesta, 1999, pp. 42-52.
- MACREA, BERCIU 1955,
Macrea, M., Berciu, D., *Șantierul arheologic de la Cașolț și Arpașul de Sus (reg. Stalin)*, în: *Studii și cercetări de istorie veche*, VI, 3-4, 1955, pp. 581-626.
- URSACHI 1995,
Ursachi, V., *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, Bibliotheca Thracologica, X, 1995.
- URSACHI 2007,
Ursachi, V., *Săbăoani. Monografie arheologică (vol. I)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007.
- VAIDA 2002,
Vaida, L., *Considerații asupra unei categorii de materiale arheologice cu funcționalitate incertă - așa numitele „greutăți de vatră”*, în: *Arhiva Someșană*, III/1, 2002, pp. 25-31.
- VASILIEV 1981,
Vasiliev, V., *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României*, Cluj, Editura Dacia, 1991.

VULPE 1966,
Vulpe, R., *Așezări getice*, București, Editura Meridiane, 1966.
VULPE, TEODOR 2003,
Vulpe, R., Teodor, S., *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București, Bibliotheca Thracologica, XXXIX, 2003.
VULPE et alii 1951,
Vulpe, R., Vulpe, E., Nițu, A., Matasă, C., Cihodaru, C., Călinescu, C., Balan, V., Kiss, Ș., Negruți, E., Petre, R., Ștefănescu, Ș., *Activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci 1950*, în: Studii și cercetări de istorie veche, II, 1, 1951, pp. 177-21.

1

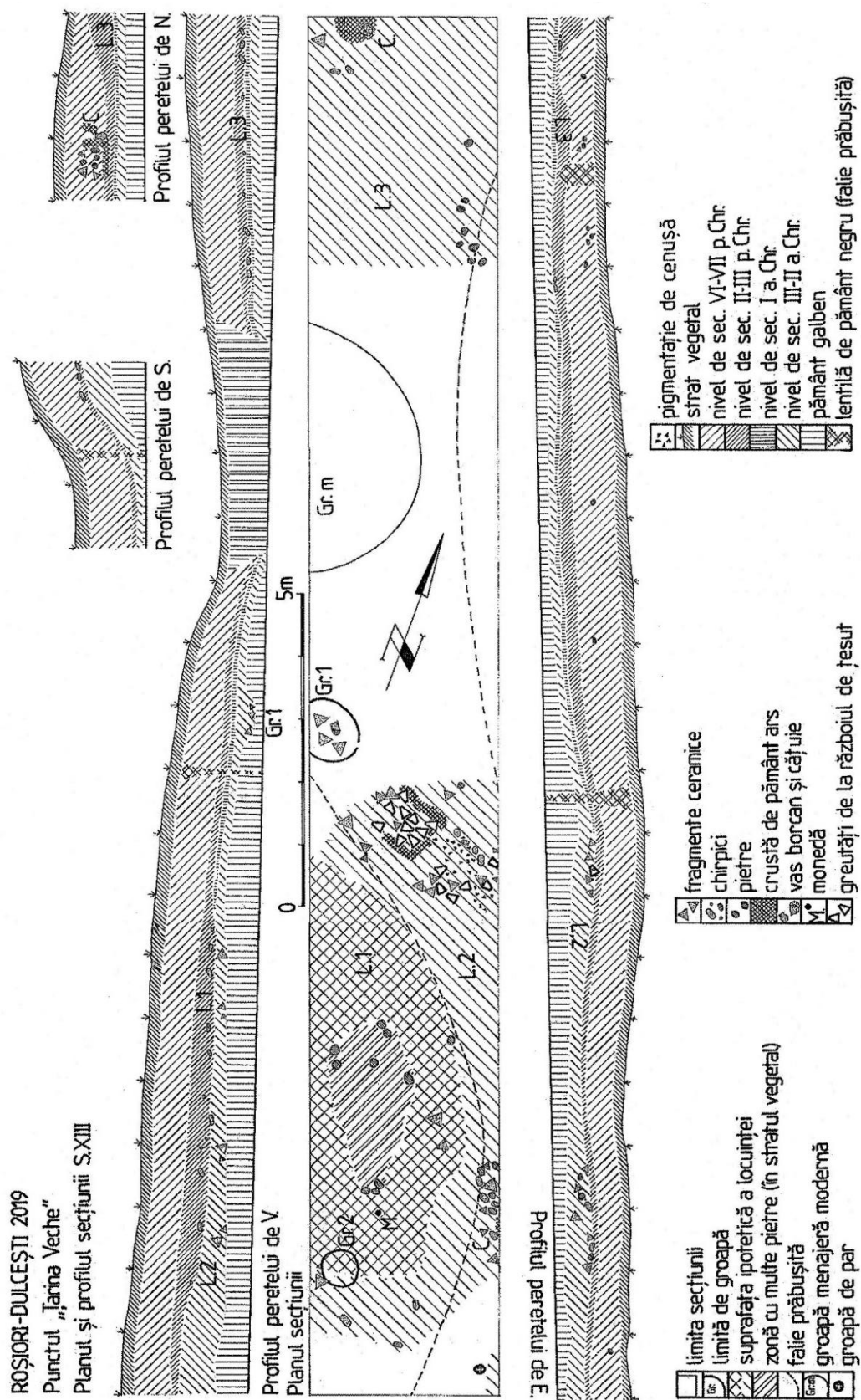

2

3

Pl. 1. Roșiori: 1-3. locuința getică L.2 suprapusă de locuința dacică L.1 (delimitate prin intermediul jaloanelor).

Pl. 2. Roșiori - plan și stratigrafie locuința L.2 din secțiunea S.XIII.

1

2

3

Pl. 3. Roșiori - L.2: 1-3. descoperirea *in situ* a structurii amenajată cu greutate din lut prinse în lipitură (printre greutate erau și fragmente ceramice).

1

2

3

Pl. 4. Roșiori - L.2: 1-3. aspecte cu poziționarea greutăților și a ceramicii.

1

2

3

Pl. 5. Roșiori - L.2: 1-3. descoperirea, înregistrarea și extragerea greutăților din lut.

1

2

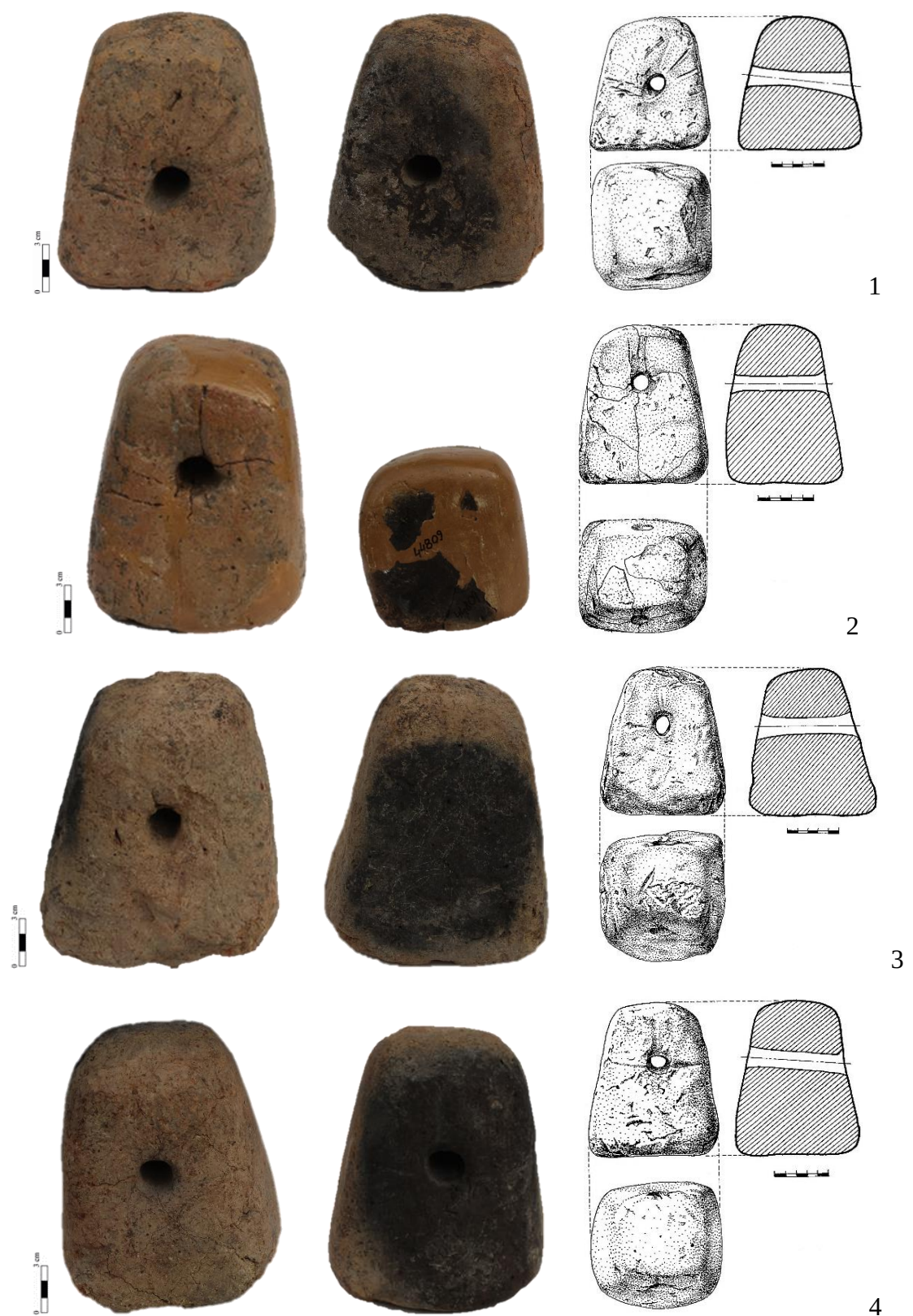

3

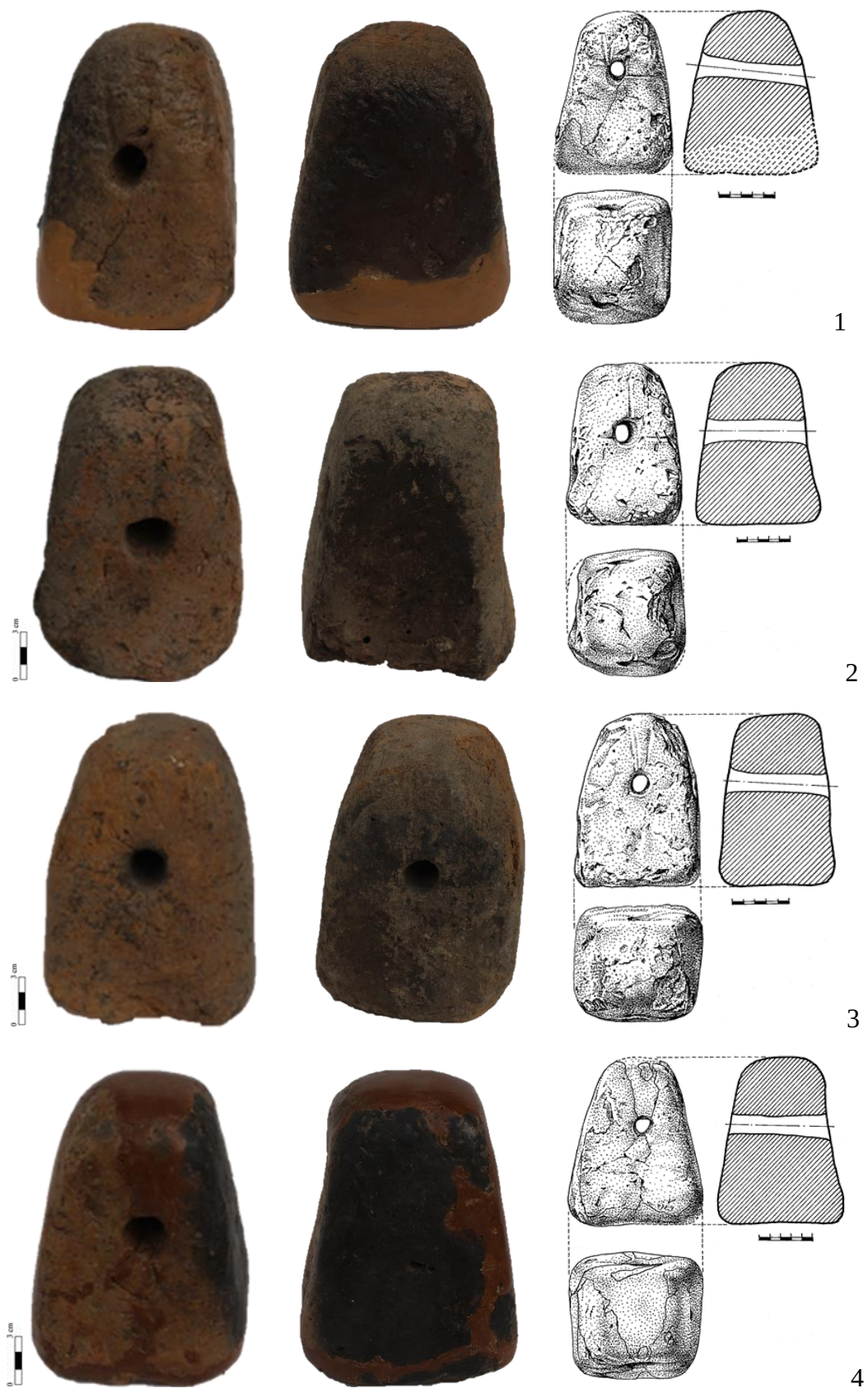
Pl. 6. Roşiori - L.2: 1-3. aspecte de şantier.

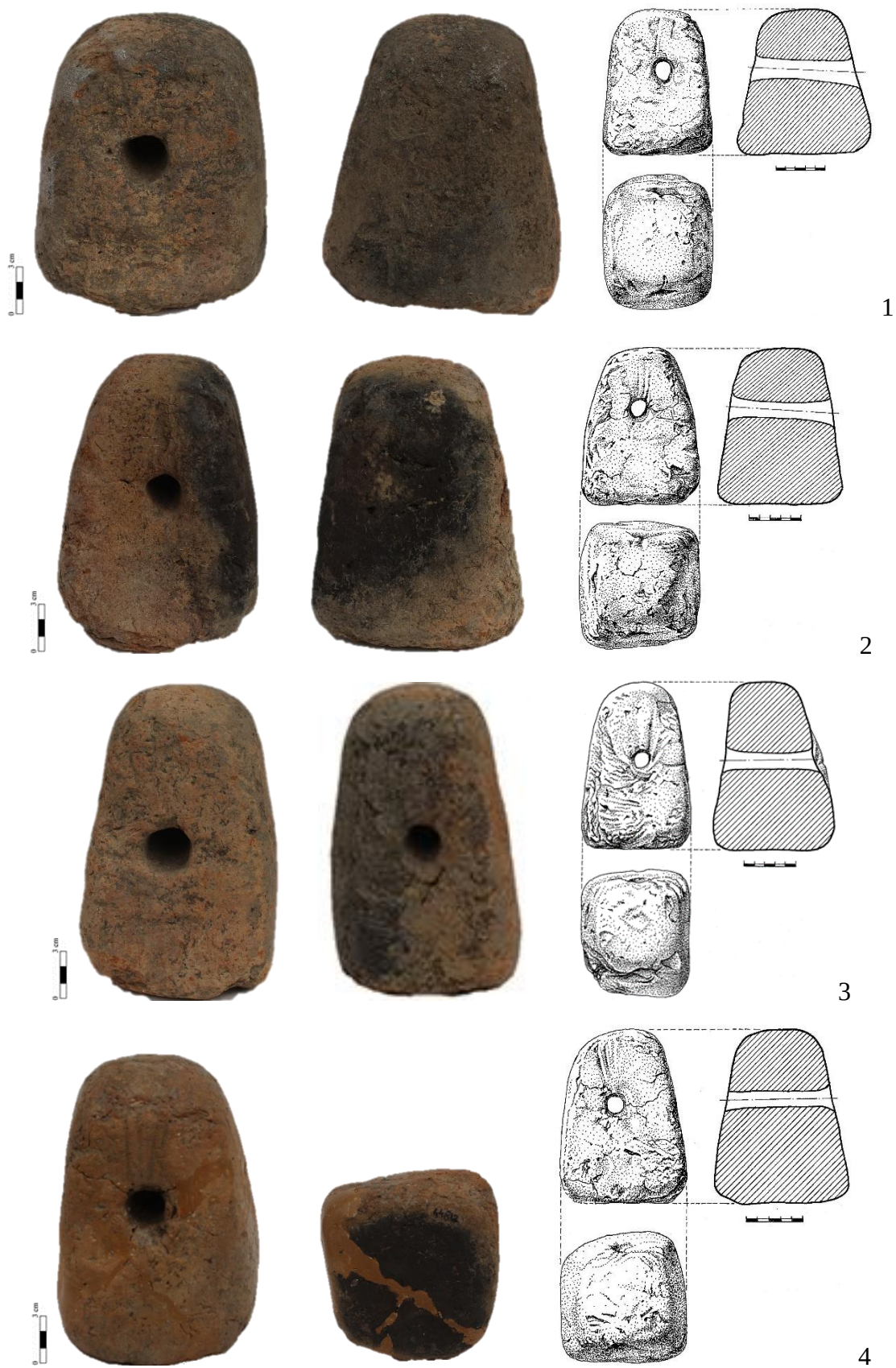
Pl. 7. Roșiori - L.2: 1-4. suportul structurii păstrat parțial (foto din unghiuri diferite).

Pl. 8. Roșiori - L.2: 1-4. greutăți din lut (inv. 44.808, 44.809, 44.821, 44.824) - *grupa 1* (înălțimea între 13,50-14,50 cm).

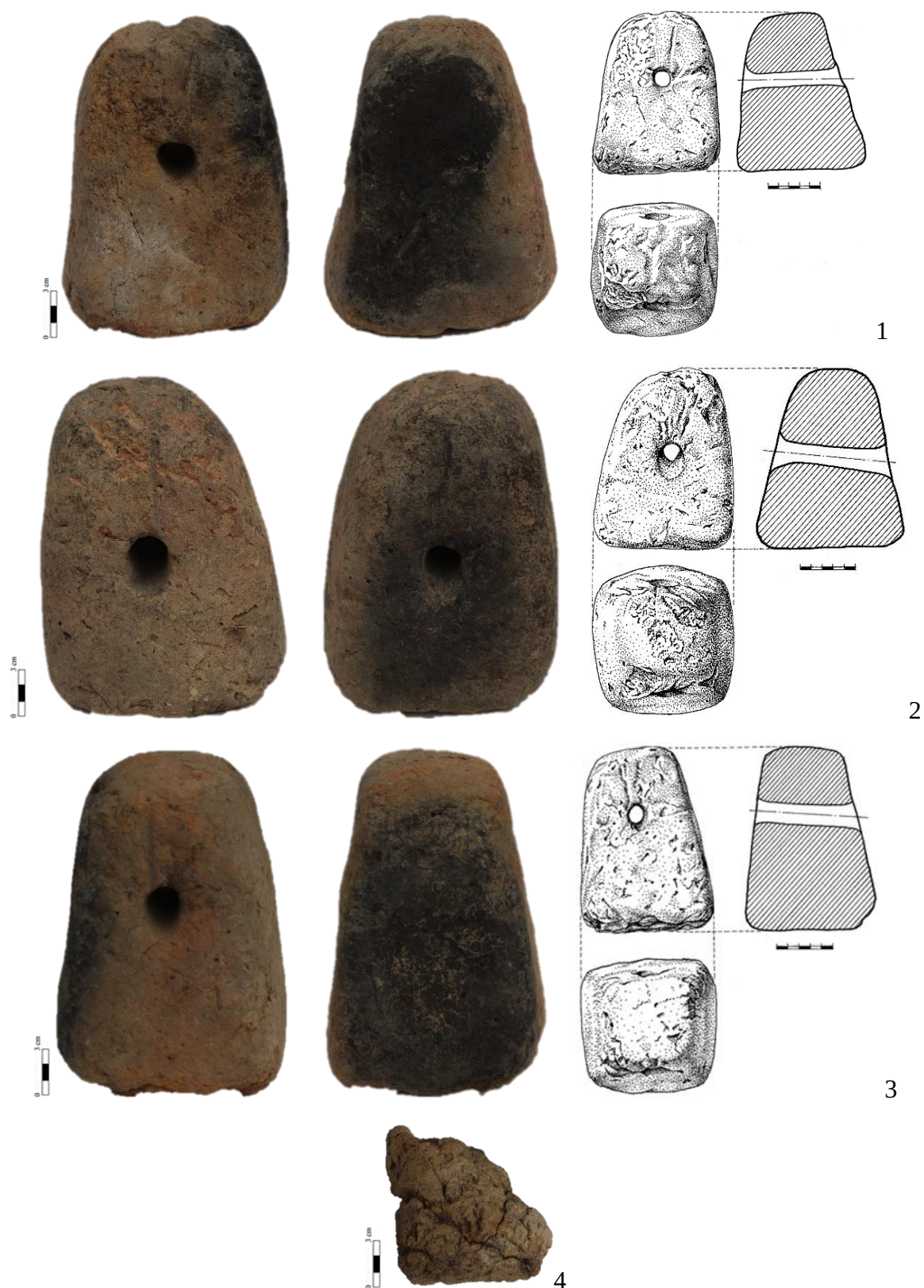
Pl. 9. Roșiori - L.2: 1-4. greutăți din lut (inv. 44.810, 44.811, 44.816, 44.817) - grupa 2 (înălțimea de 15,50 cm).

Pl. 10. Roșiori - L.2: 1, 2. greutate din lut (inv. 44.819, 44.825) - *grupa 2* (înălțimea de 15,50 cm); 3, 4. greutate din lut (inv. 44.807, 44.812) - *grupa 3* (înălțimea între 16-16,50 cm).

Pl. 11. Roșiori - L.2: 1-4. greutate din lut (inv. 44.814, 44.815, 44.818, 44.820) - grupa 3 (înălțimea între 16-16,50 cm).

Pl. 12. Roșiori - L.2: 1. greutate din lut (inv. 44.822) - *grupa 3* (înălțimea între 16-16,50 cm);
2, 3. greutatea din lut (inv. 44.813, 44.823) - *grupa 4* (înălțimea de 17cm); 4. fragment de
greutate din lut neîncadrat și neinventariat.

Fig. 1

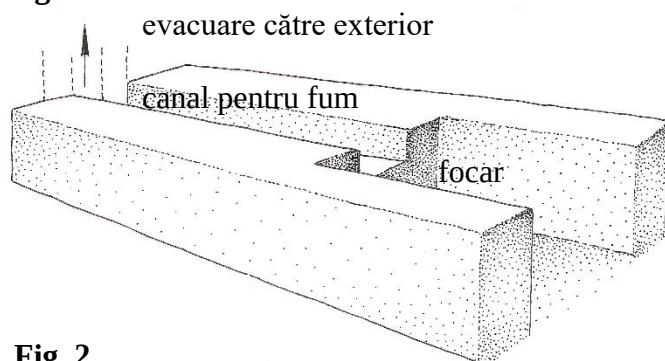

Fig. 2

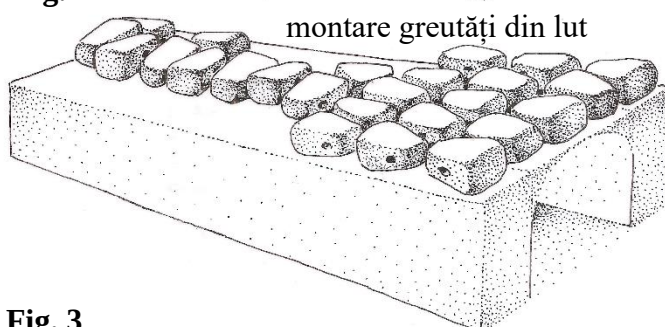

Fig. 3

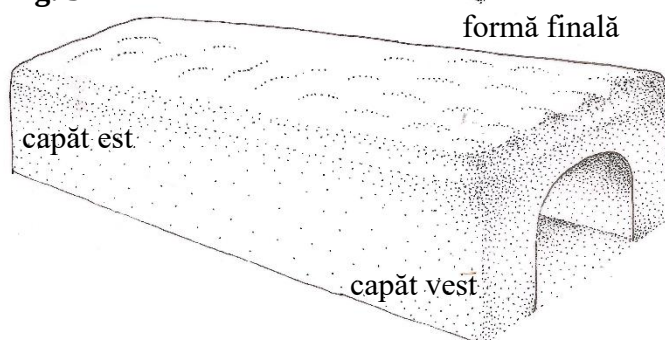

Fig. 1. Baza suportului structurii, săpată în pământ

argumente:

- zona focarului (capăt de vest) păstrează amprenta de pământ ars la roșu;
- mai puțin de o treime din greutatea au urme de ardere secundară, numai pe o față (fără perforație);
- sub greutatea din capătul de est s-a găsit depunere de cenușă.

Fig. 2. Realizarea capacului orizontal din greutatea de la războiul de țesut și fragmente ceramice

argumente:

- forma tronconică a greutăților a favorizat stabilitatea orizontală a structurii (acestea sunt destul de masive și se închid în mod identic cu cheile de boltă);
- modul de dispunere a greutăților, întrepesute și cu perforațiile orizontale, au facilitat armarea (locurile dintre greutatea vecine au fost umplute cu resturi ceramice și crengi lipite cu lut);
- lipirea cu lut (liant ce astupă spațiile dintre greutatea) sporește rezistența și stabilitatea structurii;
- pentru creșterea rezistenței lacunelor mari s-au integrat fragmente ceramice și în lipitură.

Fig. 3. Forma finală are dublu rol: rezistență ca suport și de acumulare a căldurii („pat cald”)

argumente:

- tehnologia de obținere a greutăților (ardere la roșu) furnizează rezistență, dar asigură și masă suficientă pentru schimbul caloric (acumularea de căldură și eliminarea treptată);
- orientarea aproximativă est-vest și dimensiunile de circa 0,80 x 2m, par a indica folosirea respectivei structuri ca zonă încălzită pentru membrii locuinței (în scop de „pat cald”).

Pl. 13. Roșiori - L.2: încercare de reconstituire a etapelor de realizare a structurii (de D. Spătariu).

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE PREVENTIVE LA SITUL GHELĂUZA I (R-NUL STRĂȘENI)*

Sergiu MATVEEV, Vlad VORNIC**

Keywords: preventive research, Ghelăuza, Chișinău-Corlăteni, Sântana de Mureș-Cerneahov, ceramics, pits.

Abstract: **PREVENTIVE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE GHELĂUZA I SITE (STRĂȘENI DISTRICT).** In July-August 2018, preventive archaeological investigations were carried out within the perimeter of the Ghelăuza I archaeological site, Strășeni district, specifically around the construction area of the Ungheni-Chișinău natural gas pipeline. The research area had been originally discovered in 1984 by archaeologist Ivan Vlasenco, and represented an open settlement with two levels of occupancy, attributed to the Chișinău-Corlăteni cultures (12th-10th centuries BC) and Sântana de Mureș-Černjachov (3rd-4th centuries AD). Three archaeological searches were executed along the route of the future gas pipeline. As a result of these excavations, an area of about 320 sqm was cleared of archaeological material, whereas six deep complexes and several ceramic fragments had been discovered. These items belonged to two cultural-chronological periods: Chișinău-Corlăteni in the 12th-10th centuries BC and Sântana de Mureș-Černjachov in the 4th century AD. Judging by the distribution of ceramic fragments on the soil surface, it appears that the early Hallstattian settlement is located on the outskirts of the current village, occupying an area of about 150x350m while partially overlapped by the settlement from the time of the Gothic migration, which has larger dimensions, of about 200x800m and is currently mostly planted with orchards.

În lunile iulie-august 2018 Agenția Națională Arheologică a întreprins investigații arheologice preventive în perimetrul sitului arheologic *Ghelăuza I* (s. Ghelauza, r-nul Strășeni), amplasat în zona de construcție a conductei de gaz Ungheni-Chișinău (Fig. 1)¹. Situl arheologic la care ne referim reprezintă o așezare deschisă cu două nivele de locuire, atribuite culturilor arheologice Chișinău-Corlăteni (secolele XII-X a. Chr.) și Sântana de Mureș-Černjachov (secolele III-IV p. Chr.). Este amplasat în marginea de sud a localității Ghelăuza, pe partea de vest a drumului pietruit ce duce spre localitate și se întinde de la nord spre sud pe o lungime de circa 1 km și pe lățime de circa 0,2 km (Fig. 2, 3). Suprafața sitului este acoperită parțial de culturi anuale, parțial de livadă. Sectorul central-vestic este întretăiat de un drum de țară orientat nord-sud și de o fâșie forestieră. Situl arheologic a fost descoperit în anul 1984 de arheologul Ivan Vlasenco, cu ocazia efectuării unor periegeze arheologice, fiind identificate atunci resturile unor așezări hallstattiene timpurii și din epoca romană târzie². Cu prilejul verificării traseului gazoductului Ungheni-Chișinău de cercetătorii Sergiu

* Cercetare realizată în cadrul proiectului: *Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene (2024-2027)*.

** Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova), Vlad Vornic, Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova), vornic.vlad@yahoo.com.

¹ MATVEEV, VORNIC 2019, pp. 70-72.

² БИАСЕВКО 2012, p. 228.

Bodean, Sergiu Popovici și Sergiu Tabuncic, situl arheologic a fost prospectat în luna mai 2017, de la suprafața sitului fiind adunate fragmente ceramice lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov, dar mai ales ceramică lucrată cu mâna caracteristică culturii Chișinău-Corlăteni din etapa timpurie a primei epoci a fierului (sec. XII-X a. Chr.).

Descrierea săpăturilor. În perimetrul sitului *Ghelăuza I* au fost executate trei secțiuni arheologice de dimensiuni diferite, una la vest de drumul de țară amintit, iar două în partea de sud a drumului respectiv. Stratigrafia verticală se prezintă în felul următor: cernoziom în amestec cu vegetație gros de circa 0,2 m, un strat de cernoziom 0,2-0,3 m, un strat de culoare cenușie în partea vestică a sitului, gros de 0,2-0,3 m, urmat de lutul viu. În partea estică, plugul de plantaj a afectat și roca, după cum dovedesc benzile de sol cenușiu identificate în lutul galben.

De pe suprafața sitului, inclusiv din zona conductei de gaz, au fost colectate mai multe fragmente de vase ceramice modelate cu mâna și de la recipiente lucrate la roata olarului. Categoria ceramicii lucrate cu mâna cuprinde resturi de vase modelate dintr-o pastă fină sau grosieră, cu șamotă în compoziție. Arderea este incompletă și neuniformă, culoarea variază de la cenușiu la negru și maroniu la cenușiu, suprafața este lustruită. Din întreaga ceramică lucrată cu mâna se remarcă următoarele resturi de vase: fragment de buză verticală (Fig. 4/1-3), un ciob de perete cu caneluri orizontale (Fig. 4/11), un fragment de perete cu brâu alveolat (Fig. 4/10) și, în fine, un fragment de perete de vas prevăzut cu o proeminență aplatizată (Fig. 4/5,8). Recipientele menționate, după toate particularitățile, pot fi atribuite sortimentului de vase hallstattiene timpurii, având similitudini în situri din prima epocă a fierului, precum cele de la Lipoveni II-*La Nisipărie*³, Zamciogi-*Valea Tișei*⁴, *Logănești I*⁵ etc.

Din categoria ceramicii lucrate la roata olarului, după pastă, morfologie, culoare și decor, se deosebesc trei grupe. Prima grupă este constituită din fragmente de vase modelate din pastă fină, cu arderea completă și uniformă, culoarea cenușie, suprafața netezită și, deseori, lustruită. Ca forme, au fost identificate castroane și căni (Fig. 5/1-16). Din această grupă se remarcă un fragment de toartă ornamentată pe latura exterioară cu incizii transversale și ardere secundară, care i-a oferit o culoare cărămizie (Fig. 4/19). Grupa a doua cuprinde fragmente de vase modelate din pastă zgrunțuroasă, cu arderea completă și uniformă, la cenușiu. Din această categorie ceramică, se remarcă câteva fragmente de buze evazate și de

³ MATVEEV, VORNIC 2017, pp. 124-163.

⁴ VORNIC, CIOBANU, TABUNCIC 2014, pp. 81-94.

⁵ COROBCEAN, VORNIC, MATVEEV 2019, pp. 197-206.

baze plate sau profilate de oale (Fig. 6/1-16). Vasele descrise în primele două grupe, după morfologie, ardere, culoare și decor, pot fi atribuite sortimentului de ceramică de producție locală caracteristică complexelor culturii Sântana de Mureș-Černjachov și sunt bine cunoscute în zona centrală a spațiului pruto-nistean, ca spre exemplu la Budești⁶. Grupa a treia este reprezentată de amfore romane. Sunt prezente fragmente de pereți provin de la amfore romane modelate din pastă fină de culoare cărămizie (Fig. 4/15-18)⁷. Un alt fragment de toartă cu caneluri transversale provine de la o amforă romană modelată din pastă nisipoasă de culoare alb-gălbuie (Fig. 4/20)⁸. Fragmentele respective permit încadrarea cronologică a nivelului de locuire în a două jumătate a sec. III – sec. IV p. Chr.

Secțiunea I a fost trasată la vest de drumul de țară menționat, cu orientarea 20° ENE-VSV și dimensiunile inițiale de 2×56 m, fiind împărțită în 28 carouri de 2×2 m, marcate cu cifre de la vest spre est. S-au degajat câte 3-4 straturi de săpătură, cu grosimea de 20 cm, până la adâncimea de 0,7-0,9 m (Fig. 7).

Stratul I prezenta cernoziom, amestecat cu resturi vegetale și rare bucăți mici de lut ars, două cioburi și două oase de animale. Fragmentele de vase reprezintă vase modelate cu mâna, din pastă fină sau grosieră, cu degresați de șamotă. Arderea este incompletă și neuniformă, Culoarea variază de la cenușiu la negru și maroniu la cenușiu, suprafața exterioară fiind lustruită. Recipientele menționate, după toate particularitățile, pot fi atribuite sortimentului de vase hallstattiene timpurii. Stratul II prezenta cernoziom amestecat cu rare fragmente de lut ars. La bază, în cea mai mare parte a secțiunii, a apărut lutul viu. În partea vestică, în limitele car. 1-5, stratul de cernoziom era urmat de un strat de sol cenușiu, gros de circa 30-35 cm, care se subția treptat către caroul 5. Stratul III, în cea mai mare parte, era lut galben steril, doar în car. 1-5 prezintă sol cenușiu de umplutură a gropilor 1 și 2.

În cuprinsul secțiunii I au fost identificate trei complexe arheologice închise, care reprezentau gropi menajere, dintre care două se suprapuneau.

Groapa 1 (Fig. 7-8) a fost depistată la adâncimea de 0,8 m, în car. 4-5, jumătatea nordică rămânând necercetată. Are probabil o formă ovală în plan, segmentul cercetat având dimensiunile de 1,8×2,0 m și adâncimea de 0,4 m de la nivelul identificării. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, pigmentat cu cărbuni, în care s-au găsit două fragmente de la vase modelate cu mâna. După caracteristicile pe care le prezintă, această ceramică poate fi atribuită sortimentului de vase hallstattiene timpurii. În același complex a fost descoperit și un os de

⁶ VORNIC 2006, pp. 221-223.

⁷ VORNIC 2006, pp. 231-236.

⁸ VORNIC 2006, p. 231.

animal. Groapa 2 (Fig. 7) a fost depistată în partea sudică a car. 4, la adâncimea de 0,72 m, în partea sud-vestică a gropii 1, pe care a întretăiat-o. Groapa 2 avea formă circulară în plan, cu diametrul de 0,98 m și adâncimea de 0,34 m de la nivelul depistării. Umplutura complexului consta din sol cenușiu, fără resturi arheologice.

Groapa 3 (Fig. 9) a fost depistată la marginea sudică a car. 19, la adâncimea de 0,7 m, pentru cercetarea completă a complexului, spre sud, fiind trasată o anexă de 3×3 m. Groapa avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,95×1,38 m, și adâncimea de 0,2 m de la nivelul sesizării. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu puțini cărbuni, fiind găsite șase resturi faunistice.

Secțiunea II a fost trasată pe axa conductei de gaz, la distanța de 1 m est de drumul de țară amintit, care este orientat pe direcția nord-sud. Avea orientarea pe axa vest-est, dimensiunile inițiale de 2×90 m, fiind împărțită în 45 carouri de 4 m.p. fiecare, marcate cu cifre arabe la vest la est (Fig. 10).

Stratul I prezenta cernoziom cu resturi vegetale, fiind găsite cinci fragmente ceramice mici. Cioburile provin de la vase modelate dintr-o pastă grosieră de lut, cu degresanți de șamotă, având arderea incompletă și neuniformă, iar culoarea variind de la cenușiu la negru și maroniu la cenușiu. Recipientele menționate, după toate particularitățile, pot fi atribuite sortimentului de vase aparținând culturii Chișinău-Corlăteni. Stratul II consta din cernoziom, fără resturi arheologice, sub care urma lutul galben.

În limitele secțiunii au fost identificate două complexe arheologice.

Groapa 4 (Fig. 11) a fost depistată la limita car. 5-6, la adâncimea de 0,86 m. Groapa avea formă circulară în plan, cu diametrul de 1,78 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,2-0,3 m. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu pigmenți de lut ars și cărbuni.

Groapa 5 (Fig. 12) a fost observată la marginea estică a car. 7, la adâncimea de 0,36-0,41 m de la nivelul sesizării. Pentru cercetarea completă a complexului, spre nord de car. 6-7 a fost trasată o anexă cu dimensiunile de 1,5×2,6 m. Groapa avea o formă rotundă în plan, cu diametrul de 1,15 m și adâncimea de 0,32 m. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, fără să conțină material arheologic.

Secțiunea III a fost trasată în marginea de est a sitului, în continuarea secțiunii II, la o distanță de 20 m, și avea dimensiunile de 2×8 m. Stratul I prezenta cernoziom, amestecat cu resturi vegetale. Stratul II conținea cernoziom, în afară de câteva bucățele de lut ars, alte materiale sau complexe arheologice nefiind depistate (Fig. 10).

Concluzii. Ca urmare al săpăturilor efectuate la situl arheologic Ghelăuza I a fost dezvelită o suprafață de circa 320 mp, fiind descoperite cinci gropi, cu dimensiuni și destinații

diferite, și o cantitate redusă de materiale arheologice și osteologice, care aparțin la două orizonturi cultural-cronologice. Majoritatea vestigiilor au fost identificate în sectorul central-vestic al așezării. Ca formă, predomină gropile cilindrice, urmate de cele ovale cu fundul plat sau albiat; o groapă are fundul cu treaptă sau neregulat. În privința amenajării gropilor nu s-au putut face multe observații, majoritatea fiind utilizate, se pare, ca gropi menajere. Unele complexe din situl *Ghelăuza I* (nr. 1 și 3), pe baza materialului ceramic, au putut fi atribuite așezării de tip Chișinău-Corlăteni din sec. XII-X a. Chr. Pentru celelalte complexe, care erau lipsite de material arheologic caracteristic, nu s-a putut determina apartenența cultural-cronologică.

O parte a vestigiilor descoperite la suprafața solului și în stratul arheologic reprezintă ceramică lucrată cu mâna și la roată care țin de așezarea din epoca romană târzie atribuită culturii Sântana de Mureș-Černjachov din sec. IV p. Chr. Identificarea celor două nivele de locuire în limitele sitului, confirmă ipoteza privind unor predilecții similare a celor două comunități umane față de anumit peisaj, ipoteză care admite și anumite ocupații similare în rândul cărora un loc important îl deținea agricultura și creșterea animalelor. Situații similare au mai fost identificate la Lipoveni II-*La Nisipărie*, Zamciogi-*Valea-Tișei*, *Logănești I* și alte așezări stratificate, cu urme de locuire din prima epocă a fierului și din vremea migrației goților.

List of illustrations

Fig. 1. Geographic location of the archaeological site Ghelăuza I.

Fig. 2. Topographic position of the archaeological site Ghelăuza I.

Fig. 3. Orthophotomap of the site Ghelăuza I with marking of the surface cleared of archaeological load.

Fig. 4. Ghelăuza I. Hand-made ceramics from the 12th-10th centuries BC (1-14) and imported wheel-made (15-18, 20) and locally produced (19) from the 4th century AD.

Fig. 5. Ghelăuza I. Fine-paste wheel-made ceramics from the 4th century AD (1-16).

Fig. 6. Ghelăuza I. Coarse-paste wheel-made ceramics from the 4th century AD (1-16).

Fig. 7. Ghelăuza I. Plan and profile of section I and pits 1-3.

Fig. 8. Section I. Pits 1 and 2 after excavation, view from the south.

Fig. 9. Section I. Pit 3, view from the west.

Fig. 10. Ghelăuza I. Plans and profiles of sections II and III and pits 4 and 5.

Fig. 11. Section II. Pit 4 after excavation, view from the north.

Fig. 12. Section II. Pit 5, view from the south.

BIBLIOGRAFIE

- COROBCEAN, VORNIC, MATVEEV 2019,
Corobcean A., Vornic V., Matveev S., *Sondaje arheologice de salvare în situl Logănești I (raionul Hîncești)*, în: *Arheologia Preventivă în Republica Moldova*, vol. IV, Chișinău, 2019, pp. 197-206.
- MATVEEV, VORNIC 2017,
Matveev S., Vornic V., *Archaeological research at Lipoveni II – La Nisipărie site (2013-2016)*, în: *Plural*, Vol. V, no. 2, Chișinău, 2017, pp. 124-163.
- MATVEEV, VORNIC 2019,
Matveev S., Vornic V., *Cercetările arheologice preventive la situl Ghelăuza I (r-nul Strășeni) în anul 2018*, în: *Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018*, Chișinău, 2019, pp. 70-72.
- VORNIC 2006,
Vornic Vlad, *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Cernjachov de la Budești*, Chișinău, 2006.
- VORNIC, CIOBANU, TABUNCIC 2014,
Vornic V., Ciobanu L., Tabuncic S., *Sondajul arheologic de salvare la Zamciogi-Valea Tișei (com. Rădeni, r-nul Strășeni)*, în: *Arheologia Preventivă în Republica Moldova*, I, nr. 1-2, Chișinău, 2014, pp. 81-94.
- ВЛАСЕНКО 2012,
И. Власенко, *Результаты разведочных работ в центральных и северных районах Республики Молдова*, în: *Tyragetia*, s.n., vol. VI[XXI], nr. 1, Chișinău, 2012, p. 225-232.

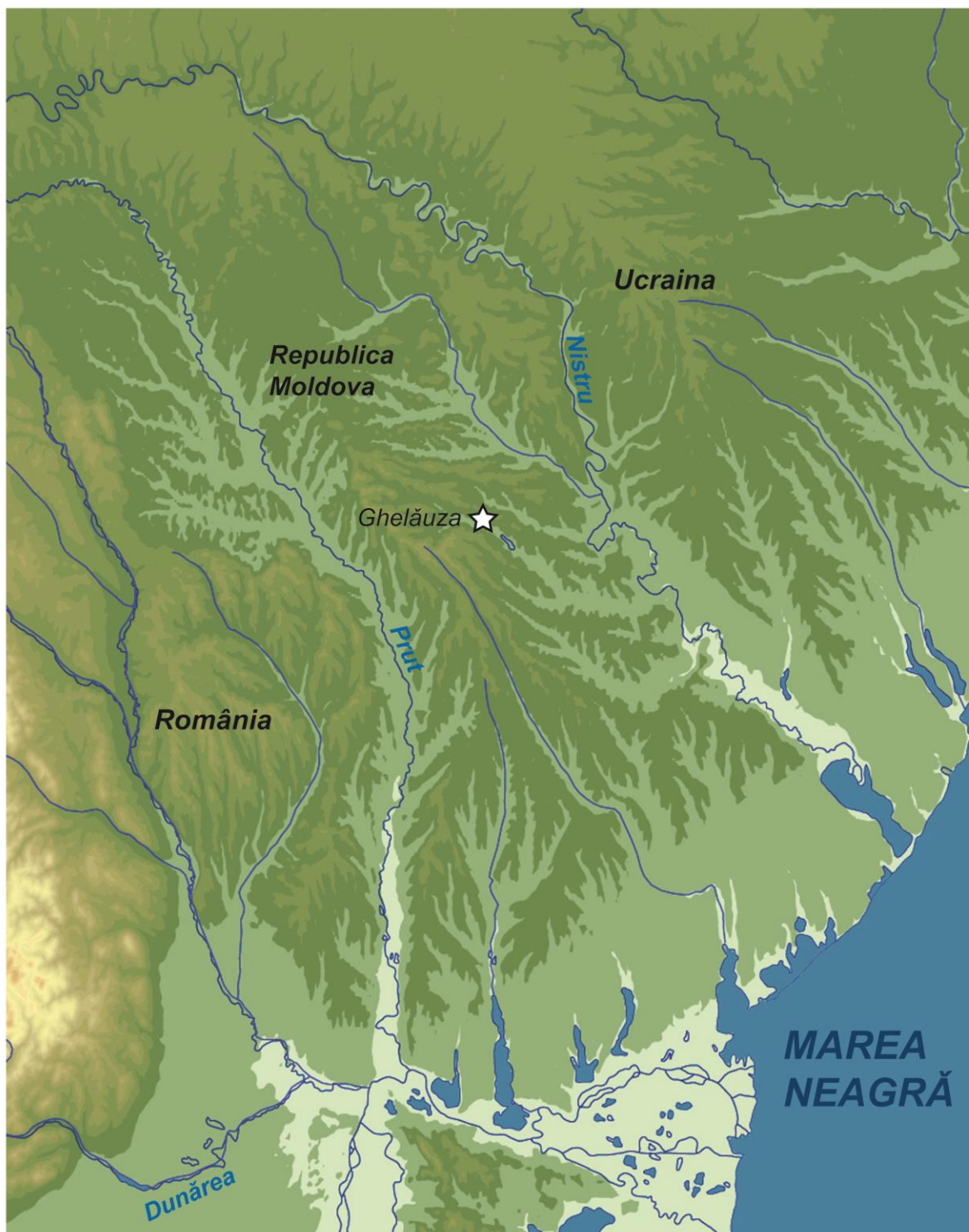

Fig. 1. Localizarea geografică a sitului arheologic Ghelăuza I.

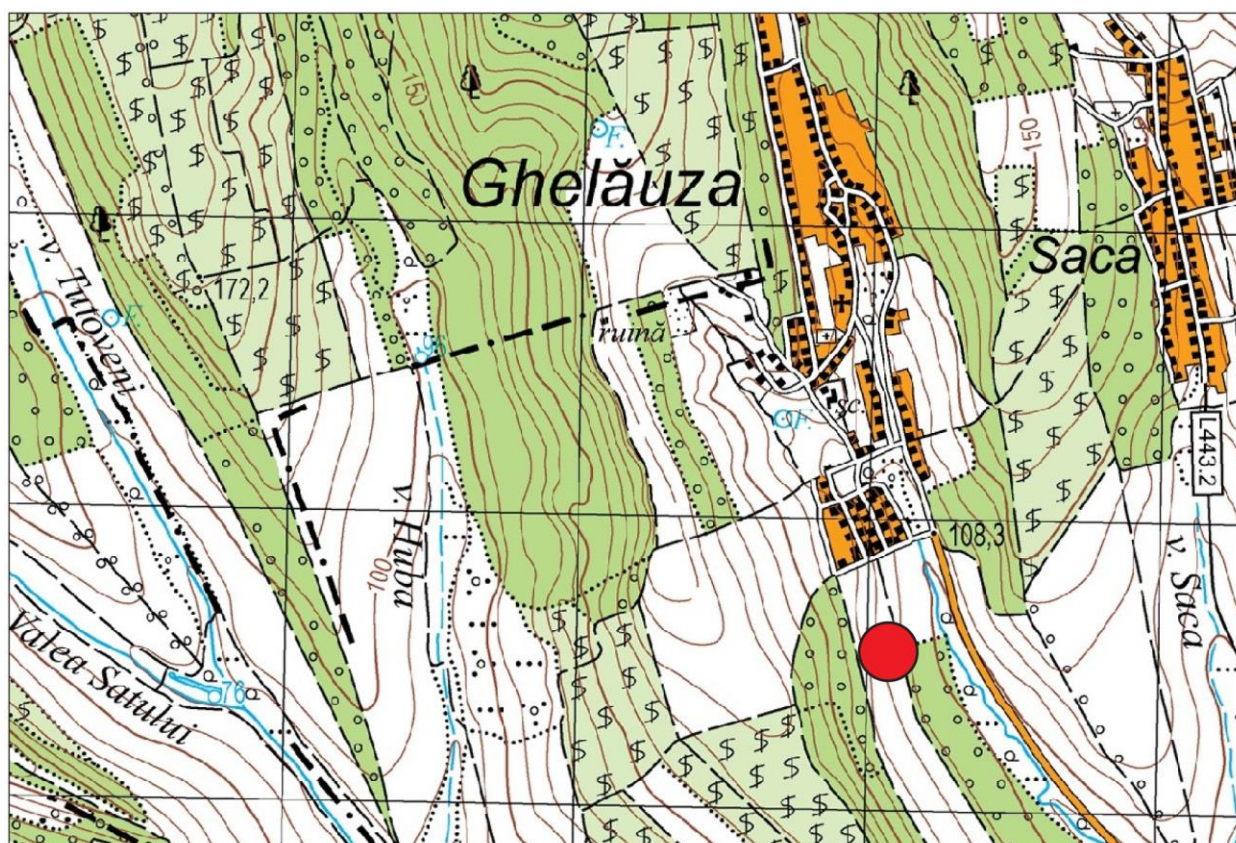

Fig. 2. Poziția topografică a sitului arheologic Ghelăuza I.

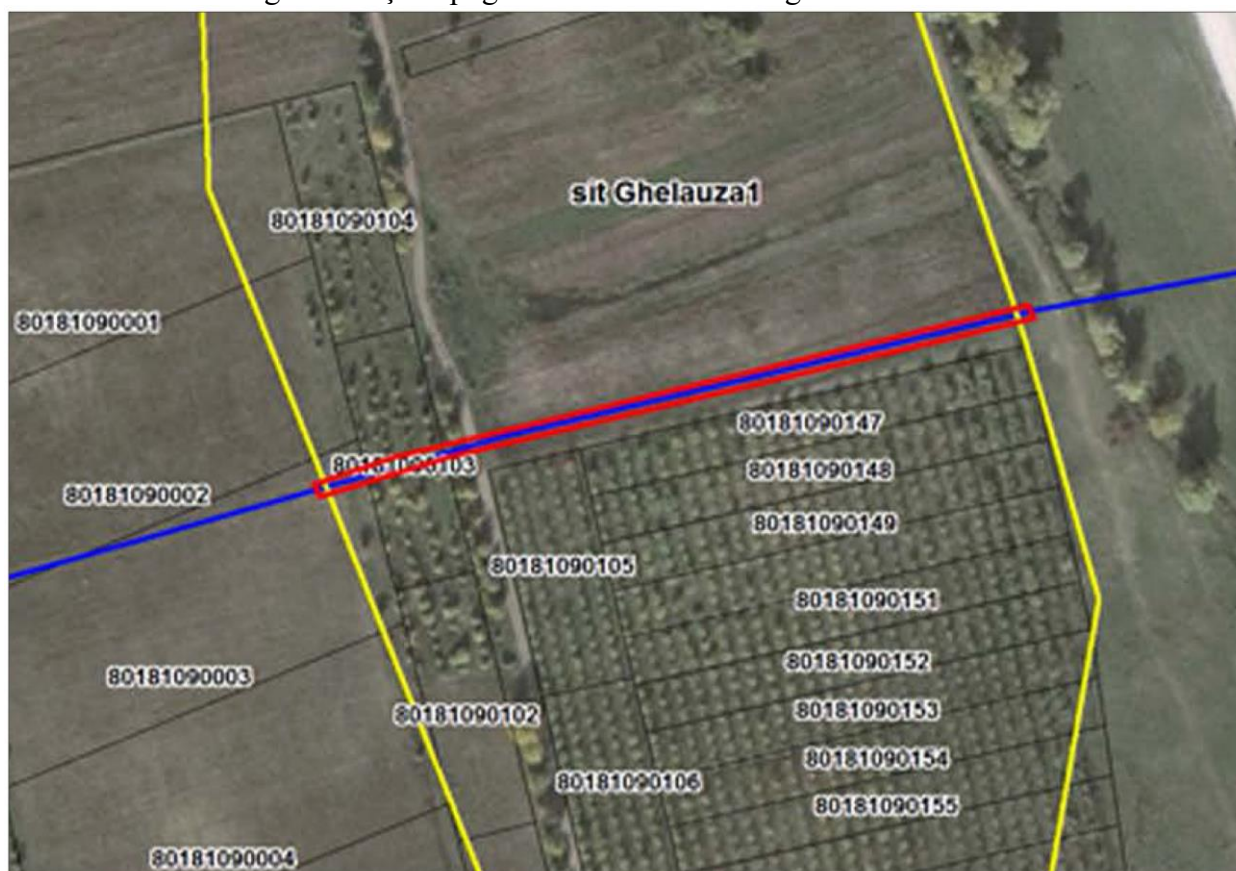

Fig. 3. Ortofotoplanul sitului Ghelăuza I cu marcarea suprafeței descărcate de sarcină arheologică.

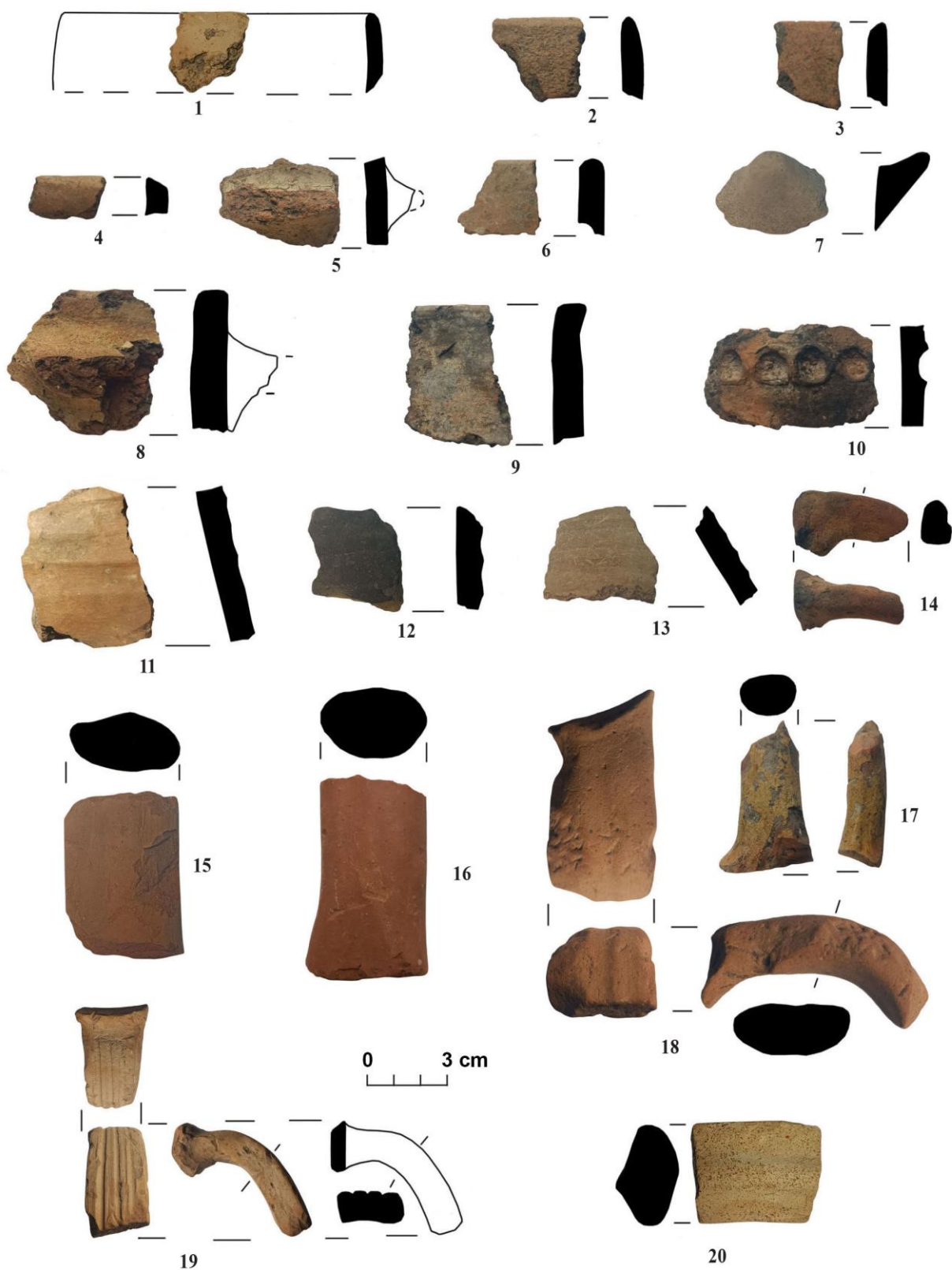

Fig. 4. Ghelăuza I. Ceramică lucrată cu mâna din sec. XII-X a. Chr. (1-14) și lucrată la roată de import (15-18, 20) și de producție locală (19) din sec. IV p. Chr.

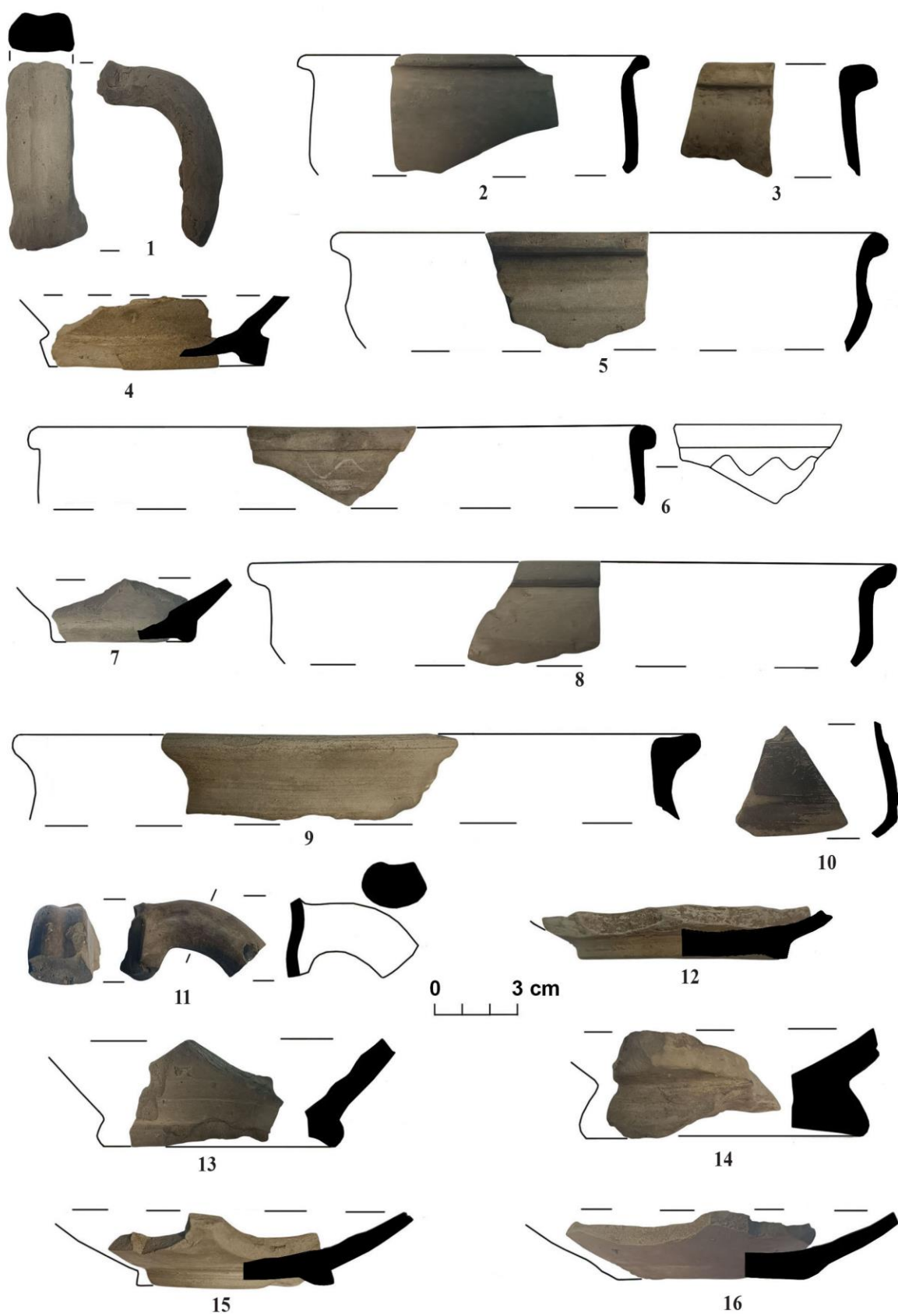

Fig. 5. Ghelăuza I. Ceramică lucrată la roată din pastă fină din sec. IV p. Chr. (1-16).

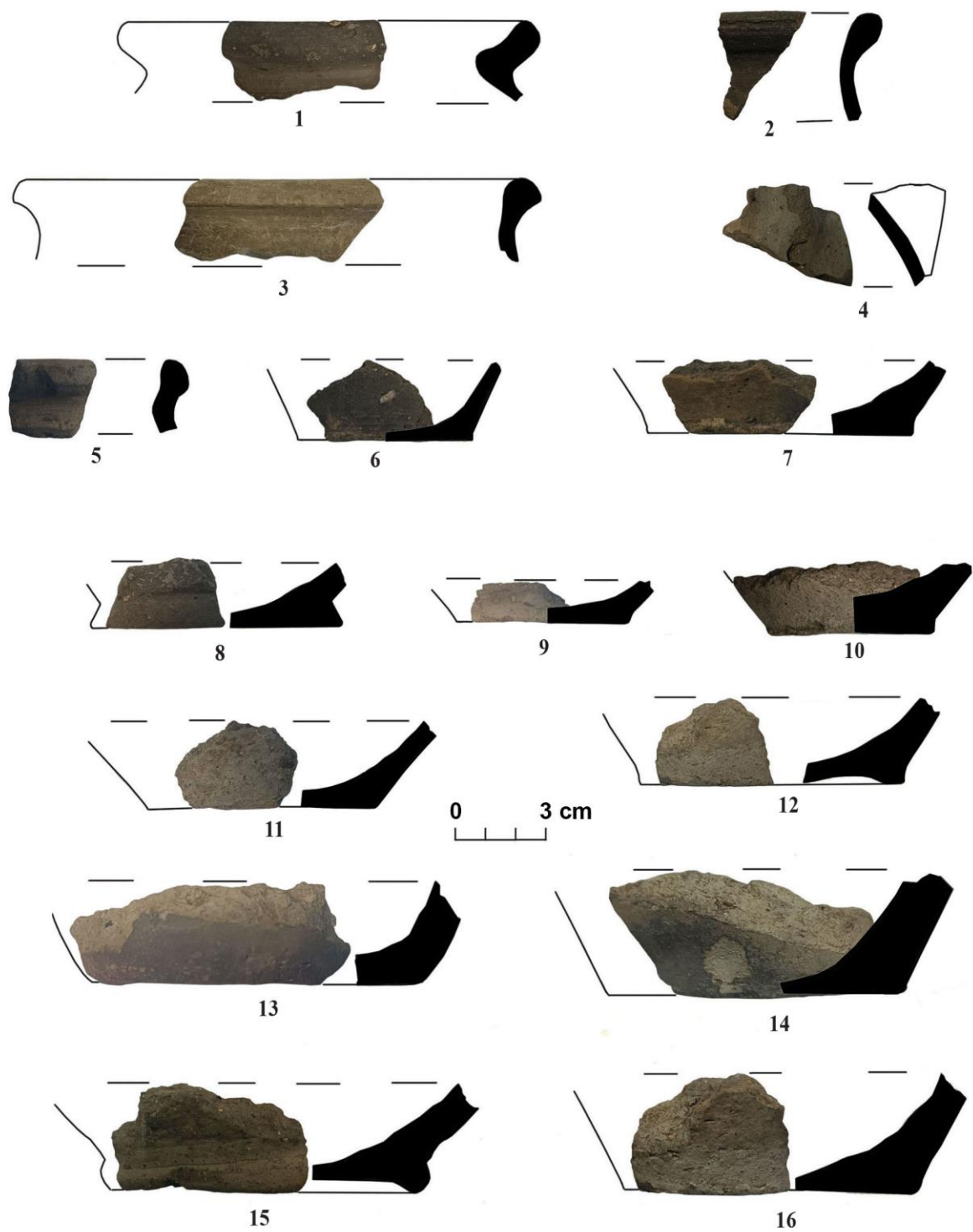

Fig. 6. Ghelăuza I. Ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă din sec. IV p. Chr. (1-16).

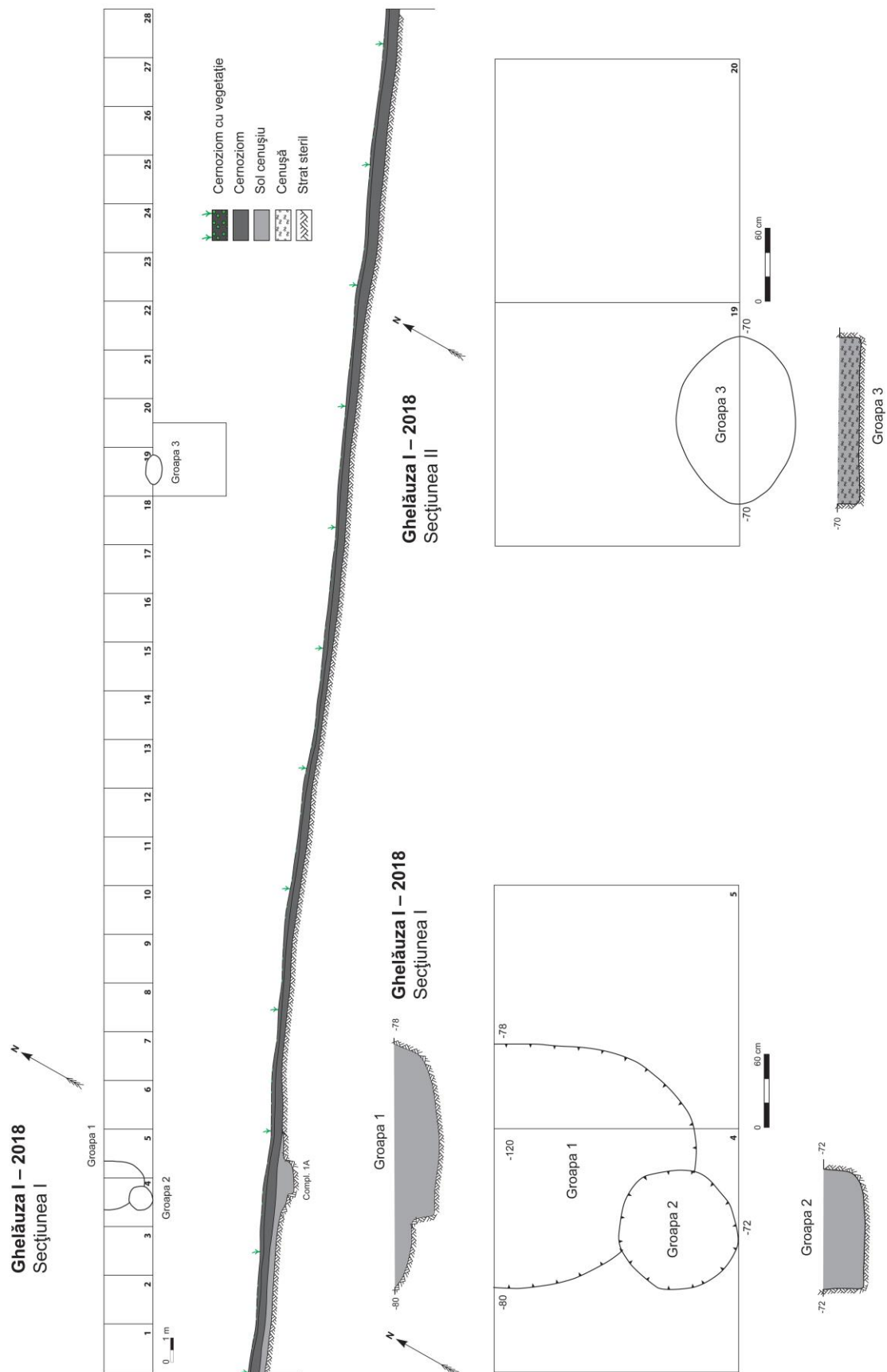

Fig. 7. Ghelăuza I. Planul și profilul secțiunii I și a gropilor 1-3.

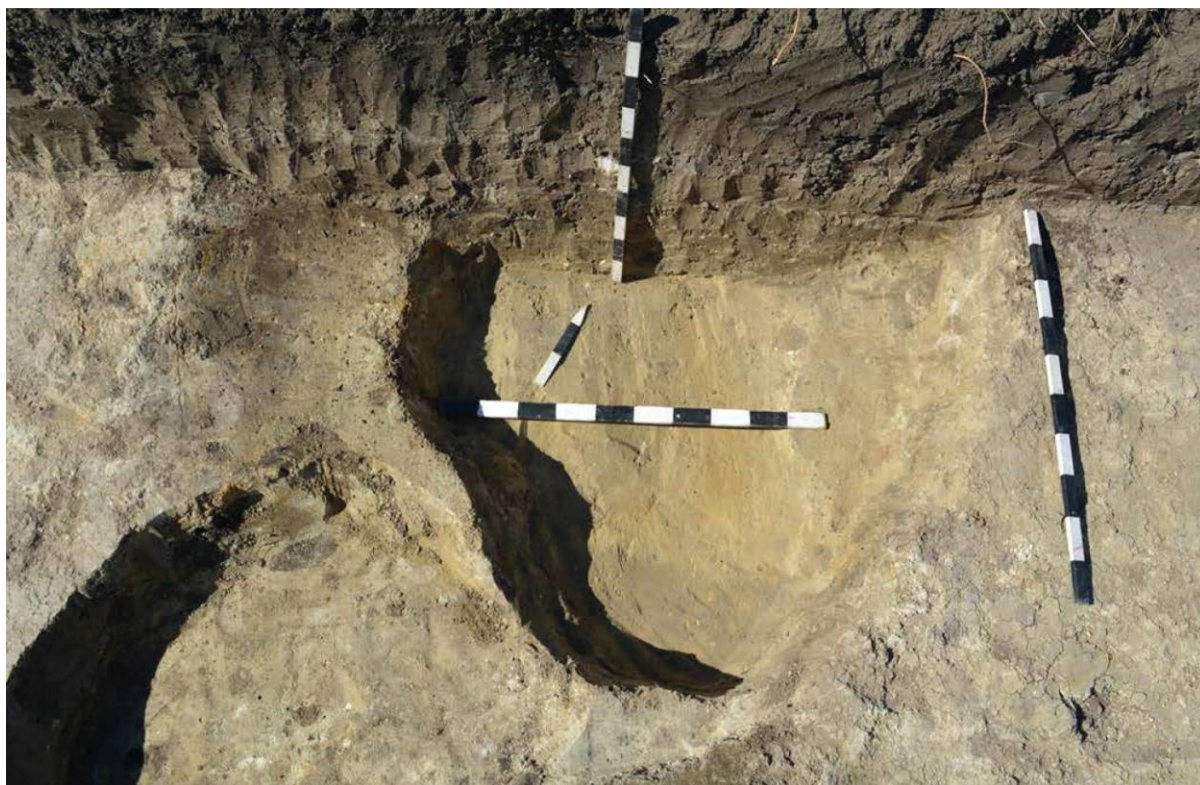

Fig. 8. Secțiunea I. Gropile 1 și 2 după de excavare, vedere dinspre sud.

Fig. 9. Secțiunea I. Groapa 3, vedere dinspre vest.

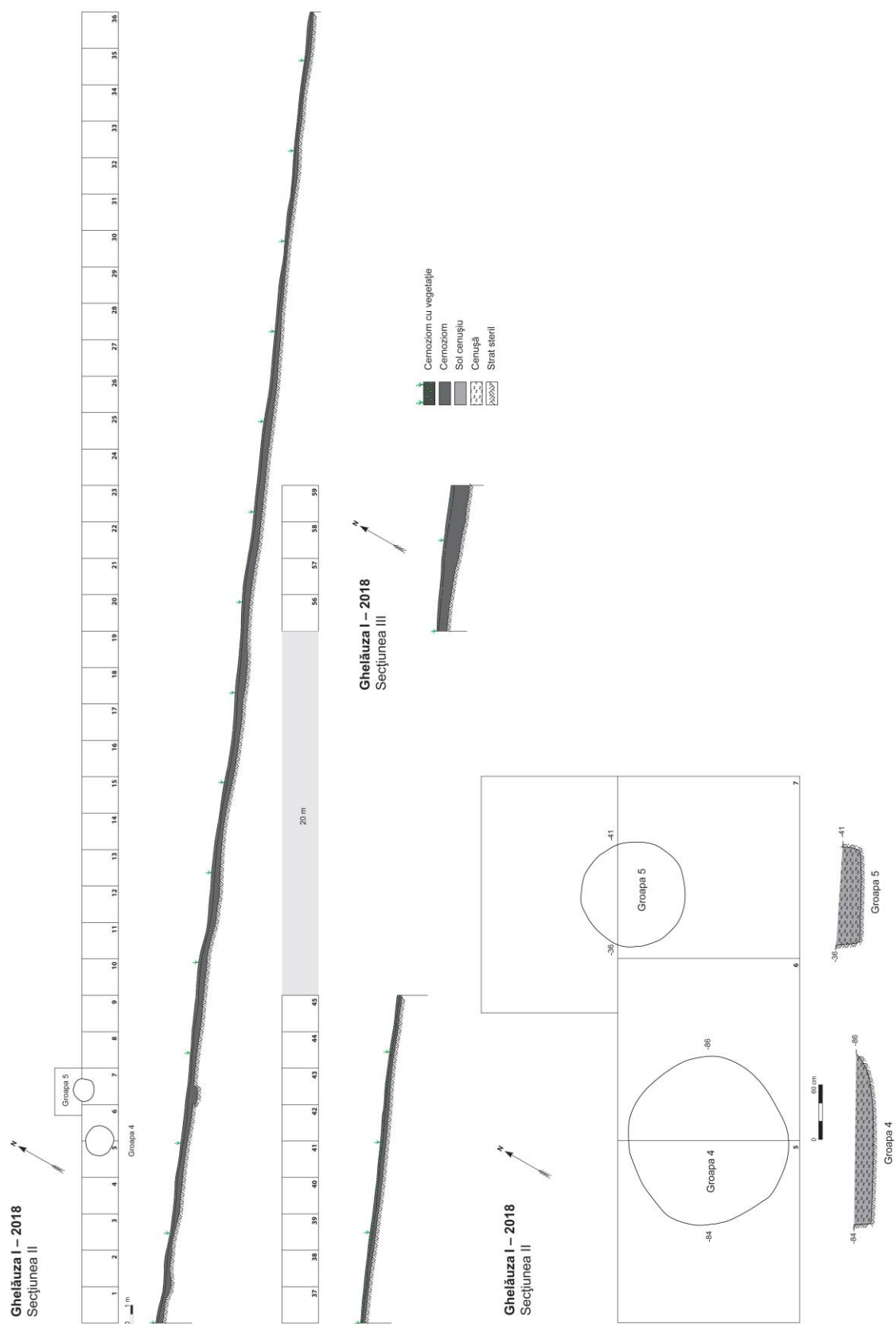

Fig. 10. Ghelăuza I. Planurile și profilele secțiunilor II și III și a gropilor 4 și 5.

Fig. 11. Secțiunea II. Groapa 4 după de excavare, vedere dinspre nord.

Fig. 12. Secțiunea II. Groapa 5, vedere dinspre sud.

CORESPONDENȚE ETIMOLOGICE ȘI IMPLICAȚII ISTORICE ALE LEXICULUI AGRAR GOTIC ATESTAT ÎN BIBLIA LUI WULFILA (SEC. IV)

Adrian PORUCIUC*

Keywords: *Wulfila's Bible, Sântana de Mureș, peasant agriculture, Germanic vocabulary, loans.*

Abstract: *ETYMOLOGICAL LINKS AND HISTORICAL IMPLICATIONS OF THE GOTHIC AGRARIAN VOCABULARY RECORDED IN WULFILA'S BIBLE (4TH CENTURY).* This author joins the predecessors who expressed their admiration for the way in which Wulfila – as bishop of the Visigoths and as translator of the Bible, from Greek into Gothic – was able to find the right Old Germanic terms as equivalents for the Greek ones. The nine illustrative examples include verses from Wulfila's New Testament (NTW), to which corresponding verses from a Romanian version of the Bible (ed. 1975) were added. In keeping with the title of the article, only a series of NTW verses that contain Gothic agrarian terms were selected. One aim of the discussion was to show that most of those terms have well-attested cognates in other Germanic languages. Unique Gothic attestations are represented by hoha 'wooden plough' (with etymological correspondents in Sanskrit and Slavic) and gilpa (as designation of an archaic hook-sickle). Other Gothic words recorded in NTW, such as arjan 'to plow' and akrs 'cultivated field' have clear cognates in other Indo-European languages. Also, from the stand point of contact linguistics, hybrid-compounds such as aurtigards 'garden' (from Latin hortus + Gothic gards) and weinagards 'vineyard' (borrowed into Slavic as vinograd) are remarkable. Those compounds, together with Late Latin compăniō, as loan translation of Gothic gahlaiba (a derivative of Gothic hlaifs 'bread', borrowed into Slavic as khleb), indicate early contacts and exchanges within the Roman-Germanic-Slavic triangle that actually stands for a fundament of today's Europe.

Lucrarea de față a avut ca punct de pornire comunicarea pe care am prezentat-o la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice, Ediția a XIX-a (9-10 mai 2024), Muzeul „Vasile Pârvan” din Bârlad. Scopul acelei comunicări a fost de a evidenția, printr-o minimă serie de exemple, relevanța Bibliei lui Wulfila în privința unui fond lexical particular, anume terminologia agricolă gotică folosită de Wulfila în traducerea materialului lexical din textul nou-testamentar grecesc. În articolul de față am adăugat mai multe amănunte în analizarea seriei de exemple ilustrative date mai jos.

Dacă avem în vedere perioada de la mijlocul secolului IV în care a fost activ episcopul-misionar Wulfila al vizigoților din spațiul nord-dunărean, trebuie desigur să ținem cont și de faptul că, din punct de vedere arheologic, în respectivul spațiu s-a dezvoltat cultura polietnică Sântana de Mureș-Černjakhov. Iar în cadrul respectivei culturi vizigoții (cunoscuți și ca tervingi) s-au manifestat probabil ca elită dirigentă, datorită în special capacității lor marțiale. Însă, după cum se vede și din limba lor (cea reflectată în Biblia lui Wulfila), vizigoții nu erau pricepuți doar la războaie, ci aveau și îndeletniciri agrare. Ca să recurg la o viziune autorizată, voi cita din abundant documentata istorie a goților semnată de Herwig Wolfram. Acesta face următoarele observații (WOLFRAM, 1988, pp. 103-104) cu privire la controlul exercitat de goți în teritorii sud-est europene în care s-au impus, ca factor politico-militar, pe parcursul secolelor III-V:

The army and territory of the Goths [...] were ruled by the Gothic upper stratum. The magnates ruled by virtue of their lordship over retainers [...]. In competition with these forms of lordship was the communally organized village, the *haims* or *weihs*. Here the people lived by cultivation of the land [...]. The language of the Gothic Bible has a rich agricultural terminology. The non-Tervingian population in particular was rooted in peasant agriculture.

După cum se vede, Wolfram scoate în evidență mai întâi funcția marțială a comunităților gotice, iar apoi face referire și la funcția productivă a acelor comunități, trăitoare în sate de tip devălmaș („communally organized village”)¹, sistemul respectiv fiind similar celui după care era structurată și „agricultura țăărănească” a autohtonilor cu care conviețuiau goții². Dacă avem în vedere comunitățile de tip Sântana de Mureș evidențiate arheologic pe teritoriul Moldovei istorice³, atunci putem considera că „non-tervingii” autohtoni luați în considerație de Wolfram erau reprezentați mai ales de cei de regulă desemnați ca „daci liberi”. Însă, având în vedere și direcția principală a lucrării de față, nu trebuie să uităm că, după retragerea aureliană, unii vizigoți au trecut Carpații și s-au instalat în teritorii ale fostei provincii romane Dacia⁴, unde au intrat în contact direct cu populație latinofonă, reprezentată de urmași ai coloniștilor romani, dar și ai dacilor romanizați.

Probabil în anul 348, Wulfila a devenit episcop nu doar al creștinilor vizigoți nord-dunăreni, ci și al autohtonilor co-teritoriali care au îmbrățișat noua credință⁵. Nu s-a menționat nicăieri dacă Wulfila cunoștea și limba dacilor autohtoni, însă cu siguranță el putea să converseze cu cei care cunoșteau și limba latină provincial-colocvială. De fapt este foarte posibil ca unii creștini vorbitori de latină să se fi alăturat creștinilor goți care, sub conducerea lui Wulfila, au fost forțați de opresiunea goților păgâni să se refugieze în Imperiu, la sud de

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași; adrian.poruciuc@gmail.com.

¹ Corespondentul germanic cel mai clar al got. *haims* este termenul german *Heim* ‘casă, cămin, vatră’ (vezi și -*heim* din denumiri de localități germane, precum *Mannheim* și *Waldheim*); iar în plan indo-european, lui *weihs* din gotică îi corespunde etimologic lat. *vicus* ‘așezare, sat’. În ce privește devălmășia rurală gotică, am arătat într-o altă lucrare că got. *hansa* (corespondent etimologic al germ. *Hanse*, care s-a răspândit în vremuri mai recente în toată Europa, cu sensul de ‘asociație negustorească’) putea să se refere, la origini, atât la o ceată de războinici, cât și la o întovărire de cultivatori ai pământului (cf. PORUCIUC 2021).

² Cu privire la perioada și zona avute în vedere aici, iată câteva observații ale unui reputat istoric și arheolog (TEODOR 2018, p. 51): „Spre deosebire de populațiile nomade din stepe, goții sedentari vor întemeia, în regiunile în care se vor instala temporar, așezări stabile care vor intra în contact cu satele autohtone, ceea ce va determina derularea unui larg proces de aculturație, evidențiat de elementele care caracterizează cultura materială carpato-dunăreană din perioada secolelor IV-V d.Hr.”.

³ A se vedea, de exemplu, siturile arheologice luate în considerație în volumul Mamalaucă 2018.

⁴ A nu se uita că situl „titular” Sântana de Mureș se află în Transilvania sud-estică; iar orizontul Černjakhov se întindea până dincolo de Kiev.

⁵ După cum arată ERBICEANU, 2013, p. 53): „Socrates și Sozomen ne informează că, la 360, Ulfila a asistat la Sinodul de la Constantinopol și că acolo a subsemnat confesiunea credinței ariene [...]. Socrates notează că până atunci Ulfila era partizan a credinței niceene [...], dar că partida ariană, atrăgându-l prin înșelăciuni la Sinodul de la Constantinopol, l-a determinat să renunțe la învățătura niceană și să îmbrățișeze învățătura ariană”.

Dunăre⁶. În timp ce la nord de Dunăre s-a iscat un adevărat război civil între goții creștini (conduși de Fritigern) și cei rămași păgâni (conduși de „judele” Athanaric), creștinilor lui Wulfila li s-a îngăduit să se așeze la poalele munților Balcani (Haemus). Potrivit lui ERBICEANU (2013, pp. 120-121): „Aceste lupte între goți se petrec între anii 368-370. Ulfila era deja peste Dunăre cu o sumă de creștini petrecând în pace și liniște, ocupându-se cu deosebire cu agricultura și cu păstoria”. La aproximativ două secole după aceea, la acei goți creștini strămutați (prezențați ca *Gothi minores*) avea să se refere IORDANES (*Getica*, LI, 267), în următorul pasaj:

Erant si quidem et alii Gothi, qui dicuntur minores, populus inmensus, cum suo pontifice ipsoque primate Vulfila, qui eis dicitur et litteras instituisse. Hodieque sunt in Moesia regionem incolentes Nicopolitanam ad pedes Emimonti gens multa, sed paupera et inbellis...

Deși era purtător al unui nume tipic germanic, Wulfila („Lupușorul”) se trăgea dintr-o familie creștină de prizonieri cappadocieni „gotizați”. Fiind cunoscător al limbilor greacă, latină și gotică (după cum a menționat un discipol și biograf al său, Auxențiu din Durostorum)⁷, acel remarcabil om al bisericii creștine timpurii a inițiat traducerea Bibliei din greacă în gotică. Bineînțeles, nu se poate afirma că limba traducerii lui Wulfila este o reflectare fidelă a limbii cotidiene folosite de comunitățile rurale ale vizigoților contemporani cu acel episcop al lor. Dar nu se poate pune la îndoială faptul că lexicul și gramatica arătate de traducerea în discuție (din care s-a păstrat cea mai mare parte a Noului Testament) au un evident fundament proto-germanic.

Limba Bibliei wulfiliene arată însă și o serie de semne ale influenței limbii latine asupra limbii vechi germanice vorbite de vizigoți⁸. Printre foarte puținii învățați români care au abordat influența latinei asupra limbii gotice wulfiliene, s-a remarcat, printr-o serie de articole, germanistul Virgiliu ȘTEFĂNESCU-DRĂGĂNEȘTI (vezi lista bibliografică). În unul dintre acele articole, profesorul bucureștean face următoarele observații:

Toți lingviștii care au cercetat îndeaproape textul gotic [...] relevă existența unui bogat material lingvistic de origine latină în Biblia lui Wulfila, fără însă să se refere și la condițiile și locul în care ar fi putut avea loc împrumuturile respective. Numai lingvista italiană Vittoria Corazza [...] trage concluzia că unele cuvinte fiind cert preluate în secolele al III-lea și al IV-

⁶ Mai ales datorită rolului său de inițiator al acelei strămutări, Wulfila și-a atras „supranumele glorios de Moise” (cf. ERBICEANU 2013, p. 50).

⁷ Vezi amănunte în ERBICEANU 2013, pp. 48-49.

⁸ Trebuie, desigur, să avem în vedere faptul că Biblia lui Wulfila era menită să fie în primul rând pe înțelesul goților convertiți la creștinism.

lea, împrumuturile nu au putut avea loc decât de la populația vorbind limba latină care se afla în Dacia în acea vreme [...] ⁹.

Se poate afirma că, din punctul de vedere al vocabularului, cel mai remarcabil aspect al textului wulfilian a fost găsirea, de către Wulfila (și colaboratorii săi), a celor mai potrivite cuvinte vechi germanice care să traducă lexicul biblic grecesc, fiind vorba nu doar de termenii religioși, ci și de cei referitori la viața cotidiană. În lucrarea de față voi aborda vocabularul agrar wulfilian, având în vedere că tocmai în respectivul sector sunt de găsit elementele lexicale de sorginte proto-germanică, folosite alături de (sau chiar fuzionate cu) elemente lexicale care reflectă influența civilizației romane asupra vieții de zi cu zi a germanicilor danubieni trăitori în mediu rural.

În toate pasajele de mai jos, partea ilustrativă va fi reprezentată de versete biblice wulfiliene (marcate cu W) ¹⁰, la care sunt alăturate versetele biblice corespondente (marcate cu B), pe care le-am extras din Biblia românească editată în 1975 ¹¹. Ca susținător al metodei „cuvinte și lucruri”, voi începe seria de analize ale vocabularului agrar gotic, printr-o abordare a denumirii plugului în Biblia lui Wulfila. Am avut două motive principale pentru această întâietate acordată plugului. În primul rând, got. *hoha* ‘plug (de lemn)’ beneficiază de o unică atestare, într-un verset din Noul Testament wulfilian (NTW), în varianta păstrată fragmentar în paginile celebrului *Codex Argenteus* (CA). În al doilea rând, *hoha* reprezintă o remarcabilă perpetuare a vechii denumiri proto-germanice a aratrului-crăcană ¹², chiar în condițiile în care (după cum vom vedea imediat mai jos) goții culturii Sântana de Mureș foarte probabil adăugaseră deja aceluia aratru un brăzdar de fier de tip roman, după cum ar reieși din următoarea prezentare datorată arheologului ieșean George BILAVSCHI (2016, pp. 104-105): Unii specialiști consideră că [brăzdarul simetric în formă de scut] a derivat din brăzdarul de tip „roman”, fiind utilizat de daco-romani, dar și de comunitățile Sântana de Mureș-Cerneahov. La est de Carpați, astfel de piese au fost identificate pe colina Șurănești și în punctul „Șipotul lui Mantu” ale aceluiași deal din satul Dănești, județul Vaslui [...]. Ambele brăzdare sunt de mici dimensiuni [...] și au fost descoperite în gropi cu material specific culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, datate *grosso modo* în veacul al IV-lea.

⁹ Cf. ȘTEFĂNESCU-DRĂGĂNEȘTI 1982, p. 997.

¹⁰ Citatele nu le-am dat în alfabetul gotic wulfilian, ci în transliterările (în alfabet latin) folosite în <www.wulfila.be/gothic/browse/>.

¹¹ Având în vedere că Biblia wulfiliană este tradusă din grecește, în cazul unora dintre versetele analizate mai jos am ținut cont și de variantele din Biblia de la București (1688), despre care, chiar în pagina ei de titlu, ni se spune că „s-au tălmăcit duple limba elinească spre înțeleagerea limbii rumânești”.

¹² O trecere în revistă a uneltelor de arat timpurii, de la râmoc la aratru, este de găsit în PORUCIUC 2024.

Pentru că citatul de mai sus face referire, în perspectivă arheologică, la un tip de plug folosit de comunitățile încadrate în cultura Sântana de Mureș, primul exemplu ilustrativ dat imediat mai jos este reprezentat de un verset din NTW (Luca 9, 62), la care am alăturat, pentru comparație, versetul corespunzător din Biblia românească (1975) menționată mai sus:

(1) - W: *ni manna uslagjands handu **ana hohan** jah saihvands aftra, gatils ist in piudangardja gudis*¹³.

- B: Nimeni care pune mâna **pe plug** și se uită îndărăt nu este potrivit pentru împărăția lui Dumnezeu.

În versetul gotic, termenul *hoha* ‘plug’ apare într-o formă de caz oblic, *hohan* (după prepoziția *ana*, cf. germ. *an*, engl. *on*). Termenul este un unicat nu doar pentru că este consemnat o singură dată în CA, ci și pentru că nu are corespondente printre denumirile plugului din celelalte limbi vechi germanice¹⁴. Am în vedere faptul că în limbile respective, înainte ca germanicii să treacă la plugul avansat (cu denumiri precum cele care aveau să devină engl. *plough*, germ. *Pflug*, sau sued. *plog*)¹⁵, pentru unealta de arat erau folosite denumiri precum v.engl. *sulh* (corespondent etimologic al lat. *sulcus* ‘brazdă’) și v.scand. *arðr* (acesta din urmă fiind un evident corespondent etimologic al lat. *aratrum* și al grec. *árotro*n).

Denumirile germanice (mai vechi și mai recente) ale uneltelor de arat sunt minuțios prezentate în articolul 8.21 din dicționarul BUCK 1988 (la al cărui material pan-indoeuropean m-am referit mai pe larg într-o lucrare anterioară, anume PORUCIUC 2023). Menționez acel articol al lui Buck, deoarece acolo el scoate în evidență faptul că, deși got. *hoha* reprezintă o atestare singulară în terenul vechi germanic, termenul respectiv ar corespunde etimologic denumirii est-slave a aratrului-crăcană, cel cunoscut în rusă ca *sokha* (coxa). Iar acestui din urmă termen i-ar corespunde unul din vechea indiană, anume sanscr. *śākhā* ‘cracă’. Respectiva corespondență a fost indicată și în dicționarul etimologic polonez al lui BRÜCKNER (1970), în articolul privitor la pol. *socha*, cuvânt care, spre deosebire de corespondentul său din rusă (*sokha*), a păstrat sensuri mai vechi, precum ‘par, stâlp’ (vezi și VASMER 1987, vol. III, s.v. *coxa*).

¹³ Versetul gotic s-ar traduce literal după cum urmează: „Niciun om punând mâna pe plug și privind înapoi pregătit este întru regatul lui Dumnezeu”.

¹⁴ O singură excepție ar fi un v.germ.s. *huohilin* ‘brazdă’, menționat în dicționarul Pfeifer 2004, s.v. *Pflug*.

¹⁵ Voi da aici abrevierile folosite în acest articol: CA=Codex Argenteus; dan.=danez; engl.=englez; germ.=german; got.=gotic; lat.=latin; m.germ.j.=medio-german de jos; m.germ.s.=medio-german de sus; m.oland.=medio-olandez; norv.=norvegian; NTW=Noul Testament wulfilian; oland.=olandez; PIE=proto-indoeuropean; pl.=plural; pol.=polonez; rus.=ruses; sanscr.=sanskrit; sued.=suedez; v.engl.=vechi englez; v.germ.s.=vechi german de sus; v.scand.=vechi scandinav.

Arhaică este și denumirea gotică a lucrării agricole executate cu ajutorul uneltei denumite *hoha*. Lucrarea respectivă era desemnată printr-un termen cu rădăcina **ar*¹⁶, adică cea care este detectabilă nu doar în limbile clasice (cf. lat. *arare* ‘a ara’ și grec. *aróō* ‘eu ar’), ci și în gotică (vezi mai jos got. *arjan* ‘a ara’, într-o formă participială) și în alte limbi germanice vechi (cf. v.engl. *erian*, v.scand. *erja* și v.germ.s. *erren*, toate cu sensul ‘a ara’). Ca exemplu ilustrativ, voi da (cu o mică omisiune) versetul Luca 17, 7 din NTW:

(2) - W: *hvas þan izwara aigands skalk arjandan aiþþau haldandan [...] qipai: suns hindarleip anuhkumbei?*

- B: Cine dintre voi, *avînd* o slugă **la arat** sau **la păscut vitele** [...] îi va zice: *Vino îndată de șezi la masă?*¹⁷

Așadar, îl vedem pe susmenționatul got. *arjan* (la forma de participiu prezent) alături de un alt verb de sorginte proto-germanică, anume *haldan* ‘a paște (vitele), a păzi’¹⁸, dar și de un destul de curios *anuhkumbei*, care se dovedește a fi un hibrid goto-latin. Forma ciudată a prefixului (*anuh-*, ca o foarte probabilă greșeală de copist), face termenul respectiv să apară ca un hapax. Însă o serie întreagă de forme flexionare ale aceluiași verb (toate acele forme fiind menționate în dicționarul KÖBLER 1989, s.v. *anakumbjan*) ne arată că este vorba de un termen în care prefixul gotic *ana-* (bazat pe susmenționata prepoziție *ana*, care are corespondent identic în greacă) a fost atașat unei teme verbale bazate pe un împrumut din latină. Este vorba de tema verbală vizibilă într-o serie de derivate latinești, precum *accumbere*, *discumbere* și *recumbere*¹⁹, bazate pe un **cumbere* cu sensul ‘a se culca’²⁰, cu referire nu doar la culcatul în pat, ci și la obiceiul romanilor de a servi masa „tolăniți”, și nu șezând pe scaune. Voi adăuga că, în Vulgata lui Ieronim (terminată la ani buni după ce Wulfila nu mai era în viață), invitația de „tolănire la masă” (adresată slugii imagine din

¹⁶ Într-un articol anterior (PORUCIUC 2000), am discutat extrem de interesanta prezență a rădăcinii **ar-* nu doar în limbile indoeuropene (mai ales cele din Europa), ci și în cele semito-hamitice și dravidiene.

¹⁷ A se compara și cu versetul corespondent din Biblia de la București (1688): „Carele dentru voi, avînd o slugă, arînd sau păscînd [...], zice-i-va numaidecît: Vino de șazi?”.

¹⁸ Verbul respectiv are o poziție solidă și o cuprinzătoare sferă semantică în limbile germanice actuale – cf. engl. *hold* și germ. *halten* ‘a ține, a deține, a menține’.

¹⁹ În dicționarul gotic al lui Sigmund FEIST (1939), got. *anakumbjan* este prezentat ca un calc după lat. *accumbere*. Iar în dicționarul gotic al lui Winfred LEHMANN (1986), în articolul privitor la același *anakumbjan*, apar informații suplimentare, venite de la autori mai recenți (de după Feist), potrivit cărora got. *anakumbjan* ar fi un cuvânt „adoptat de mercenarii din armata romană pe parcursul secolului III” (trad. A.P.). Nu am amănunte privitoare la cum s-a ajuns la o asemenea concluzie. Oricum, ne putem întreba dacă (și cum) un asemenea element lexical din jargonul cazon al acelor mercenari (germanici) ar fi putut să ajungă în textul original al NTW.

²⁰ Acel **cumbere* este menționat în dicționarul etimologic latin ERNOUT/ MEILLET (1985, s.v. *cubō*) ca derivat, cu infix nazal, de la *cubāre* ‘a sta culcat’.

Luca, 17, 7) este exprimată prin lat. *recumbe*. Nu mă voi lansa aici în speculații, însă merită măcar să observ că folosirea acelui termen cu sufix gotic atașat unui verb latinesc (referitor la un obicei tipic roman), arată a fi mai degrabă o contribuție a scribului ostrogot care va fi scris *Codex Argenteus* în sec. VI (posibil chiar la curtea ostrogotă, accentuat romanizată, de la Ravenna). Oricum, ne putem îndoi că acel *anakumbei* (scris greșit ca *anuhkumbei* în CA) a fost folosit chiar de episcopului Wulfila, cel trăitor în mijlocul unei comunități agrare pe care Iordanes a prezentat-o ca fiind *paupera et inbellis* (vezi mai sus)²¹.

Următoarele exemple ilustrative se prezintă și ele ca reflectări ale traiului agrar reflectat în NTW. Iar pentru că am dat mai sus enunțul lui Wolfram cu privire la satele devălmașe ale goților, voi analiza pe scurt următorul verset din Matei (27,8):

(3) - W: *duppe haitans warþ akrs pains akrs bloþis und hina dag.*

- B: Pentru aceea s-a numit **țarina** aceea **Țarina Sîngelui**, pînă în ziua de azi²².

S-ar părea că lui Wulfila i-a venit ușor să traducă grec. *agrós* prin corespondentul său etimologic, anume got. *akrs* (cf. germ. *Acker* ‘ogor’). Totuși, având în vedere că, în greaca clasică, *agrós* se referea la teren necultivat („le champ non cultivé” – cf. CHANTRAINE 1990, s.v. ἀγρός), din punct de vedere semantic got. *akrs* era mai apropiat de corespondentul său etimologic latin, anume *ager*, al cărui sens principal era „terre cultivée” (cf. Ernout/Meillet 1985, s.v. *ager*). Mai mult, termenul din latină putea desemna și un *ager publicus*, fiind astfel apropiat, din punct de vedere semantic, atât de got. *akrs* (care trebuie să se fi referit tocmai la câmpuri cultivate de goți în devălmășie), cât și de rom. *țarină*, care odată desemna „totalitatea terenurilor aparținând unei localități” (cf. MDA-IV, 2003, s.v. *țarină*).

O adevărată aglomerare de termeni agrari pur germanici apare în două versete alăturate din NTW (Marcu 4, 28-29), în care sunt de găsit *akran* ‘rod’, *gras* ‘iarbă, plantă’,

²¹ În acest context merită menționat un interesant articol al lui Lehmann (1986: 206), în care lingvistul american se referă nu doar la impactul limbilor greacă și latină asupra limbii gotice a lui Wulfila, cât și la faptul că multe dificultăți, întâmpinate de cercetătorii textului wulfilian, au fost produse de diferențele dintre vizigotica secolului IV, cea folosită de Wulfila, și ostrogotica scribilor din secolul VI. Tot în 1986, Lehmann a publicat și al său *A Gothic Etymological Dictionary* (din care am citat deja mai sus), dicționar pe care lingvistul american îl prezintă, în subtitlu, ca bazat pe ediția a treia a dicționarului etimologic gotic al lui Feist (1939). Deoarece și Feist și Lehmann au pus accentul, cu precădere, pe evidențierea corespondențelor indoeuropene ale lexicului gotic, în această lucrare am preferat să fac uz mai ales de dicționarul gotic al lui Köbler (1989), în care s-a insistat mai puțin pe etimologie și mai mult pe semantică și pe menționarea tuturor formelor în care au fost atestate (în manuscrisele supraviețuitoare) cuvintele gotice, cu precădere cele folosite în NTW.

²² În ce privește folosirea termenului de *țarină* din acel verset, se vede clar că Biblia 1975 a urmat îndeaproape varianta din Biblia de la București (1688), în care ni se spune: „Pentru aceea s-au chemat acea țarină Țarina Sîngelui, pînă în ziua de astăzi”.

ahs ‘spic’, *kaurn* ‘grâu’, *gilþa* ‘seceră’ și *asans* ‘recoltă’. Iată cele două versete din parabola în care se arată ce și cum rodește pământul (got. *airþa* – cf. engl. *earth*, germ. *Erde*):

(4) - W: *silbo auk airþa akran bairiþ: frumist gras, þaþroh ahs, þaþroh fulliþ kaurnis.*

- B: Căci pământul **rodește** de la sine: mai întâi un **pai**, apoi **spic**, după aceea **grâu** deplin.

- W: *þanuh biþe atgibada akran, suns insandeip gilþa, unte atist asans.*

- B: Iar când **rodul** se coace, îndată trimite **secera**, că a sosit **secerișul**²³.

În ambele versete apare got. *akran*, care, după cum indică și FEIST (1939, s.v. *akran*), are legătură cu *akrs* (deci referirea ar fi la rodul câmpului cultivat). Cu privire la conținutul primului verset, ar fi de observat că lui *rodește* din română îi corespunde o sintagmă gotică, anume *akran bairiþ* (literal, „rod poartă”), *bairan* din gotică fiind (asemenea corespondentului său englez, *bear*) un verb polisemantic, cu sensuri precum ‘a purta, a naște, a suporta, a îndura’. Lui *gras* îi corespund evident engl. *grass* și germ. *Gras* ‘iarbă’. Însă nu la fel de evidentă este corespondența dintre got. *ahs* ‘spic’ și două rude germanice ale sale, anume engl. *ear* și germ. *Ähre* (ambele cu sensul de ‘spic’), având în vedere că mai vechiul *s* din termenul gotic a suferit schimbarea în *r* (prin rotacism) în cele două corespondente de dată mai recentă. Arhaic-agrar este și got. *kaurn* (pronunțat /korn/), care are corespondente lămurite nu doar în alte limbi germanice (cf. engl. *corn* ‘grâu, cereale’, germ. *Korn* ‘grâu, seceră’, sued. *korn* ‘orz’), ci și în latină – cf. *granum* > rom. *grâu* (pl. *grâne*), caz în care latinescului *g* îi corespunde („legic”) germanicul *k*. Iar în al doilea verset, în cazul primului *s* din *asans* ‘seceriș, recoltă’ vedem un alt caz de *s* proto-germanic care a fost rotacizat în alte limbi germanice (cf. v.germ.s. *arn* ‘recoltă’, engl. *earn* ‘a agonisi, a câștiga’).

Tot în al doilea verset de mai sus apare și got. *gilþa*, ca atestare unică (asemenea lui *hoha*). Fiind vorba de termenul gotic prin care a fost tradus grec. *drépanon* (δρέπανον), se poate spune că *gilþa* denumea principala unealtă folosită de vizigoți la recoltarea păioaselor, dar cu siguranță acea unealtă nu prea semăna cu ceea ce românii de azi numesc *seceră*. Feist (1939, s.v. *gilþa*) a socotit că termenul gotic în discuție are o etimologie dificilă (*Etymologie schwierig*), însă tot el a indicat o posibilă origine într-o rădăcină proto-indoeuropeană (PIE) **ǵhel-* ‘a tăia’, după care a menționat o întreagă serie de propuneri etimologice ale înaintașilor, toate fiind însă etichetate ca îndoielnice. (Iar, la rândul său, Lehmann – 1986,

²³ Iată cum apar cele două versete în Biblia de la București: „Că pământul den eluș rodeaște: întâiu, iarbă, după aceea spic, după aceea deplin grâu în spic. Iar când va da rodul, numaidecît trimite seacerea, că au venit seceratul”.

s.v. *gilpa* – s-a raliat viziunii lui Feist). Totuși, așa zice că, dintre propunerile privite cu îndoială de filologul german, măcar una poate deschide o cale spre încadrarea goticului *gilpa* în terminologia agrară arhaică a germanicilor. Este vorba de propunerea unei legături cu verbul oland. *gillen* cu sensul de ‘a tăia pieziș’ (*schräg abschneiden*), cu evidente înrudiri etimologice mai ales în limbile scandinave, dar și în olandeză și engleză. În toate limbile germanice respective sunt de găsit termeni străvechi referitori la noțiunile de „tăiere”, „recoltare” și „castrare”, toți acei termeni dovedind o legătură cu susmenționata rădăcină (proto-indoeuropeană, sau, simplu, „veche europeană”?) **ghel-* ‘a tăia’, cu extensiunea **gheld-*. Iată o selectivă enumerare (conținând cuvinte pe care le-am extras din dicționarele etimologice germanice incluse în lista bibliografică): v.scand. *gelda* ‘a castra’ și *gelding* ‘animal castrat’; v.engl. *geldan* ‘a produce, a rodi’ și engl. *yield* ‘recoltă, seceriș’, dar și engl. *geld* ‘a castra’ și *gelding* ‘animal castrat’; dan. *gilde* ‘a castra’ și *gilding* ‘eunuc’; oland. *gillen* ‘a tăia pieziș’ și *gilt* ‘scroafă castrată’. Însă o denumire a arhaicei unelte (folosite la recoltarea păioaselor prin tăiere)²⁴, care să aibă vreo legătură cu respectiva serie de corespondente etimologice, nu s-a păstrat, după câte știu, decât în gotică, adică în limba în care a fost atestat acel unic *gilpa*. Nici măcar în limbile scandinave, cu care gotica avea străvechi legături, nu s-a păstrat așa ceva. Pentru unealta tipică de secerat, suedeza și norvegiana de astăzi au denumiri derivate dintr-o mult mai cunoscută rădăcină PIE cu sensul de ‘a tăia’, anume **sker-* (cf. sued. *skära*, norv. *skjære*, ambele însemnând ‘seceră’). Însă într-o altă limbă scandinavă, daneza, unealta respectivă se numește *segl*, care, ca și germ *Sichel* și engl. *sickle* reflectă împrumutul unei unelte de secerat, împreună cu denumirea sa, din lumea romană. Iar pentru o succintă trimitere la perioada (și modul) în care s-a făcut acel împrumut în lumea germanică, am tradus cele mai importante enunțuri de găsit în articolul privitor la germ. *Sichel* (‘seceră’) din dicționarul etimologic Pfeifer 2004:

Sichel ‘lamă de metal în formă de arc, pentru tăiat iarba și cerealele’, v.germ.s. *sihhila* (sec. IX) m.germ.s. *sichel*, m.germ.j. *sekel(e)*, m.oland. *sik(e)le*, oland. *sikkel*, v.engl. *sicol*, engl. *sickle* este un împrumut (de dinaintea migrației anglo-saxonilor de pe continent, deci de pe la mijlocul sec. V) din lat.vulg. **sicila* [...], care a derivat din lat. *sēcula* ‘seceră mică’ [...]; de trimis la verbul lat. *secāre* ‘a tăia’ [...]. Termenul autohton pentru unealta similară

²⁴ Un artefact preistoric, care se prezintă ca un os de animal pe a cărui lungime s-a executat o fisură, în care a fost încastrat un șir de așchii tăioase de silex, a fost descoperit la Schela Cladovei (Porțile de Fier), într-un sit care ar reprezenta atât mezoliticul, cât și „protoneoliticul”. (Vezi volumul-album MICLEA/ FLORESCU 1980, cu un comentariu – la p. 55 – privitor la cultura Schela Cladovei, comentariul fiind sprijinit și de planșe fotografice.) Artefactul în discuție poate fi considerat a fi o „proto-seceră” folosită (încă din perioada pre-agricolă) la tăiatul păioaselor sălbatice. Merită subliniat faptul că deja culegătorii perioadei respective ajunseseră la concluzia că o unealtă prevăzută cu zimți ascuțiți (ca și secerile de mai târziu) era mai eficientă în recoltarea păioaselor decât o simplă lamă tăioasă.

cunoscută germanicilor este cel prezentat în articolul privitor la germ. *Hippe* [‘cosor folosit în horticultură și viticultură’]. Împrumutul noului termen a fost probabil o urmare a preluării așa-numitei seceri-arc [*Bogensichel*], care a înlocuit mai vechea seceră-cârlig [*Hakensichel*].

Așadar, dacă abia de prin sec. V seceră romană (considerată a fi mai eficientă) a început să fie adoptată de germanicii vestici, putem înțelege de ce (mai înainte, prin sec. IV) vizigoții încă se foloseau nu doar de un aratru cu denumire proprie (*hoha*), ci și de o unealtă de secerat cu denumire arhaic-germanică (*gilpa*), care probabil arăta ca o coasă mai mică²⁵.

Totuși, cu toate că vizigoții nord-dunăreni au păstrat arhaica denumire proprie (*hoha*) pentru aratrul propriu (chiar și după ce îi adăugaseră acestuia brăzdar roman), și cu toate că susmenționatul hibrid lexical goto-latin *anakumbjan* poate fi suspectat a fi fost un adaos post-wulfilian la CA, există destule alte dovezi care demonstrează că influența latină era deja vizibilă în lexicul vizigotic folosit în forma originală a NTW. Vedem acest lucru, de exemplu, în interesantul derivat *aurtja* din NTW, Luca 20,10:

(5) - W: *jah in mela insandida du þaim aurtjam skalk [...]*.

- B: Și la timpul cuvenit, a trimis **la lucrători** o slugă [...].

De fapt acolo era vorba de niște lucrători la o vie, deci sintagma *do þaim aurtjam* (cu *aurtja* la dativ-locativ plural, după prepoziția *do* ‘la, către’) s-ar traduce mai degrabă ca „la acei vieri”; sau chiar „la acei grădinari”, dacă ținem cont că, în cazul lui *aurtja* (cu *au* pronunțat /o/) vedem tema latină *hort-* (a lui *hortus* ‘grădină’ din latina clasică)²⁶, la care s-a adăugat terminația gotică *-ja* (ca marcă de substantiv masculin)²⁷. Absența lui *h* inițial din termenul gotic în discuție este important și pentru istoria limbii române (ca și a celorlalte limbi romanice), dacă ținem cont că, în latina vulgară (provincială) din care îl vor fi recepționat vizigoții secolului IV pe lat. *hortus*, acel *h* inițial nu mai era pronunțat (de aceea, în română, lat. *homo* și *humerus* au devenit *om*, respectiv *umăr*).

²⁵ Nu am posibilitatea de a decide dacă unealta arhaică denumită *Hakensichel* în germană se aseamăna cu cea denumită *gilpa* în NTW. Ar fi interesant de aflat dacă arheologii au descoperit cumva (prin vreun sit reprezentativ pentru orizontul Sântana de Mureș-Černjakhov) vreo lamă de *gilpa*. Volumul BILAVSCHI 2016 (din care am citat mai sus) are și un interesant capitol despre seceri medievale descoperite în teritorii est-românești, însă uneltele prezentate acolo (p. 168) sunt prea târzii (sec. IX-XI) pentru a fi de folos direct în lucrarea de față.

²⁶ Un got. **aurts* ‘grădină’ (ca bazat pe lat. *hortus*) a fost introdus în dicționarul Köbler 1989, însă (după cum indică și asteriscul pus în fața lui) el nu a fost atestat ca atare nicăieri, ci a fost doar „extras” din termeni precum got. *aurtja* și *aurtigards*.

²⁷ Acelui *-ja* îi corespundea un *-jo* dintr-o întreagă serie de substantive feminine, între care se încadra și got. *aikklesjo* ‘biserică’ (cu *ai* pronunțat /e/), cu temă evident grecească.

Aceeași temă *ort-* (din lat.vulg. **ortu* < lat. *hortus*) este de observat și în foarte interesantul compus hibrid (latino-gotic) *aurtigards*, care este de găsit tot în NTW. Exemplul ilustrativ de mai jos este din Ioan 18,1:

(6) - W: [...] *Iesus usiddja miþ siponjan seinaim ufar rinnon þo Kaidrom, þarei was aurtigards* [...].

- B: [...] Iisus a ieșit cu ucenicii Lui dincolo de pîrîul Cedrilor, unde era o **grădină** [...] ²⁸.

Oricât ar părea de neobișnuit, compusul hibrid *aurtigards* reprezintă alăturarea a doi termeni înrudiți etimologic (în plan indoeuropean), având în comun același sens ancestral ('teren împrejmuit'): cf. lat. *hortus* „enclos, propriété close de murs, jardin”²⁹ și grec. (homerice) *χόρτος* „enceinte, cour”³⁰, ambele de trimis la got. *gards* „household enclosure, court, courtyard”³¹. În ce privește evidenta corespondență etimologică dintre termenul gotic și rom. *gard*, după cum am demonstrat într-un extins studiu (PORUCIUC 2009), cuvântul românesc nu poate proveni, cum au propus filologi mai timpurii, din slavul *grad* (el însuși bazat pe un împrumut vechi germanic). Atât ca formă, cât și ca sferă semantică, rom. *gard* se dovedește a fi un vechi germanism (reflectând, foarte probabil, o preluare de la vizigoți, sau de la gepizi).

Pe lângă *aurtigards*, un alt asemenea hibrid, anume *weinagards* 'vie, podgorie' (pronunțat /wí:nagards/), în care au fost alăturate got. *wein* 'vin' (ca evident împrumut din lat. *vīnum*) și susmenționatul got. *gards* (cel împrumutat în proto-slavă și, independent, în proto-română – cf. Poruciuc 2009). Versetul dat mai jos (Marcu 12, 9) reprezintă (ca și cel din exemplul 5 dat mai sus) tot parabola nou-testamentară a viei date pe mâna unor lucrători ticăloși:

(7) - W: *hva nuh taujai frauja þis weinagardis?*

- B: Ce va face acum stăpînul **viei**?

Compusul latino-gotic pus în discuție aici este semnificativ nu doar din punctul de vedere al lingvisticii istorice, ci și din ce al istoriografiei propriu-zise. Am în vedere aici unele aspecte luate în considerație de lingvistul ucrainean-american SHEVELOV (1964: 155), în

²⁸ Spre deosebire de rom. *gard* (ca termen românesc bazat pe un împrumut din gotică sau gepidă), rom. *grădină* conține o trăsătură fonetică tipic slavă (anume metateza *gar* > *gra*) care arată că termenul respectiv a fost preluat în română din slavă (chiar dacă acolo s-a petrecut mai întâi o adăugare a sufixului slav *-ina* la o temă bazată pe vechiul germanic *gards*, împrumutat în proto-slava târzie). Tot de o asemenea trecere prin slavă se poate vorbi și în cazul rom. *grădiște*.

²⁹ Cf. Ernout/ Meillet 1985, s.v. *hortus*.

³⁰ Cf. Chantraine 1984, s.v. *χόρτος*.

³¹ Cf. Köbler 1989, s.v. *gards*.

contextul în care el a evidențiat importanța celor mai timpurii împrumuturi din gotică în proto-slavă. Printre altele, în acel context, lingvistul respectiv face următoarele observații (trad. A.P.):

Contacte slavo-gotice pot fi presupuse a fi început, cel mai târziu, la sfârșitul secolului I î.Hr. Goții au acționat ca mediatori în transmiterea de termeni latini către slavi. Împrumuturi lexicale din gotică au avut loc mai ales înainte de 375 d.Hr., când imperiul gotic a fost distrus de huni.³²

Având în vedere perioada în care, potrivit lui Shevelov, s-au produs acele împrumuturi, trebuie să admitem că ele s-au făcut din gotică în proto-slavă, ținând cont că „dezintegrarea dialectală a proto-slavei nu putea să fi început decât, cu aproximație, înainte de secolul VI sau VII d.Hr.” (după CARLTON 1990: 94 – trad. A.P.). Numai așa putem înțelege originea termenului rus. *vinograd* ‘podgorie’, pe care o serie întreagă de lingviști de frunte l-au considerat a fi un împrumut din gotică – cf. VASMER 1987, s.v. *vinograd*³³. În ce privește termenul rus. *vino* ‘vin’ (acesta având și el corespondențe în celelalte limbi slave istorice), slaviștii nu au putut preciza de unde provine („din sursă fie latină, fie germanică” – cf. Vasmer, 1987, s.v. *vino*). Oricum, cea mai plauzibilă sursă ar fi, ca și în cazul lui *vinograd*, cea gotică, având în vedere că pentru o lungă perioadă de timp (sec. II-VI)³⁴ goții și alți „germanici danubieni” au reprezentat un adevărat tampon între lumea proto-slavă și cea romană. Iar pentru că m-am referit aici la cele mai timpurii semne de contact între vorbitorii de proto-slavă și cei de gotică, următorul exemplu ilustrativ va fi un verset din NTW (Luca 7, 33), în care vedem alăturate două „substanțe” care au căpătat o importanță fundamentală în simbolistica religiei creștine, anume pâinea și vinul:

(8) - W: *urran raihtis Iohannes sa daupjands, ni hlaif matjands, ni wein drigkands* [...].

³² SHEVELOV probabil își bazează acea presupunere a unor foarte timpurii „contacte slavo-gotice” pe faptul că, potrivit lui Tacitus (trăitor în sec. I d.Hr.), germanicii cunoscuți ca *Gotones* și ne-germanicii cunoscuți ca *Venethi* (cf. germ. *Wenden* ‘slavi’) ocupau teritorii învecinate, de o parte și de alta a Vistulei inferioare (cf. Tacitus, *Germania*, 44 respectiv 46). Iar, mult mai târziu, Iordanes (*Getica* (XXIII, 119) avea să menționeze biruința (din sec. IV) a regelui ostrogot Hermanaric asupra triburilor slave (*Venethi, Antes, Sclaveni* – „proveniți din aceeași stirpe”). Se poate presupune că tocmai în perioada respectivă, de dinaintea invaziei hunilor (372-376 d.Hr.), ostrogoții care controlau un imens teritoriu la nord de Marea Neagră, au asigurat o intermediere între lumea romană din zona ponto-danubiană și lumea eminent agrară a slavilor de la nord de ei. Iar intermedierea respectivă a implicat, desigur, nu doar transfer de bunuri, ci și de lexic adiacent (fie gotic, fie goto-latin).

³³ Un argument important în sprijinul originii gotice a termenului în discuție, este atestarea variantei *wingart* în gotica vorbită până în evul mediu târziu în Crimeea, acea atestare fiind menționată și de VASMER (1987, s.v. *vinograd*).

³⁴ Am menționat secolul VI, deoarece există dovezi potrivit cărora anumite contacte între slavi și goți au continuat să existe și la mult timp după invazia hunilor. Se știe, de exemplu, că avarii, înainte de a ajunge la Dunărea de Jos, au cucerit teritorii „ocupate anterior de kutriguri (o populație tūrcică înrudită cu hunii) și de anți (un conglomerat de triburi iraniene, gotice și slave, care trăiau în sudul Ucrainei)” – cf. MADGEARU 2005: 106.

- B: Căci a venit Ioan Botezătorul, nici mîncînd **pîine**, nici bînd **vin** [...].

Cuvîntul got. *hlaifs* (cu forma de genitiv singular *hlaibis*) are o etimologie germanică limpede, el fiind corespondent etimologic al engl. *loaf* ‘pâine, franzelă, căpătână’ (< v.engl. *hlāf*). Pentru comparație, putem spune că, dacă originea precisă a denumirii vinului în limbile slave încă nu pare să fi fost definitiv stabilită, în privința denumirii pâinii, din principalele limbi slave, originea gotică poate fi considerată a fi neîndoielnică³⁵. Variante slave precum ceh. *chléb*, pol. *chleb* și rus. *khleb* nu pot fi explicate decât ca provenite din got. *hlaifs* (dat în versetul de mai sus cu forma sa de acuzativ singular, *hlaif*)³⁶.

Cu pornire de la exemplul ilustrativ dat imediat mai jos, voi căuta să arăt cum, la un mod mult mai „discret”, de la un derivat al got. *hlaifs* (prefixat cu *ga-* = germ. *ge-*), anume *gahlaiba*³⁷, s-a ajuns, prin calchiere, la o foarte bogată familie lexicală, care poate fi considerată astăzi a fi de uz internațional. Să vedem mai întâi prima parte a unui verset nou-testamentar (Ioan 11, 16), în varianta gotică și în cea românească:

(9) - W: *þanuh qap Þomas* [...] *þaim gahlaibam seinaim*...

- B: Deci a zis Toma [...] celorlalți **ucenici**...

În Vulgata, acel fragment de verset arată după cum urmează: *Dixit ergo Thomas [...] ad condiscipulos*. Însă, după cum se știe, Wulfila nu a tradus din latină, ci din greaca alexandrină (*koiné*) în care se scrisese Noul Testament. Dar și acolo „ucenicii” cărora li s-a adresat Toma, nu erau prezentați ca unii care „împart aceeași pâine” (ca în varianta lui Wulfila), ci doar ca *συνμαθηταῖς* („co-învățăcei”, de unde și *condiscipulos* din Vulgata lui Ieronim). La vreun secol după Wulfila, got. *gahlaiba* (de văzut în Ioan 11, 16 cu forma sa de dativ plural) avea să se bucure de un adevărat „succes” în Gallia antichității târzii, unde respectivul termen avea să fie calchiat în latina târzie. Iată ce ni se spune în dicționarul

³⁵ În ce privește abordarea problemei împrumuturilor „vechi germanice” în proto-slavă, lucrarea de bază este în continuare considerată a fi teza de doctorat a lui Valentin Kiparsky, cuprinsă în volumul său intitulat *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen* (Helsinki, 1934). Mult mai recent, Saskia Pronk-Tiethoff a publicat volumul *The Germanic Loanwords in Proto-Slavic* (Amsterdam, 2013). La volumul din urmă (dar și la cel al lui Kiparsky) se referă filologul finlandez Petri Kallio într-o recenzie publicată electronic (s.a.): <Germanic_Loanwords_in_Proto_Slavic.pdf – Adobe Acrobat Pro>. Printre exemplele ilustrative date de Kallio se află și „Germanic *hlaiba ‘loaf, bread’” și „Germanic *wīnan ‘wine’”.

³⁶ Așa se face că, ceea ce în *Rugăciunea Domnească* din NTW (Matei VI, 11) apare ca *hlaif unsarana þana sinteinan* (adică, literal, „pâinea noastră cea zilnică”), corespunde cu v.slav.bis. *chlěbu našī nastoještajego dīne* (cf. <<https://libor.sztemon.github.io/otcenaz.htm>>).

³⁷ Dicționarul Köbler (1989) dă, în articole separate, două variante ale unui derivat al lui *hlaifs* cu prefixul asociativ *ga-* (=germ. *ge-*), anume *gahlaifs* și *gahlaiba*, ambele fiind traduse de Köbler prin engl. *companion*, *comrade*, *co-breeder*.

etimologic latin ERNOUT/ MEILLET 1985, s.v. *pānis* (*pāne*): „Le formes *compāniō*, *compānia* qui se trouvent dans la Loi Salique [...] ne sont pas proprement latines. *Compāniō* est le calque du germanique, got. *gahlaiba*”³⁸. Fără a intra în prea multe amănunte, trebuie să presupun că o traducere a got. *gahlaiba* în latină nu a avut loc în contextul (din jurul anului 500) în care a fost alcătuită, în limbă latină târzie, acea *Lex Salica* a francilor, ci cu vreo jumătate de secol mai devreme, în perioada de înflorire a regatului vizigoților cu capitala la Tolosa (Toulouse). A fost perioada în care a fost compus un *Codex Euricianus* (de la numele regelui Eurich al vizigoților tolosani), cod despre care istoricul Herwig WOLFRAM (1995: 95) ne spune că, „în ce privește însemnătatea și efectele ulterioare, nu este cu nimic mai prejos de traducerea wulfiliană a Bibliei” (trad. A.P.).

În final, o primă observație concluzivă ar fi că lucrarea de față nu este doar de simplu interes lexicologic și etimologic, ci se încadrează și în domeniul cunoscut ca „lingvistică de contact” (*contact linguistics*). Pe tot parcursul articolului, am ținut cont și de principiile demult întemeiatei metode „cuvinte și lucruri”, care nu poate fi decât interdisciplinară. Prin urmare, am folosit date oferite de mai multe discipline, cele mai importante fiind lingvistica, istoria și arheologia. Exemplele ilustrative și comentariile de mai sus, oricât de reduse ca număr, demonstrează faptul că abordarea limbii lui Wulfila poate deschide o fereastră spre cultura polietnică Sântana de Mureș. Respectivele exemple indică, printre altele, că reprezentanții componentei vechi germanice a culturii în discuție și-au păstrat limba și tradițiile proprii, dar au avut și contacte atât cu lumea vorbitoare de greacă (limba din care a fost tradus Noul Testament wulfilian), cât și cu Imperiul Roman, vorbitor de latină. De asemenea, vocabularul folosit în NTW ne oferă și indicii privitoare la rolul goților ca intermediari între lumea ponto-danubiană și cea a vorbitorilor de proto-slavă. Nu este astfel de mirare că nu doar strămoși ai românilor, ci și ai slavilor au putut face împrumuturi lexicale din idiomurile vechilor germanici cu care s-au aflat într-un contact îndelung. Într-o perspectivă mai largă, general-europeană, evidențierea unor amănunte precum corespondența etimologică dintre got. *hoha* și rus. *sokha*, sau dintre got. *gards*, rom. *gard* și slav. *grad*, precum și spectaculoasa perpetuare a got. *gahlaiba* prin calchierea sa în latina târzie reflectă procese

³⁸ Chiar dacă nu am informații mai amănunțite privitoare la ce vor fi zis alți specialiști despre obscurul drum de la got. *ga-hlaiba* la *com-pāniō* din latina târzie, evident este că dintr-acolo s-a ajuns, de-a lungul timpului, la o întreagă familie de termeni vest-romanici: a se vedea fr. *compagnon*, *copain*, *compagnie*, *accompagner*; span. *compañ*, *compañero*, *compañía*, *acompañar*; it. *compagno*, *compagnone*, *compagnia*, *accompagnare*, *accompagnamento*; iar dintr-acolo au provenit și rom. *companion*, *companie*, *a compania* și *acompaniament*, ca neologisme de dată recentă.

desfășurate, pe parcursul mai multor secole, în cuprinzătorul triumphi romano-germanico-slavic, un cadru care poate fi considerat a reprezenta fundamentul Europei de azi.

BIBLIOGRAFIE

- AHDEL, 1973.
The American Heritage Dictionary of the English Language [cu un prețios apendice de “Indo-European Roots”, datorat lui C. Watkins], ed. W. Morris. New York, American Heritage Publishing Co.
- BIBLIA, 1688,
Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1688.
- BIBLIA 1975,
Biblia sau Sfînta Scriptură, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1975.
- BILAVSCHI 2016,
Bilavski, George, *Unelte agricole din Moldova medievală*. Brăila, Ed. Istros, 2016.
- BRÜCKNER 1970,
Brückner, Aleksander, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, Wiedza Powszechna, 1970 [1927].
- BUCK 1988,
Buck, Carl Darling, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago, The University of Chicago Press, 1988 [1949].
- CARLTON 1990,
Carlton, Terence R., *Introduction to the Phonological History of the Slavic Languages*. Columbus Ohio, Slavica, 1990.
- CHANTRAINE 1984,
Chantraine, Pierre, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris, Klincksieck, 1984.
- ERBICEANU 2013,
Erbiceanu, Constantin, *Ulfila – Viața și doctrina lui*, București, Ed. Enciclopedică, 2013 [1898].
- ERNOUT, MEILLET 1985,
Ernout, Alfred, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris, Klincksieck, 1985 [1932].
- FEIST 1939,
Feist, Sigmund, *Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache*, Leiden: Brill, 1939.
- HOAD 1993,
Hoad, Terry F., *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford, Oxford University Press, 1993.
- IORDANES 2001,
Iordanes, *De origine actibusque Getarum – Getica*, ediție bilingvă, trad. D. Popescu, ed. G. Gheorghe, București, Ed. Fundației Gândirea, 2001.
- KÖBLER 1989,
Köbler, Gerhard, *Gotisches Wörterbuch*, Leiden, Brill, 1989.
- LEHMANN 1986,
Lehmann, Winfred P., *A Gothic Etymological Dictionary – Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache by Sigmund Feist*, Leiden, Brill, 1986.

- LEHMANN 1986a
 Lehmann, Winfred P., *Gothic as an Aboriginal Language*. în: *Language in Global Perspective*, ed. Benjamin Elson. Dallas, Summer Institute of Linguistics, 1986.
- MADGEARU 2005,
 Madgearu, Alexandru, *Studiu introductiv și note explicative la Cronica Monemvasiei* (trad. Marius Alexianu și Roxana Curcă), Iași, Ed. Performantica, 2005.
- MAMALAUCA 2018,
 Mamalauca, Mircea, *Descoperiri din perioada antichității târzii în Podișul Central Moldovenesc Necropolele de la Bogdănești-Fălciu, Pogoneși și Polocin*, pref. de Ion Ioniță. Iași, Casa Editorială Demiurg, 2018.
- MDA 2001-2003,
Micul dicționar academic, ed. Marius Sala et al. București, Ed. Univers Enciclopedic, 2001-2003.
- MICLEA, FLORESCU 1980,
 Miclea, Ion, Radu Florescu, *Preistoria Daciei*, București, Editura Meridiane, 1980.
- PFEIFER 2004,
 Pfeifer, Wolfgang et al, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- PORUCIUC 2000,
 Poruciu, Adrian, Radicalul AR- ‘a (se) face, a alcătui’ > ‘a cultiva, a ara’ în limbi indoeuropene și ne-indoeuropene. *Thraco-Dacica*, Tom XXI, No. 1-2 (5-12), 2000.
- PORUCIUC 2009,
 Poruciu, Adrian, *Linguistic-Historical Implications of an Old Germanic Loan – Romanian gard ‘fence, enclosure, weir, garden’*. *Mankind Quarterly*, Vol. 50, Nos. 1&2, 2009, pp. 25-70.
- PORUCIUC 2021,
 Poruciu, Adrian, *The Evolution of Gothic hansa (‘troop, cohort, crowd’) as a Loan in Romanian and Slavic*, *Journal of Indo-European Studies*, Vol. 49, Nos. 3&4, 2021, pp. 406-440.
- PORUCIUC 2023,
 Poruciu, Adrian, *Cele mai timpurii unelte de arat abordate în perspectiva metodei „cuvinte și lucruri”*, în: *Arheologia Moldovei*, XLVI, 2023, pp. 243-253.
- SHEVELOV 1964,
 Shevelov, George Y., *A Prehistory of Slavic*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, 1964.
- ȘTEFĂNESCU-DRĂGĂNEȘTI 1982,
 Ștefănescu-Drăgănești, Virgiliu, A new look at the Socio-Linguistic and Historical Implications of the Latin Borrowings in Wulfila’s Bible (4th Century A.D.). *Forum Linguisticum* (Chicago), Vol. 6, No. 3, 1982, pp. 265-269.
- ȘTEFĂNESCU-DRĂGĂNEȘTI 1986,
 Ștefănescu-Drăgănești, Virgiliu, *Implicații de ordin istoric ale unor schimburi lingvistice între proto-români și unele populații străine cu care primii au venit în contact în fosta Dacie în primul mileniu al erei noastre*, în: *Revista de istorie*, Tom 39, Nr. 10, 1986, pp. 996-1007.
- TEODOR 2018,
 Teodor, Dan Gh., *Contribuții arheologice la problema etnogenezei românești*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2018.
- VASMER 1986-1987,
 Vasmer, Max, *Etimologičeskij slovar’ russkogo jazyka*, I-IV, ed. O. N. Trubačev), Moskva, Progress, 1986-1987.

VRIES 1961,
 Vries, Jan de, *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*. Leiden, Brill, 1961.
 VRIES 1963,
 Vries, Jan de, *Etymologisch woordenboek*. Utrecht, Aula-Boeken, 1963.
 VULGATA 1914,
 Vulgata, *Biblia Sacra – Vulgatae editionis*, ed. P. Michael Hetzenauer. Ratisbonae et
 Romae, Pustet, 1914.
 WOLFRAM 1988,
 Wolfram, Herwig, *History of the Goths*. Berkeley University of California Press,
 1988.
 WOLFRAM 1995,
 Wolfram, Herwig, *Die Germanen*. München, Beck, 1995.
 <<https://archive.org/details/newtestamentino00west/page/430/mode/2up>> (accesat la
 data de 20 dec. 2024).
 <<https://libor.sztemon.github.io/otcenaz.htm>> (accesat la data de 20 dec. 2024).
 <www.wulfila.be/gothic/browse/> (accesat la data de 15 dec. 2024).

FIBULE DIGITATE DESCOPERITE ÎN PREAJMA MĂNĂSTIRII GRĂJDENI, COM. VINDEREI, JUD. VASLUI

Mircea MAMALAUCA*

Keywords: artifacts, digitated fibula, clothing item, decoration, Carpatho-Danubian-Pontic.

Abstract: ***DIGITATE FIBULAE DISCOVERED NEAR GRĂJDENI MONASTERY, VINDEREI COMMUNITY, VASLUI COUNTY.** Through this article we try to make a brief presentation of four "digitate" fibulae that entered the museum's heritage following their acquisition from two residents of Vinderiei commune, Vaslui county, owners of metal detectors. From the very beginning, we note that the Bârlădean museum, in its collections, has not had, until now, any piece of this kind in its heritage. This category of pieces is part of the clothing objects that can contribute to better knowledge, to understanding the economic, social and cultural developments of the communities of those times. Of the four pieces, two are of interesting typologies that are less known in our country.*

În ultimii ani specialiștii instituției au acordat din ce în ce mai multă atenție unor categorii de artefacte aparținând mileniului I d. Hr., rezultate în urma unor descoperiri întâmplătoare sau achiziții. Din categoria acestor obiecte fac parte, fără îndoială, și așa numitele „fibule digitate” care atât ca număr cât și ca varietate tipologică sunt destul de puține, la nivel național. Atenția asupra lor a fost generată de faptul că acest gen de piese pot fi folosite, cu succes, la stabilirea cronologiei unor situri și nu în ultimul rând pot fi utile în realizarea unor încadrări etno – culturale destul de precise. Interesant este că o mare parte din cele care provin din spațiul carpato-danubiano-pontic, este vorba de câteva zeci, mai mult de jumătate sunt rezultatul unor descoperiri întâmplătoare. În acest caz contextul arheologic nefiind cunoscut. Coroborând însă informațiile legate de artefactele descoperite în urma unor cercetări sistematice, în situri închise, cu cele legate de piesele descoperite întâmplător se poate creiona o imagine asupra încadrării etno-culturale și chiar a celei cronologice.

Arătam mai sus că muzeul bârlădean, în colecțiile sale, nu a avut, până de curând, în patrimoniu nicio piesă de acest gen. Din fericire în urmă cu puțin timp două persoane, posesoare a unor detectoare de metale au reușit să găsească numai puțin de patru exemplare de asemenea fibule, toate provenind din zona pădurii Grăjdieni, comuna Grivița, jud. Vaslui, în apropierea mănăstirii cu același nume. Mănăstirea este situată în partea de sud a județului Vaslui, la aproximativ 15 km de municipiul Bârlad, fiind situată pe șoseaua Bârlad-Târgu Bujor-Galați (Pl. I). Este vorba de un loc încărcat de istorie. Începuturile Mănăstirii Grăjdieni se pierde în negura timpului, și are la bază o frumoasă legendă care amintește de prezența în zonă a domnului Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546). Din perimetrul pădurii nu lipsesc însă

* Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, mircea_mamalauca@yahoo.com.

urmele unor situri arheologice cu o vechime considerabilă. Astfel în preajma mănăstirii au fost descoperite vestigii aparținând epocii La Tène¹, dar și perioadei neolitice².

Sigur poate reprezenta un inconvenient faptul că respectivele artefacte nu au fost descoperite într-un context arheologic, cu toate acestea prezența lor în zonă poate fi extrem de utilă pentru cunoașterea unor realități istorice mai puțin cercetate. Trebuie remarcat faptul că această categorie de piese nu a fost, până la această dată, prea mult în atenția specialiștilor, numărul pieselor publicate nefiind prea mare.

Caracteristic acestui gen de piese este atestarea lor în complexe funerare, îndeosebi de înhumatie, în comparație cu cele aflate în așezările din aceeași perioadă³.

În privința pieselor noastre nu cunoaștem, din nefericire, mediul din care provin. Cu sau fără prezența unor informații exacte privitoare la mediul din care provin este important să semnalăm prezența acestui gen de artefacte.

În cele ce urmează vom face o scurtă descriere a fiecărui exemplar în parte:

1. Prima fibulă este una din bronz, cu L – 11,5 cm. Placa semi discoidală, cu raza de 3 cm, este ușor bordurată (nervură), iar pe exterior sunt distribuite la distanțe egale cinci butoni ovalizați (Pl. II/1). Suprafața plăcii este decorată cu mici adâncituri, obținute probabil prin ciocănire. Extremitatea semi discoidală a fibulei este legată de placa piciorului de un arc bine conturat prevăzut pe mijloc cu o nervură proeminentă și câte trei șanțuiri (incizii) de-o parte și de alta a acesteia.

Placa piciorului este romboidală, cu baza mare spre arc, fiind ușor curbată. Și în cazul plăcii vorbim de o bordurare dispusă de jur împrejurul acesteia. Pe margine placa este prevăzută cu patru proeminențe dispuse în forma unui pătrat, în zona din imediata apropiere a arcului, și cu alte două în parte dinspre picior. Decorul desfășurat pe întreaga suprafață bordurată este format dintr-o succesiune neregulată de adâncituri (pseudogranulație) identice cu cele de pe placa semidiscoidală. Fibula se încheie printr-un apendice rotunjit la capăt. Decorul anterior prezentat se pare că este unul destul de rar întâlnit, în urma căutărilor am găsit unul identic, însă la o fibula diferită tipologic, a cărei parte superioară este prevăzută cu o placă semidiscoidală, deasupra căreia se află degetele decupate dintr-un ansamblu de ciocuri de pasăre stilizate, care prin unirea lor formează un semicerc. Fibula de la poziția 4, din descrierea noastră, s-ar încadra modelului plăcii semidiscoidală cu cea descoperită la Suuk

¹ COMAN 1981, p.151.

² COMAN 1981, p. 270.

³ TEODOR 2016, p. 238.

Su⁴ din M 28, care este prevăzută cu un decor cu pseudogranulație. Aceasta fiind asociată, în același mormânt, cu o fibula cu piciorul de formă romboidală, identică cu fibula descrisă la punctul 3, al materialului nostru, cu decorul format din cercuri concentrice cu punct pe mijloc, încadrate cronologic de către J. Werner în grupa II D, având o circulație mai intensă în prima jumătate a secolului VII.

Pe spatele fibulei se află o parte din ceea ce, la un moment dat, a fost arcul, iar port agrafă dispusă în partea superioară a plăcii trapezoidale, este ușor îndoită, fiind puțin deviată față de axa piesei. Acul fibulei lipsește. După aspect putem remarca că toate componentele piesei au fost turnate în același timp, neexistând nicio sudură, mai puțin resortul care a fost cu siguranță montat ulterior, respective după realizarea corpului fibulei.

2. Cea de-a doua piesă este una de dimensiuni mai mici, decât cea prezentată anterior, cu lungimea de 8,5 cm, realizată din bronz, cu resortul lipsă (Pl. II/2).

În partea superioară fibula este prevăzută cu o placă semi discoidală cu diametrul de 2,2 cm, prevăzută pe exterior, la distanțe egale una de cealaltă, cu cinci butoni de formă aproximativ ovală. Pe întreaga suprafață placa semi discoidală este decorată cu cercuri concentrice cu punct, toate dispuse sub forma unor coloane care cuprind fiecare între trei și patru cercuri.

Între partea superioară a piesei și placa piciorului există un arc curbat, decorat cu X, incizat în proximitatea plăcii piciorului.

Următoarea parte a piesei este placa de formă dreptunghiular - triunghiulară, cu baza mare spre arc și cea mică spre capătul piesei. Aceasta este prevăzută cu patru protuberanțe dispuse la marginile unui dreptunghi. Partea de jos a plăcii se încheie cu bordură, în bandă lată de 3 mm.

Decorul piesei este identic cu cel de pe placa semidiscoidală, respectiv o succesiune de cercuri concentrice cu punct, dispuse pe patru coloane verticale, cu lungimi diferite.

Piesa se încheie cu un apendice terminal rotunjit.

Pe spate totul se reduce la ceea ce a mai rămas din dispozitivul de care era prins resortul și port agrafă, bine păstrată și dispusă ușor în partea stângă a plăcii.

⁴ CURTA 2012, p. 39, fig. 12.

3. Cea de-a treia piesă, care va face obiectul prezentării noastre, este una fragmentară, dar din aceeași categorie cu cea descrisă anterior, cu amendamentul că dimensiunile acesteia sunt mai mari (Pl. III/1).

Și această fibula este realizată din bronz, lungimea ei, atât cât s-a păstrat, fiind de 7,7 cm. Din fibula lipsind placa semi discoidală și arcul de legătură dintre aceasta și placa romboidală a piciorului. Placa păstrată are prevăzut drept decor patru protuberanțe două mai mici și două mai evidente dispuse în partea superioară a plăcii. De jur împrejur acesta este bordurată cu o margine de circa 2,5 mm lățime încheiată înspre apendicele terminal cu o bandă de circa 4 mm. Apendicele terminal este ușor alungit și cu marginile neregulate. Decorul plăcii constă dintr-o succesiune de cercuri concentrice, cu punct în mijloc.

Din punct de vedere tipologic această piesă și cea anterioară sunt aproape identice cu cele descoperite la Bălteni⁵ și Dănceni⁶ și apropiată de fibula de bronz descoperită la Orlea⁷, Trophaeum Traiani⁸, și Vutcani⁹.

4. Ultima din cele patru piese, care face obiectul studiului, este una mai deosebită de cele prezentate anterior. Este vorba de o fibulă digitată, din categoria celor cu capete de pasăre și decor cu cerc și punct, de bronz cu lungimea de 10,5 cm (Pl. III/2). În partea superioară fibula este prevăzută cu o placă semidiscoidală deasupra căreia se află șase degete decupate dintr-un ansamblu de ciocuri de pasăre stilizate, prin unirea lor formând un semicerc, care înglobează cele șase decupaje („degete”). Decorul constă dintr-o succesiune de cercuri concentrice cu punct în mijloc. Între această placă și cea a piciorului există un arc de cerc, din același material, prevăzut cu două incizii în formă de V, dispuse la extremitățile acestuia, în punctele care fac legătura cu placa semi discoidală, respectiv cu cea a piciorului.

Partea finală a piesei este reprezentată de o placă trapezoidală (ruptă) încheiată cu un apendice terminal decorat cu două cercuri concentrice cu punct.

Pe spatele piesei s-a păstrat un fragment din resortul și suportul acestuia, precum și port agrafă plasată pe partea dreaptă.

Asemenea categorii de fibule au fost frecvent descoperite în nordul Mării Negre, pe teritoriul Crimeii, Ucrainei, Rusiei, și chiar mai departe, în Lituania și în apropiere de Tallin,

⁵ ALAIBA 1981, pp. 459-461, fig. 1-2.

⁶ RAFALOVİČ 1986, pp. 24-26, pl. XIV/1,2.

⁷ NESTOR 1965, p. 445, fig. 4/1.

⁸ PAPUC 1987, p. 208, fig. 1/a, b.

⁹ COMAN 1980, p. 368, fig. 158/7.

în Estonia. În acest sens putem semnală prezența lor în situl de la Jägala¹⁰ în Estonia, în Crimeea la Suuk Su¹¹, în Ucraina la Balaklia¹², la Boki¹³ în Lituania, în apropiere de Tallin, în Estonia, la Jägala Jõesun¹⁴, și în Rusia la Kurilovka¹⁵.

În privința originii, fibulelor digitate cu placă în formă de semi disc specialiștii susțin că acestea își au rădăcinile în perioada secolului IV, începutul secolului V d. Chr., unii fiind de părere că ar exista, inclusiv, influențe ale fibulelor cu bulbi de ceapă¹⁶. Din punct de vedere tipologic fibulele de la pozițiile 2 și 3 sunt încadrate de J. Werner în tipul II B-C¹⁷. În ceea ce privește decorul „ornamentul format din cercuri concentrice sau cu punct este unul din elementele decorative larg folosite în orfevrăria bizantină din secolele VI – VII”¹⁸. Fibula de la poziția 4 sunt plasate, de specialiști, în tipul II D, iar din punct de vedere cronologic pe acestea din urmă le găsim încadrate undeva în prima jumătate a secolului VII d. Chr. Florin Curta este părere că fibulele din „Clasa II D a lui Werner par să fie limitate la prima jumătate a secolului al VII-lea, incluzând poate și ultimele decenii ale secolului precedent”¹⁹.

În încheiere dorim să subliniem faptul, scopul acestui studiu a fost acela de a semnală prezența acestor categorii de piese într-o zonă în care, până în prezent, nu au fost semnalate descoperiri de acest gen, cu o singură excepție, fibula de la Vinderei²⁰. Punerea lor în circuitul științific va putea fi utilă celor care au în atenție și studiu acest gen de artefacte, informațiile legate de evoluțiile comunităților din zonă, într-o perioadă mai puțin cercetată, putând fi benefice înțelegerii evoluțiilor istorice în acest spațiu geografic, aflat în partea de sud a Moldovei.

List of illustrations

Pl. I, Image from the discovery area - Grajdani Forest.

Pl. II, 1, 2 Bronze brooches, Grăjdani (Vinderei commune) – Vaslui county.

Pl. III, 1, 2 Bronze brooches, Grăjdani (Vinderei commune) – Vaslui county.

¹⁰ CURTA 2012, p. 27, fig. 1/9.

¹¹ KORZUKHINA 1996, pp. 352-435, 586-705, REPNIKOV 1906, p.1-80.

¹² KORZUKHINA 1996, pp. 352-435, pp. 586-705.

¹³ CIGLIS 2001, pp. 48-64.

¹⁴ KORZUKHINA 1996, p. 414, 686, pl. 96/4.

¹⁵ RODINKOVA 2010 a.

¹⁶ PAPUC 1987, p. 215.

¹⁷ WERNER 1950, p. 160, pl. 37/10-13, 38/15-16, 19, 39/20-28.

¹⁸ TEODOR 1992, p. 134.

¹⁹ CURTA 2012, p. 48.

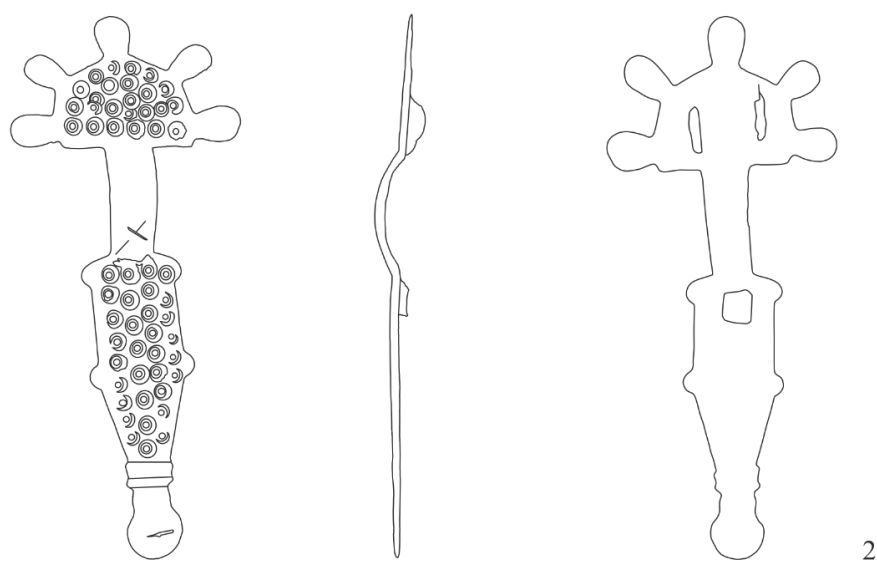
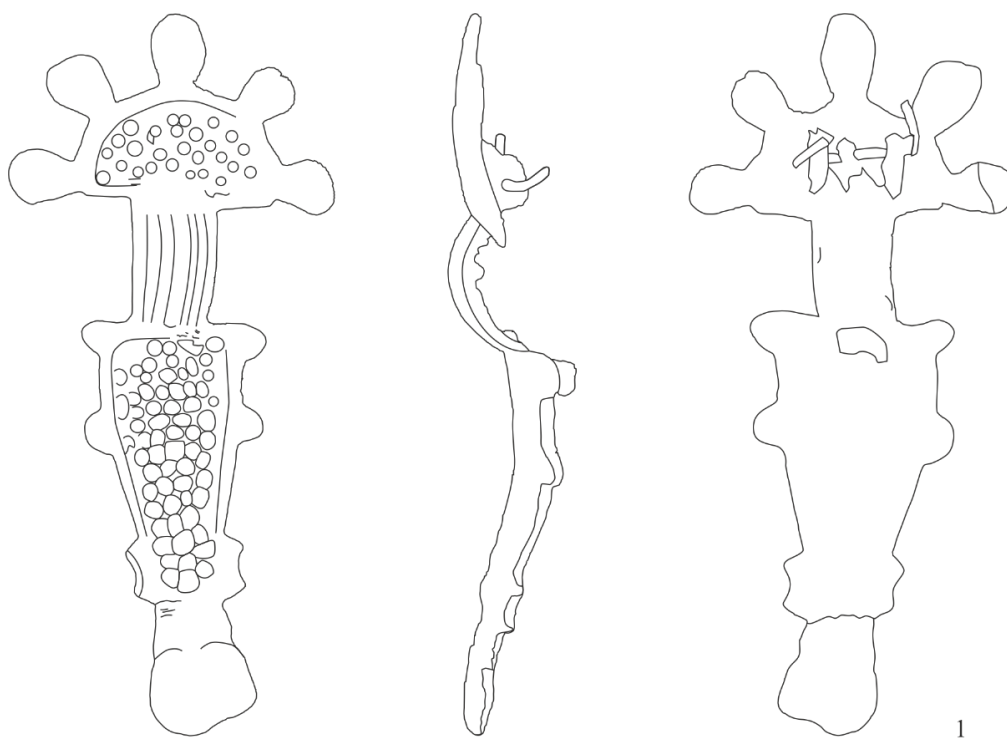
²⁰ COMAN 1980, p. 368, fig. 158/1.

BIBLIOGRAFIE

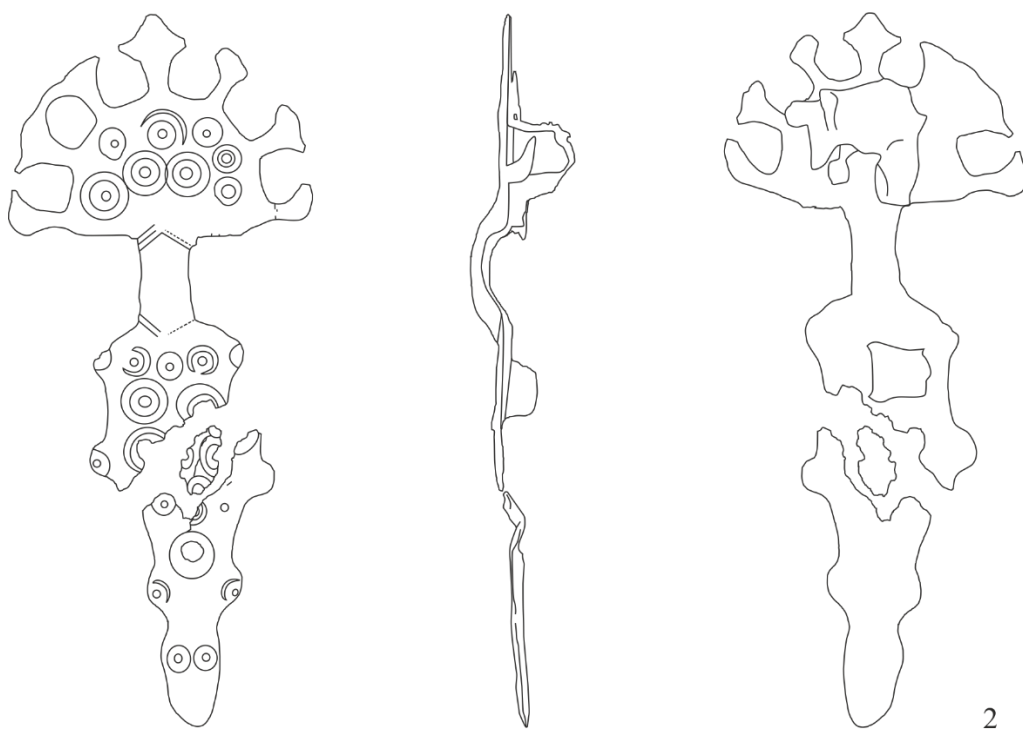
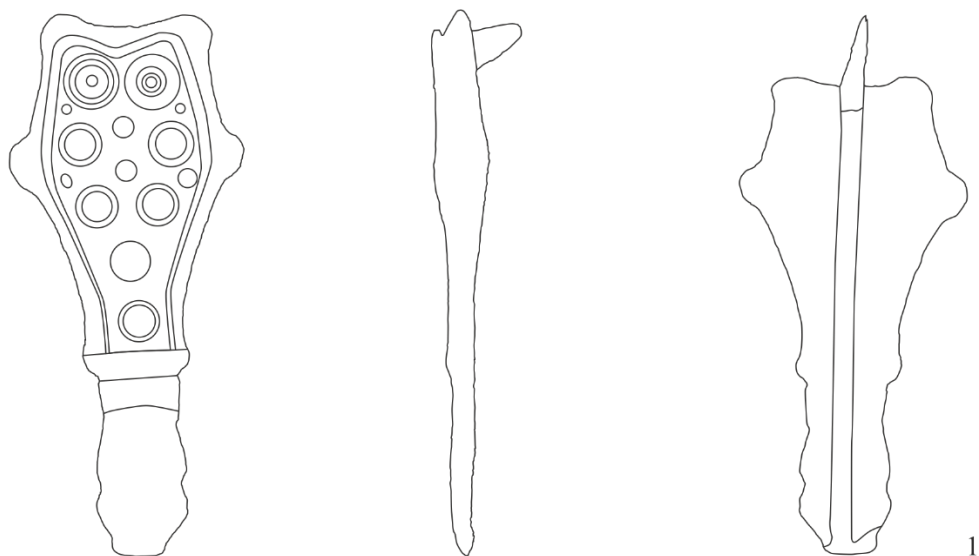
- ALAIBA 1981,
Alaiba, R.. M., *O fibulă digitată la Bălteni, jud. Vaslui*, în: Studii și Cercetări de Istorie Veche, 32, 1981, 3, pp. 459-461, fig. 1-2.
- CIGLIS 2001,
Ciglis J., *Some notes on the chronology of Latgalian and Selonian artefacts in the Middle Iron Age*. în Archaeologia Lituanica, 2, 2001, pp. 48-64.
- COMAN 1980,
Coman, Ghenuță, *Statornicie și continuitate – Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 151.
- CURTA 2012,
Curta F. *The Jägala fibula revisited, or remarks on Werner s class II D*, in: Estonian Jurnal of Archeology, 2012, 16, 1, p. 26-69.
- KORZUKHINA 1996,
Korzukhina, G.F., *Клады и случайные находки вещей круга древностей антов в среднем Поднепровье. Каталог памятников*. în Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии, 5, 352-435, 586-705.
- NESTOR 1961,
I. Nestor, I., *L'établissement des slaves en roumanie a la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, în: Dacia V, 1961, p. 445, fig. 4/1.
- PAPUC 1987,
Papuc, Gh., *O fibula digitată de la Tropaeum Traiani și câteva considerații asupra fibulelor de acest tip*, Pontica XX, 1987, pp. 207-216.
- TEODOR 1992,
Teodor, Gh., *Fibule „Digitate” din secolele VI – VII în Spațiul Carpato – Dunăreano – Pontic*, în: Arheologia Moldovei, XV, 1992, pp. 119 – 152.
- TEODOR 2016,
Teodor, Gh., *Obiecte vestimentare medievale timpurii la est de Carpați*, în: Acta Musei Tutovens, nr. XII, 2, 2016, p. 238.
- RAFALOVIČ 1986,
Rafalovič I. A., *Dănceni mogil'nik tchernjachovskoj kul'tury III-IV VV. n.e.*, Chișinău, 1986, pp. 24-26, pl. XIV/1-2.
- REPNIKOV 1906,
Repnikov, N. I., *Репников Н. И. Некоторые могильники области крымских готов*. în Известия императорской археологической комиссии, 19, 1906, pp.1-80.
- RODINKOVA 2010,
Rodinkova V. E. *Куриловский клад раннесредневекового времени*. în Российская археология, 4, 2010, pp. 78-87.

Pl. I. Imagine din zona descoperirii - Pădurea Grăjdieni, județul Vaslui.

Pl. II. 1,2 Fibule de bronz de la Grăjdeni, comuna Vinderei, județul Vaslui.

Pl. II. 1,2 Fibule de bronz de la Grăjdeni, comuna Vinderei, județul Vaslui.

VIAȚA COMUNITĂȚILOR RURALE MEDIEVALE TIMPURII DIN REGIUNILE CARPATO-DUNĂRENE

Dan Gh. TEODOR*

Keywords: Romanians, migrants, settlements, housing, agriculture, crafts, religion.

Abstract: *THE LIFE OF EARLY MEDIEVAL RURAL COMMUNITIES IN THE CARPATHO-DANUBE REGIONS.* The numerous and important information made available by the archaeological investigations offers the possibility to reconstruct the life of the early medieval rural communities in the regions north of the Lower Danube. On the basis of this information, it was possible to know how the places for the establishment of a village were chosen, how the houses were built (shacks and huts), household ovens and craft workshops, and how agriculture, hunting and fishing were practised. It was also possible to know the structure of the villages, the stages of their confederation, the work done to build fortifications to defend against invaders. Archaeological discoveries attest that starting from the first centuries of the 1st millennium AD. the Christian religion spreads everywhere north of the Lower Danube. At the same time, the commercial exchanges between the natives and the economic centers of Byzantium continued. The activity carried out by the rural communities to ensure their daily livelihood was not always disturbed by the presence of groups of invaders. The internal organization of Geto-Dacian, Roman and Byzantine tradition and the possibility of adapting to the difficult conditions of the time of the great migrations allowed the autochthonous villages to survive, thus preserving in the Carpatho-Danube area a significant part of Eastern Romanity.

Primul mileniu d. Hr., primul mileniu creștin, în răstimpul căruia s-au desfășurat marile migrații care au afectat pe un front larg numeroase regiuni ale continentului european, prezintă și pentru istoria spațiului de la sud-est, dar mai ales pentru teritoriul carpato-dunăreano-pontic, o însemnătate cu totul aparte. Marile prefaceri care au avut loc în această vreme cu consecințe deosebit de importante în toate domeniile activității umane au avut urmări și în ceea ce privește dezvoltarea normală a societății din acest teritoriu.

Investigațiile arheologice întreprinse timp îndelungat pe întreg spațiul geografic amintit au reușit să acumuleze informații bogate și interesante pe baza cărora s-au putut cunoaște o serie de aspecte din evoluția comunităților sătești, factorii care au contribuit la statornicia locuitorilor autohtoni și la menținerea în zonele de la nordul Dunării de Jos a *romanității orientale*¹. Tot odată informațiile obținute ca urmare a cercetărilor arheologice au permis în bună măsură și reconstituirea vieții cotidiene a locuitorilor în contextul dificil al desfășurării marilor deplasări de populații dinspre regiunile răsăritene ale Europei.

În perioada amintită, prin intermediul cercetărilor efectuate s-a constatat o relativă mobilitate a așezărilor umane. Această mobilitate a avut o serie de cauze, mai importante fiind cele apărute ca urmare a invaziei unor grupuri umane, eveniment care a determinat deplasarea vetrelor de sat în căutarea unui loc de refugiu, aflarea unor noi terenuri pentru practicarea

* danteodor33@yahoo.com.

¹ CONDURACHE, ȘTEFAN 1970, pp. 1-32; CONDURACHE 1980, pp. 207-235; TEODOR 2018a, pp. 11-25.

agriculturii, deplasări cauzate și de neajunsurile provocate uneori de cataclismele naturale (inundații, secete, ierni geroase).

Alegerea unor noi vetre de sat era deosebit de importantă, de aceasta depinzând în mare măsură și existența locuitorilor care alcătuiau satul respectiv pentru o perioadă cât mai îndelungată. În general, marea majoritate a satelor era compusă cel mult din câteva zeci de familii (20-40)², în principal înrudite între ele, ce asigura astfel o necesară unitate familială și socială și care oferea posibilitatea efectuării muncii în comun, pentru traiul zilnic, apărare etc. În acțiunea de întemeiere a unei noi vetre de sat era deosebit de importantă alegerea zonei unde urma să fie construite casele. În acest sens conducătorii satului, oameni mai în vârstă cu o îndelungată experiență, căutau cele mai bune locuri pentru stabilirea vetrei noului sat. Aceasta trebuia să fie situată în apropierea unor surse de apă (râuri, lacuri, izvoare), trebuiau alese locuri pe pante ușor înclinate și orientate către soare, să fie în apropierea unor păduri și să aibă în preajmă terenuri propice pentru agricultură. De asemenea trebuia să se țină cont și de eventuala existență a resurselor pe care le oferea zona aleasă, depozitele de lut pentru olărie sau diverse roci pentru construcții. Apropierea de pădure le oferea locuitorilor lemne pentru construcția caselor și dependințelor, pentru încălzit și prepararea hranei și în același timp posibilitatea găsirii unor resurse temporare de hrană prin fructele copacilor și arbuștilor, ciuperci, miere de albine sau vânat etc.³

După o perioadă de relativă liniște politică, când invaziile se diminuau sau chiar încetau temporar, către sfârșitul secolului al VIII-lea, ca urmare a evenimentelor provocate de noile mișcări de populații care se accentuau mai ales în zonele de stepă de la nordul Mării Negre, comunitățile rurale autohtone din spațiul carpato-dunărean încep să se confedereze formând puternice uniuni de obști⁴. Aceste uniuni de sate sunt nevoite să construiască pentru apărare fortificații formate din șanțuri de protecție și valuri de pământ prevăzute cu palisade⁵. Asemenea așezări întărite devin cu vremea centrele unor structuri administrative și militare de tipul cnezatelor care au încercat să facă față, uneori cu succes, grupurilor de invadatori care au pătruns constant în spațiul carpato-dunărean și în perioada secolelor IX-XII⁶. Asemenea așezări sunt de regulă concentrate în zonele care erau mai frecvent atacate sau situate în calea importantelor căi de pătrundere a invadatorilor. Fortificațiile menționate sunt atestate în

² TEODOR 2006a, p. 110.

³ GIURESCU 1980, pp. 346-350.

⁴ GONȚA 1986, pp. 50-140; OLTEANU 1997, pp. 264-269.

⁵ PETRESCU-DÎMBOVIȚA, TEODOR 1987; COSMA 2002; TEODOR 2023, pp. 104-117.

⁶ COMȘA 1982, pp. 143-147; TEODOR 1983, pp. 81-87.

zonele de nord ale Moldovei și Bucovinei⁷, pe Nistru Superior⁸, precum și în zona Munților Apuseni⁹. Ele erau destinate să apere satele băștinașe fie de invaziile uzilor, pecenegilor și cumanilor în teritoriile de la est, fie ale ungarilor în cele de la vest. După cum s-a mai arătat, așezările fortificate lipsesc în regiunile din Carpații Sudici, cu excepția acelor de la Slon-Prahova¹⁰, construite de prizonierii bizantini deportați de bulgari la nordul Dunării la începutul secolului al IX-lea¹¹.

Cuvântul sat derivă din latinescul *fossatum* care înseamnă sat fortificat, presupunându-se că altă dată localitățile rurale erau apărate de șanțuri¹². În realitate cercetările arheologice n-au atestat până în prezent sate înconjurate de șanțuri. Mai curând denumirea menționată desemnează o așezare în care locuitorii trăiau în gropi (bordeie). În legătură cu această denumire scriitorul bizantin Pseudo Caesarios¹³ amintește ca locuitori la nordul Dunării de Jos pe *fisioniții* creștini (romanici) și pe slavii păgâni considerați antropofagi. N. Iorga a identificat pe *fisioniți* (numiți astfel de la fluviul Dunărea care se mai chema și Fison) cu băștinașii *fosatensii*, locuitori danubieni, evidențiind astfel realitățile din secolul al VI-lea de la nordul Dunării de Jos¹⁴.

Destul de dificilă era și construirea caselor în general. În anotimpurile mai calde se alcătuiau simple colibe folosindu-se ramuri de copaci și nuiiele lipite cu lut. În interior sau în apropiere se construiau vetre simple formate din lipituri de lut puse peste lespezi de piatră. Mai anevoioasă era activitatea depusă pentru construirea unui bordei. Săparea gropii pentru locuință depindea în multe cazuri de structura solului. Chiar dacă adâncimea bordeiului nu era prea mare (0,40 m- 0,50 m) săparea presupunea nu numai un efort fizic deosebit, ci și unelte necesare. Din cercetările întreprinse până în prezent în așezări se constată lipsa hârlețelor din metal. Aceste unelte erau făcute din lemn de stejar, fag sau arțar și erau prevăzute uneori la partea activă cu o ramă de metal. Asemenea rame din fier sunt însă documentate abia din secolele IX-X¹⁵. În mod frecvent groapa bordeiului avea formă patrulateră cu dimensiuni cuprinse între 2 și 4 m și adâncimea cuprinsă între 0, 50m-0,75 m. Colțurile erau rotunjite și prezentau gropi mici ca dimensiuni în care se fixau stâlpii pentru susținerea pereților și a acoperișului. Pereții erau alcătuiți din crengi de copac și nuiiele lipite cu lut și cu brazde de

⁷ PETRESCU-DÎMBOVIȚA, TEODOR 1987, *passim*.

⁸ TEODOR 2023, pp. 107-109.

⁹ COSMA 2002, *passim*.

¹⁰ COMȘA 1969, pp. 25-29; DAMIAN 2003, pp. 475-484.

¹¹ TEODOR 2004, pp. 127-133.

¹² Dicționarul limbii române moderne, București, 1958, p.485; TEODOR 2018b, p.194.

¹³ PSEUDO CAESARIUS 1970, p. 485.

¹⁴ IORGA 1992, p.243.

¹⁵ COMȘA, CONSTANTINESCU 1969, p. 207; COMȘA 1978, p.66.

pământ, iar în interior erau acoperiți cu piei sau blănuri de animale. Acoperișul era construit în două pante, sprijinit pe o bârnă transversală și acoperit la rândul lui cu brazde de iarbă plasate pe o împletitură de nuiele¹⁶. Vatra sau cuptorul era construit din bolovani de râu și lespezi de gresie locală prinse între ele cu lut și era plasat într-unul din colțurile locuinței¹⁷. Uneori cuptorul avea o boltă construită tot din pietre și un lăcaș pentru eliminarea fumului. În unele așezări s-au descoperit și bordeie care aveau un cuptor cotlonit în peretele natural al locuinței¹⁸. Acest tip de bordei era utilizat îndeosebi în regiunile de la sud de Dunăre, tipul de locuință amintit fiind adus la nord de fluviu de grupurile de transfugi romani veniți din imperiu. Intrarea în locuințele de tip bordei era sub forma unui gang săpat în ușoară pantă și mai rar în trepte. În interior podeaua locuinței era simplă, bătătorită, uneori lipită cu lut și de-a lungul pereților aflându-se uneori lavițe de pământ cruțat. În afara locuințelor se construiau dependințe pentru adăpostul animalelor, iar când vremea era prielnică se amenajau mici vetre și cuptoare pentru activitățile zilnice.

În cadrul vetrei de sat locuințele erau situate în două, trei șiruri paralele alcătuind adevărate ulițe. În unele așezări grupurile de locuințe erau astfel plasate încât să lase în mijloc un loc liber formând probabil o piață¹⁹. De-a lungul șirurilor bordeiele se grupau câte 3-4 pe criterii familiale, formând cuiburi desprinse din familia lăstar²⁰. În general, în regiunile de munte pe care migratorii le-au ocolit, casele erau construite din lemn ridicate pe temelii de piatră. Cuvintele care definesc părți ale casei și unele unelte, ca și termenii *bordei*, *vatră* sau *cătuș* sunt de origine geto-dacică, evidențiind astfel vechimea lor milenară²¹. În unele locuințe au fost descoperite și urmele unor războaie de țesut verticale și chiar ateliere special amenajate (așa numita *arșea*)²², unde se prelucrau firele de lână, de cânepă și in. Pe lângă atelierele de țesut existau și altele pentru prelucrarea lutului din care se produceau vasele ceramice. Aflarea depozitelor de luturi speciale destinate prelucrării ceramicii era apanajul băștinașilor care cunoșteau bine regiunea în care viețuiau. Până în secolele IV-V în regiunile de la est și sud de Carpați s-au folosit cuptoare speciale de ars ceramică prevăzute cu boltă, grătar perforat și groapă de acces în care se ardeau vasele lucrate la roată²³. Asemenea construcții de ars ceramică nu au mai fost utilizate în zonele menționate până în perioada secolelor IX-X, deoarece în cea mai mare parte până atunci ceramica se producea cu mână

¹⁶ TEODOR 1978, pp.15-16.

¹⁷ NEAMȚU 1987, pp. 9-16; TEODOR 2006, p.111.

¹⁸ COMȘA 1983, pp.147-156.

¹⁹ TEODOR 1978, p. 110.

²⁰ TEODOR 2006a, p. 118.

²¹ BRÂNCUȘ 1983, pp. 58-59, 126-127; RUSSU 1995, pp. 51, 53.

²² DUMISTRĂCEL 1989, pp. 332-333.

²³ TEODOR 1996, pp. 53-54.

sau la roata înceată și putea fi arsă și în cuptoare mai simple. Cuptoare speciale cu grătar pentru ars ceramica s-au folosit constant doar în zonele unde a continuat să fie produsă ceramica lucrată la roata rapidă.

O importanță economică aparte în cadrul activităților zilnice ale comunităților rurale a avut obținerea și prelucrarea fierului²⁴. În această perioadă obținerea acestei importante materii prime era de asemenea apanajul băștinașilor care cunoșteau zona în care aceste minerale existau. Zăcămintele de fier din unele locuri au fost exploatate încă din vechime de către geto-daci și romani, ca de exemplu cele din Banat și Transilvania²⁵. Existau zăcăminte de minereu de fier, dar și de alte metale și în unele zone montane din Moldova și Muntenia²⁶. Minereul de fier extras din mine era redus în cuptoare speciale, unele cu o construcție deosebit de complexă. În regiunile unde nu existau minereuri de adâncime erau valorificate mineralizațiile sedimentar -cuaternare aflate în regiunile de podișuri și câmpie. Obținerea materiei prime din aceste sedimente de oxizi de fier a fost o practică străveche în care s-au folosit diferite procedee de reducere a minereului, cu rezultate destul de bune. Și în aceste zone s-au descoperit cuptoare speciale, mai simple, zgură și unelte specifice²⁷. Alături de fier se obțineau și alte metale precum arama, aurul și argintul. Din fier se făureau uneltele destinate practicării agriculturii și meșteșugurilor, uneltele casnice, dar și arme pentru apărare sau practicarea vânătorii. Cu excepția unor depozite de unelte și armament datând din secolul al IX-lea, constituind inventarul unor obști sătești ascunse datorită unor evenimente deosebite²⁸, uneltele și armele au fost descoperite doar izolat în unele așezări. În general uneltele erau evacuate odată cu părăsirea așezării. După cum s-a constatat, atelierele pentru redus metalele, cuptoarele pentru ars ceramica și altele erau amplasate de regulă la marginea așezărilor, ca o prevedere în scopul de a apăra locuințele de eventuale incendii. De asemenea, în unele așezări au fost descoperite și ateliere pentru prelucrarea osului și mai ales a cornului de cerb și căprior²⁹, iar în alte comunități rurale mici ateliere pentru făurit obiecte vestimentare de podoabă și de cult³⁰.

Pentru a asigura traiul zilnic locuitorii satelor au practicat extensiv cultura cerealelor. Loturile destinate agriculturii nu erau prea mari ca suprafață. Obținerea unor asemenea terenuri era în general destul de dificilă. De aceea se alegeau terenuri fără prea multă vegetație

²⁴ TEODOR 1996, pp. 10-24.

²⁵ RUSU 1977, pp. 207-210.

²⁶ TEODOR 1996, p. 12.

²⁷ TEODOR 1996, pp. 12-14.

²⁸ TEODOR 2004, p. 130.

²⁹ TEODOR 1996, pp. 43-46.

³⁰ TEODOR 2006b, pp. 172-206.

care erau în prealabil defrișate prin incendiere, obținându-se astfel soluri propice pentru arat și semănat. Pentru arătură s-a folosit începând din secolul al IV-lea brăzdarul de fier roman de formă asimetrică, mai rentabil decât cel utilizat anterior de geto-daci³¹. S-a constatat că se cultiva grâul, secara, orzul și meiul pe suprafețe de teren de dimensiuni mici. Deși agricultura era doar extensivă în unele perioade se obțineau recolte destul de bogate. O informație provenită dintr-un tratat militar bizantin din secolul al VI-lea arată că existau numeroase grămezi de cereale la slavii de la nordul Dunării de Jos³². Informația este desigur neverosimilă deoarece slavii migratori aflați în continuă deplasare nu aveau nici răgazul și nici uneltele necesare pentru a face agricultură. Informația se referă fără îndoială la o populație sedentară de agricultori și meșteșugari (romanicii), de produsele cărora beneficiau și slavii invadatori³³. Practicarea agriculturii este dovedită de numărul destul de mare al brăzdarelor de fier, coase, seceri, săpăligi descoperite uneori în așezări³⁴, dar și de râșnițele din gresie pentru măcinat, vetrele portative pentru uscatul și prăjitul cerealelor, precum și de gropile cu pereții căptușiți cu lut și arse în care se depozitau cerealele.

În cadrul comunităților rurale au fost scoase la iveală un mare număr de oase provenite de la animale domestice precum resturi de la bovine, ovicaprine și porci³⁵. Mai rar apar oase de pasări. De asemenea au fost descoperite și resturi osoase provenite de la animalele vâdate, câprior, cerb, mistreț și iepuri.

Este important de menționat că în anii în care producția agricolă era excedentară populația autohtonă practica schimburi comerciale cu centrele meșteșugărești din imperiu. Aceste schimburi de mărfuri sunt documentate de prezența în așezări a amforelor romano-bizantine și bizantine, prin intermediul cărora ajungeau la nordul Dunării de Jos o serie de produse (vin, ulei, stofe etc). De la nordul Dunării de Jos bizantinii mai puteau importa în afară de unele produse alimentare și petrol, ceară și miere de albine, chihlimbar, sare și blănuri³⁶. Această activitate economică este ilustrată și de numeroasele descoperiri monetare bizantine, izolate sau grupate în tezaure³⁷ utilizate fie direct în schimburile de produse, fie ca materie primă din care se produceau obiecte vestimentare, de podoabă și de cult³⁸.

Ca urmare a relațiilor economice și culturale pe care le-au avut locuitorii romanici și vechi românești de-a lungul secolelor cu centrele comerciale și meșteșugărești de la sud de

³¹ NEAMȚU 1975, pp. 54-72; TĂTULEA 1982, pp. 47-85.

³² MAURICIUS 1970, p. 275.

³³ TEODOR 2009, p. 159.

³⁴ BILAVSCHI 2016, pp. 89-244.

³⁵ TEODOR 2015, pp. 53, nota 73.

³⁶ TEODOR 2018, p.74.

³⁷ PREDA 1972, pp. 375-413; BUTNARU 1986, pp. 199-235.

³⁸ CHIRIAC 2013, p.75.

Dunăre, începând din secolele I-II ale primului mileniu se răspândește în spațiul carpato-dunărean religia creștină³⁹. Activitatea de propagare a noii religii, depusă constant mai ales după secolul al IV-lea de centrele religioase întemeiate în Schytia Minor îndeosebi⁴⁰, a implementat pretutindeni creștinismul în spațiul geografic amintit. Răspândirea creștinismului la nordul Dunării de Jos a avut un evident caracter popular⁴¹. Mulți prelați, călugări și misionari, dar și negustori, activau la nordul Dunării de Jos răspândind până în nordul îndepărtat al acestor regiuni învățătura lui Hristos. Descoperirile de obiecte liturgice (cruciulițe, sfeșnice, vase cu inscripții și alte obiecte cu însemne creștine)⁴², dar și ateliere în care se utilizau unelte și tipare pentru făurit cruciulițe pandantiv și medalioane cu simboluri creștine⁴³, arată acceptarea pretutindeni a creștinismului în regiunile carpato-dunărene, mai ales după secolele V-VI. Ca și în alte părți ale Europei⁴⁴, în primul mileniu după Hristos și în spațiul carpato-dunărean este atestată lipsa locașurilor de cult până în pragul secolelor IX-X, slujbele ținându-se probabil în locuințe (bordeie) sau în aer liber. Necropole conținând complexe funerare creștine de inhumație și orientări specifice sunt destul de puțin documentate până către sfârșitul primului mileniu. Nefiind o dogmă care să impună principiile înmormântărilor creștine, marea majoritate a autohtonilor au continuat să se incinereze, conservând astfel vechile rituale geto-dacice. Adoptarea creștinismului de către autohtonii din spațiul carpato-dunărean a fost într-o anumită măsură și rezultatul strânselor legături cu civilizația romano-bizantină și bizantină, diferențiind astfel și din punct de vedere spiritual pe autohtoni de invadatori.

Este de asemenea interesant de subliniat constatarea că informațiile numeroase puse la dispoziție de cercetările arheologice întreprinse timp de aproape un secol evidențiază evoluția societății autohtone de la nordul Dunării de Jos ca desfășurându-se în condiții relativ normale, deși situația politică și militară din vremea marilor migrații era deosebit de precară.

Faptul că marea majoritate a comunităților rurale din spațiul geografic amintit au putut să supraviețuiască în situația prezenței unor grupuri de invadatori s-a datorat mai multor factori. În primul rând continuitatea de locuire autohtonă era asigurată de mobilitatea așezărilor în microzone, care s-au adaptat, de la caz la caz, atunci când invaziile amenințau direct existența lor. Așa cum s-a amintit mai sus, grupurile de invadatori nu au avut nici

³⁹ GUDEA, GHIURCO 1988; TEODOR 1991; POPESCU 1994; ZUGRAVU 1997; MADGEARU 2001; TROFIN 2005.

⁴⁰ TEODOR 2008a, pp. 196-197.

⁴¹ ZUGRAVU 1997, *passim*.

⁴² RUSU 1991, pp. 81-112; BARNEA 1979; TEODOR 2008b, pp. 340-352.

⁴³ DĂNILĂ 1982, pp. 557-561; TEODOR 2001, pp. 19-27.

⁴⁴ RICÉ 2003, p. 125.

răgazul și nici capacitatea să dezorganizeze direct și să producă pagube în dezvoltarea vieții băștinașilor. Poate doar grupurile de călăreți militari ale populațiilor din stepe să fi fost capabile să producă unele distrugerii mai însemnate și să determine deplasarea populației locale în alte zone. Grupurile civile ale migratorilor, alcătuite din femei, copii și bătrâni, nu au avut posibilitatea să producă distrugerile de care amintesc (în mod exagerat) unele din scrierile istorice (bizantine) contemporane evenimentelor. Mai curând trebuie să acceptăm că aceste grupuri de invadatori erau interesate în primul rând să-și găsească hrană și adăpost pentru un anumit timp. Desigur, adaosurile de populații, într-o vreme când resursele de hrană erau limitate și declanșarea unor eventuale atacuri militare erau oricând posibile, acestea puteau afecta dezvoltarea firească a satelor. Practicarea agriculturii și meșteșugurilor, vânătorii, pescuitului și a schimburilor comerciale arată că nu se puteau întreprinde activități de felul celor amintite dacă nu existau totuși condiții pentru desfășurarea lor.

Analiza atentă a informațiilor transmise de cercetările arheologice evidențiază cu destulă claritate că viața locuitorilor romanici și vechi românești, în pofida desfășurărilor marilor deplasări ale diferitelor grupuri de migratori se derula uneori, în perioadele de relativă liniște politică, în condiții relativ normale. De produsele obținute de autohtoni, ca urmare a activităților desfășurate pentru asigurarea traiului, beneficiau fără îndoială și invadatorii. De aceea, evenimentele care au avut loc în contextul acestor masive deplasări de populații trebuie privite totuși cu anumite rezerve. Marile distrugerii de care amintesc constant scrierile istorice ale vremii nu se referă desigur la bunurile relativ modeste ale societății autohtone din spațiul carpato-dunărean, ci la acelea din imperiul bizantin sau din ținuturile Europei Apusene. Bunurile modeste ale autohtonilor din spațiul geografic amintit nu puteau fi pentru invadatori o atracție deosebită. Deplasările noilor veniți determinați să emigreze se produceau din cauze uneori greu de precizat și ei căutau în drumul lor locuri în care să se stabilească definitiv sau pentru mai multă vreme (mai ales grupurile sedentare ca cele ale goșilor sau ale slavilor) și să poată activa pentru a produce hrană. Dezorganizarea vieții cotidiene a autohtonilor s-a produs totuși în urma numeroaselor raiduri ale grupurilor de călăreți militari din stepele nord-pontice, dar curând după încetarea lor evoluția societății locale a revenit de fiecare dată la normalitate.

Organizarea internă a obștilor sătești care menținea vechile structuri dacice și romane la care se adăugaseră elementele specifice ale comunelor rurale bizantine⁴⁵, legăturile menținute secole de-a rândul cu civilizația romană târzie și bizantină⁴⁶, adoptarea pe scară

⁴⁵ ZAHARIA 1980, pp. 133-154.

⁴⁶ TEODOR 1981, pp. 27-42; 59-78.

largă a creștinismului și conștiința originii latine a băștinașilor au avut drept urmare stăruința ei în spațiul carpato-dunărean și prin ea a continuității *romanității orientale*.

BIBLIOGRAFIE

- BARNEA 1979,
I. Barnea, *Arta creștină în România, I (secolele III-VI)*, București, 1979.
- BILAVSCHI 2016,
G. Bilavski, *Uneltele agricole din Moldova medievală*, Brăila, 2016, pp. 89-244.
- BRÂNCUȘ 1983,
Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983.
- BUTNARU 1986,
V. Butnaru, *Răspândirea monedelor bizantine din secolele VI-VII în teritoriile carpato-dunărene*, în: BSNR, 131-133 (1983-1985), 1986, pp. 199-235.
- CHIRIAC 2013,
C. Chiriac, *Civilizația bizantină și societatea în regiunile extracarpate în secolele VI-VIII*, Brăila, 2013.
- CONDURACHE 1980,
Em. Condurache, *La romanité. Genesé et évolution*, în: Actes du IIe Congrès Internationale des Thracologie, 4-10 septembrie, 1976, II, București 1980, pp. 207-235.
- CONDURACHE, ȘTEFAN 1970,
Em. Condurache, Gh. Ștefan, *La Romanité Orientale*, extras din Actes du XIIIe Congrès International des Sciences Historiques, Mouscu, 6-26 août 1970, pp. 1-32.
- COMȘA 1969,
Maria Comșa, *Cercetările de la Slon și importanța lor pentru studiul relațiilor feudale la sud de Carpați*, în: Studii și Materiale, 2, Ploiești, 1969, pp.25-29.
- COMȘA 1978,
Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)* București, 1978.
- COMȘA 1982,
Maria Comșa, *Contribuții arheologice privind existența unor cnezate și stabilirea unui drum comercial între Carpați și Dunăre în secolele IX-X*, în: Muzeul Național, 6, 1982, pp.143-147.
- COMȘA 1983,
Maria Comșa, *Cu privire la originea tipului de bordei cu cuptor scobit din epoca feudală timpurie în zona extracarpatică a României*, în: Hierasus, 5, 1983, pp.147-156.
- COMȘA, CONSTANTINESCU 1969,
Maria Comșa, Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie de la Dragosloveni (jud. Vrancea)*, în: SCIV, 20, 1969, 2, p. 207.
- COSMA 2002,
C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d. Hr.*, Cluj-Napoca, 2002.
- DAMIAN 2003,
Oana Damian, *Considérations sur la citadelle en brique de Slon Prahova*, în: Studia antiqua et archaeologica, IX, Iași, 2003, pp. 475-484.
- DĂNILĂ 1982,
N. Dănilă, *Tipare de turnat cruci din secolele IV-VI descoperite pe teritoriul României*, în: BOR, 7-8, 1982, pp. 557-561.
- DUMISTRĂCEL 1989,

- S. Dumistrăcel, *O problemă de etnoarheologie „argeaua” de țesut în locuințele din secolele I-X pe teritoriul României*, în: *Revista de etnografie și folclor*, 34, 1989, pp. 332-333.
- GIURESCU 1980,
C. C. Giurescu, *Românii în mileniul migrațiilor*, în: *Discursuri de recepție la Academia Română*, București, 1980, pp. 346-350.
- GONȚA
Al. Gonța, *Satul în Moldova medievală*, București 1986.
- GUDEA, GHIURCO 1988,
N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988.
- IORGA 1992,
N. Iorga, *Istoria Românilor, II. Oamenii pământului (până la anul 1000)*, ed. Gh. Buzatu, V. Spinei, București, 1992.
- MADGEARU 2001,
Al. Madgearu, *Rolul creștinismului la formarea poporului român*, București, 2001.
- MAURICIUS 1970,
Mauricius, *Arta militară, XI, 4,5*, ed. H. Mihăescu, București, 1970.
- NEAMȚU 1975,
V. Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII siècle*, București, 1975.
- NEAMȚU 1987,
V. Neamțu, *Hutte et demi hutte une problème de terminologie*, în: *Anuarul Institutului de istorie și arheologie Iași*, XXIV, 1987, pp. 9-16.
- OLTEANU 1997,
Șt. Olteanu, *Societatea carpato-dunăreano pontică în secolele VI-XI. Structuri demoeconomice și social-politice*, București, 1997.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA, TEODOR 1987,
M. Petrescu-Dîmbovița, D. Gh. Teodor, *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herței (jud. Botoșani)*, Iași, 1987.
- POPESCU 1994,
Em. Popescu, *Christianitas daco-romana*, București, 1994.
- PREDA 1972,
C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 28, 1972, 3, pp. 375-413.
- PSEUDO CAESARIUS 1970,
Pseudo Caesarius, *Dialoguri II, 110*, în: *FHDR, II*, București, 1970.
- RICHÉ 2003,
P. Riché, *Europa barbară, din 476 până în 774*, București, 2003.
- RUSSU 1995,
I.I. Russu, *Obârșia tracică a românilor și albanezilor. Clarificări comparativ-istorice și etnologice*, Cluj Napoca, 1995.
- RUSU 1977,
M. Rusu, *Transilvania și Banatul în secolele VI-IX*, în: *Banatica*, IV, 1977, pp. 207-210.
- RUSU 1991,
M. Rusu, *Paleocreștinismul în Dacia romană*, în: *Ephemeris Napocensis*, I, 1991, pp. 81-112.
- TĂTULEA 1982.

- C. M. Tătulea, *Contribuții la cunoașterea tipologiei evoluției și răspândirii brăzdarelor de plug de la Ghidici-Dolj*, în: Oltenia, IV, 1982, pp. 47-85.
- TEODOR 1978,
D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n*, Iași, 1978.
- TEODOR 1981,
D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981.
- TEODOR 1983,
D. Gh. Teodor, *Un cnezat românesc la est de Carpați în secolele IX-X*, în: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași, XX, 1983, pp.81-87.
- TEODOR 1991,
D. Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991.
- TEODOR 1996,
D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d.hr.*, Iași, 1996.
- TEODOR 2001,
D. Gh. Teodor, *Medallions byzantins à symboles chrétiens des IVe-VIIe siècles de l'espace carpato-danubio-pontique*, în: Etudes Byzantines et Postbyzantines, IV, Iași, 2001, pp. 19-27.
- TEODOR 2004,
D. Gh. Teodor, *Din nou despre dominația Bugariei la nordul Dunării de Jos*, în: Musaios, IX, 2004, pp. 127-133.
- TEODOR 2006a,
D. Gh. Teodor, *Satul romanic și vechi românesc în mileniul marilor migrații*, în: Prelegeri Academice, V, 5, Iași, 2006.
- TEODOR 2006b,
D. Gh. Teodor, *Ateliers byzantins des Ve-VIIIe siècles au nord du Bas Danube*, în: Etudes byzantines et postbyzantines, V, 2006, pp. 172-206.
- TEODOR 2008a,
D. Gh. Teodor, *Scythia Minor și regiunile de la est și sud de Carpați în prima jumătate a mileniului I d.Hr. Noi considerații*, în: Musaios, XIII, 2008, pp. 196-197.
- TEODOR 2008b,
D. Gh. Teodor, *Obiecte creștine din secolele VIII-X la nordul Dunării de Jos*, In memoria lui Alexandru Elian, Timișoara, 2008, pp. 340-352.
- TEODOR 2009,
D. Gh. Teodor, *Din nou despre unele realități de la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII d. Hr.*, în: Acta Musei Tutovens. Istorie Veche și Arheologie, XV, 2009, p. 159.
- TEODOR 2015,
D. Gh. Teodor, *Dodești- Vaslui. O așezare din epoca migrațiilor*, Iași, 2015.
- TEODOR 2018a,
Gh. Teodor, *Contribuții arheologice la problema etnogenezei românești*, Iași, 2018.
- TEODOR 2018b,
D. Gh. Teodor, *Structura și evoluția satelor medievale timpurii la est de Carpați*, în: Acta Musei Tutovens. Istorie Veche și Arheologie, XIV, 2018.
- TEODOR 2023,
D. Gh. Teodor, *Despre structurile social-economice, administrative și militare medievale timpurii la est de Carpați*, în: Acta Musei Tutovens. Istorie Veche și Arheologie, XIX, 2023, pp. 104-117.
- TROFIN 2005,

Liliana Trofin, *Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos în secolele IV-VIII*, București, 2005.

ZAHARIA 1980,

Eugenia Zaharia, *Rolul istoric al obștii satești. Contribuții la cunoașterea istoriei românilor din mileniul I. Închinare țăranimii române*, în: *Acta Musei Meridionalis*, II, 1980, pp. 133-154.

ZUGRAVU 1997,

N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997.

VARIA NUMISMATICA TUTOVENSIA. IV*

Lucian MUNTEANU**, Ioana SCUTARU***

Keywords: Bârlad, "Vasile Pârvan" Museum, Iezer (Vaslui county), hoard, Roman imperial denarii, counterfeit denarii.

Abstract: *We present two unpublished coins from the hoard of Iezer (com. Puiești, Vaslui county) (CHRE 16479), which were identified in the numismatic collection of the "Vasile Pârvan" Museum in Bârlad, by Mrs. Ioana Scutaru. The first is a cast copy of a denarius of Domitianus (RIC 790). The XRF analysis revealed an unusually high amount of arsenic (8.56% - 8.94%) in its composition. There is also a group of four similar counterfeits in the hoard, the origin of which cannot yet be established. The second coin is a genuine denarius of Severus Alexander (RIC 64). The XRF data showed a very high percentage of silver (90.7% - 91.86%), which can be explained by the deliberate artificial "enrichment" of the surface with silver (depletion silvering), a common practice in the early 3rd century AD. With the addition of the two unpublished coins, no significant changes occur in the composition and chronological structure of the hoard. The copied denarius, containing a large amount of arsenic in the alloy, increases the number of special issues in the hoard, while the genuine coin from Severus Alexander supports the late chronology of this outstanding monetary find from western Moldavia.*

Continuăm prezentarea emisiunilor numismatice deosebite, care se află în colecția Muzeului „Vasile Pârvan” din Bârlad¹, prin publicarea a două piese inedite din tezaurul de la Iezer (com. Puiești, jud. Vaslui) (CHRE 16479). Deși este una dintre descoperirile monetare reprezentative, din perioada romană, de pe teritoriul Moldovei, cunoștințele noastre despre depozitul respectiv sunt incomplete și au un grad ridicat de incertitudine. El ar fi fost aflat, în mod întâmplător, în anii 1938-1939, în localitatea Iezer, într-o vie a unui localnic, Chircă, și ar fi conținut cca. 1000-1500 de monede din argint, adăpostite într-o „căldare”, care au fost, mai apoi, vândute în târgul de la Puiești, în grupuri de câte 100 de piese². Până în momentul de față, am reușit să recuperăm informații despre trei loturi, care, la începutul secolului, se aflau în posesia a două persoane private - Mihail Raportaru (București) (37 ex.)³ și Costel Giurcanu (Bârlad) (25 ex.)⁴, respectiv, în colecția Muzeului „Vasile Pârvan” din Bârlad (45 ex.). Relativ

*Acest articol a fost elaborat cu sprijinul unui grant acordat de Academia Română, în cadrul proiectului cu numărul GAR 138/2023 - „Corpusul descoperirilor romane din *Barbaricum*-ul românesc”.

**Institutul de Arheologie al Academiei Române, filiala Iași; lucanas2000@yahoo.com.

***Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad; ioanascutaru26@gmail.com.

¹ Pentru lucrările anterioare din această serie, a se vedea: MUNTEANU, SCUTARU 2021; MUNTEANU, SCUTARU 2022; MUNTEANU, SCUTARU 2024.

² MUNTEANU, POPUȘOI 2014, p. 1.

³ DIMA, VASILE 2003.

⁴ GIURCANU 2003.

recent, au fost studiate și publicate, detaliat, monedele din această instituție⁵, fiind chiar aprofundate unele aspecte care țin de compoziția lor⁶. În ultimul dintre studiile dedicate acestui subiect, se menționa faptul că, prin eforturile doamnei Ioana Scutaru, au mai fost identificate alte două emisiuni inedite din tezaurul de la Iezer, ridicând la 47 numărul de piese din această descoperire, pe care muzeul bârlădean le adăpostește⁷. În *Registrul de inventar al Colecției numismatice*, cei doi denari au fost înregistrați în anul 1970, ca aparținând colecției Ursăcescu. Din păcate, ei nu sunt menționați, explicit, în niciuna dintre însemnările care s-au păstrat despre această importantă colecție de artefacte⁸. Tot în aceeași perioadă a ajuns la muzeu și lotul de piese din tezaur, ca donație a elevilor Școlii Medii Tehnico-Metalurgică din localitate⁹. Astfel că nu excludem posibilitatea ca, în procesul de inventariere a monedelor din surse diferite, să se fi produs o eroare.

În continuare, facem cunoscute cele două piese inedite¹⁰, însoțite de rezultatele analizei compoziției elementale¹¹:

1.AE; 2,372 g; 17x18 mm; 6h; s.c.; bătută descentrat pe avers și pe revers;

Av. IMP CAES DOMIT AVG GERM P M T[...]XV

Rv. IMP XXII COS XVII C[...]S P P P

Copie, realizată prin turnare, după *denarius*, Domitianus, Roma, 14 septembrie 95-13 septembrie 96 (RIC II/1, p. 324, nr. 790; MER III, p. 267, nr. 209; BMC II, p. 344, nr. 235-236); MVPB inv. B/1589.

⁵ MUNTEANU, POPUȘOI 2014; GRUMEZA *et alii* 2022, pp. 136-138, notele 18-36, nr. II-43-1/1.1; pp. 180-182, Pl. 18-20/1-45.

⁶ MUNTEANU, CRISTEA-STAN 2023.

⁷ MUNTEANU, CRISTEA-STAN 2023, p. 203 și notele 8-9.

⁸ Despre această importantă colecție, a se vedea: MUNTEANU, SCUTARU 2024, p. 149.

⁹ MUNTEANU, POPUȘOI 2014, p. 1.

¹⁰ Sunt folosite următoarele abrevieri: AR - argint; AE - cupru; g - gram; mm - milimetru; h - ora (ax); s.c. - slab conservată; f.s.c. - foarte slab conservată; n.d. - sub limita de detecție; nr. inv. - număr de inventar; MVPB - Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad.

¹¹ Analizele au fost realizate la Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” (Măgurele), cu sprijinul doamnei Daniela Cristea-Stan, căreia îi mulțumim și pe această cale. Pentru a determina compoziția chimică a monedelor, a fost folosit un spectrometru portabil, Tracer 5ⁱ produs de Bruker Instruments, al cărui principiu de funcționare se bazează pe Fluorescența de Raze X și utilizează, ca sursă de excitație, un tub de raze X cu anod de Rh, tensiunea maximă fiind de 40kV. Mărimea fascicolului este de 40 mm². Adâncimea analizată este de cca. 50 microni, în funcție de compoziția probei. Compoziția chimică elementală este calculată pentru elemente începând cu magneziu (Mg) până la uraniu (U). Analizele au fost făcute în aer, fără filtru, folosindu-se software-ul încorporat. Au fost examinate probe de pe ambele fețe ale monedelor.

Compoziția chimică elementală

%	Cu	As	Ag	Zn	Sn	Pb	Sb	Co	Ti
Av.	83,49	8,94	5,30	1,03	0,69	0,41	0,06	0,02	n.d.
Rv.	89,01	8,56	5,19	0,98	0,68	0,45	0,04	n.d.	n.d.

2. AR; 3,248 g; 18 mm; 6h; f.s.c.; bătută descentrat pe avers și pe revers;

Av. [...]C M AVR SEV – ALEXAND AVG

Rv. P M TR P VI – COS II P P

Severus Alexander, *denarius*, Roma, anul 227 (RIC IV/II, p. 75, nr. 64; BMC VI, p. 153, nr. 397-398; HCC III, p. 141, nr. 36); MVPB inv. B/1624.

Compoziția chimică elementală:

%	Ag	Cu	Pb	Sn	Au	Sb	As	Ni	Zn	Bi
Av.	91,86	6,88	1,08	n.d.	n.d.	n.d.	0,13	0,10	0,04	0,07
Rv.	90,7	8,04	0,94	n.d.	n.d.	n.d.	0,09	0,09	0,08	0,06

Prima dintre piese poartă efigia lui Domitianus (**Cat. nr. 1**), care se regăsește și pe alte două emisiuni din loturi diferite ale depozitului¹². Dar, spre deosebire de acestea, ea prezintă caracteristicile unei monede copiate, care a fost confecționată prin turnare: culoare cenușiu-argintie, porozitate accentuată, urme de bule de aer sau friabilitate. Analiza compoziției chimice elementale a relevat preponderența cuprului (83,49% - 89,01%), alături de care apare o cantitate neobișnuit de mare de arsen (8,56% - 8,94%), completat cu argint (5,19% - 5,30%) și câteva elemente minore, sub 1% (zinc, staniu, plumb, antimoniu și cobalt). Anterior, în lotul din tezaur, păstrat la muzeul bărlădean, am reușit să identificăm alte câteva emisiuni similare, în care prevalează cuprul sau argintul și conțin procente apropiate¹³ sau mai mici de arseniu¹⁴. Apartenența piesei noastre la acest grup relativ omogen de denari copiați, care au fost turnați dintr-un aliaj particular, constituie un argument solid cu privire la proveniența ei din descoperirea de la Iezer.

¹² DIMA, VASILE 2003, p. 92, nr. 8; MUNTEANU, POPUȘOI 2014, p. 15, nr. 3.

¹³ MUNTEANU, POPUȘOI 2014, p. 17, nr. 17; p. 20, nr. 35; p. 30, pl. 2/17; p. 31, pl. 3/35; GRUMEZA *et alii* 2022, pp. 136-137, nr. II-43-1/1.1, notele 21 și 28; p. 180, pl. 18/18; p. 182, pl. 20/37; MUNTEANU, CRISTEA-STAN 2023, p. 214, nr. 5-6.

¹⁴ MUNTEANU, POPUȘOI 2014, p. 15, nr. 1; pp. 20-21, nr. 36; p. 30, pl. 2/1; p. 31, pl. 3/36; GRUMEZA *et alii* 2022, pp. 136-137, nr. II-43-1/1.1, notele 18 și 27; p. 180, pl. 18/1; p. 181, pl. 19/36; MUNTEANU, CRISTEA-STAN 2023, p. 214, nr. 7-8.

În literatura de specialitate consultată am reușit să identificăm o situație excepțională, când bronzul arsenical a fost folosit pentru confecționarea monedelor antice. Este vorba despre un tezaur din perioada „războiului libian” (241-238 a. Chr.), care include și piese având în compoziția lor un procent ridicat de arsen, care ajunge, în unele cazuri, până la 29%. Datorită segregăției inverse care se petrece în timpul turnării, arsenul se concentrează la suprafață, obținându-se o culoare cenușiu-argintie. Astfel că monedele respective erau destul de asemănătoare cu cele din metal prețios, putând fi ușor confundate¹⁵. S-a apreciat că fabricarea emisiunilor monetare din Cu-As a reprezentat un experiment de scurtă durată, datorită faptului că aliajele obținute erau ușor casante, nepotrivite pentru batere, iar prelucrarea metalului respectiv era toxică. În momentul când au fost remarcate aceste dezavantaje, probabil că s-a preferat folosirea amestecului mai familiar de cupru și staniu¹⁶. Nu știm în ce măsură denarii copiați din bronz arsenical de la Iezer ar putea fi rezultatul unui experiment, similar celui din nordul Africii, într-o perioadă diferită.

Cea de-a doua monedă are imaginea lui Severus Alexander (**Cat. nr. 2**), emisiuni de acest fel regăsindu-se doar în lotul de la muzeu¹⁷. De altfel, denarii din această perioadă târzie apar arareori în alcătuirea inițială a unor depozite de la răsărit de Carpați (*i.e.* Cândești, jud. Neamț¹⁸ și Munteneschi, jud. Vaslui¹⁹) sau constituie adaosuri ulterioare (*i.e.* Târpești, jud. Neamț²⁰ și Fedeleșeni, jud. Iași²¹) și, doar în mod excepțional, se regăsesc în descoperirile izolate din situri (*i.e.* Drăgești, jud. Vaslui)²².

Piesa are câteva trăsături deosebite, care țin de înfățișare și de compoziția chimică elementală. Astfel, ea are un aspect aplatizat, poros pe alocuri, cu urme de bule de aer la suprafață. Aliajul din care a fost confecționată pare să conțină, în cea mai mare parte, argint (90,7% - 91,86%), o cantitate redusă de cupru (6,88% - 8,04%) și câteva elemente minore (plumb, arsen, nichel, zinc și bismut). E interesant că aceste caracteristici se regăsesc și în cazul multora dintre denarii reformati din tezaur²³. În lumea romană²⁴ și, în ultimii ani, în *Barbaricum*-ul răsăritean²⁵, au fost identificate contrafaceri turnate, inclusiv după emisiuni

¹⁵ CARRADICE, LA NIECE 1988; LA NIECE, CARRADICE 1989.

¹⁶ CARRADICE, LA NIECE 1988, pp. 43-45.

¹⁷ MUNTEANU, POPUȘOI 2014, p. 21, nr. 39-41.

¹⁸ GAFINCU *et alii* 2025.

¹⁹ UNGUREANU 2001, p. 42, nr. 742.

²⁰ MARINESCU-BÎLCU *et alii* 1989, p. 51, nr. 26.

²¹ TUDORICĂ 2007, p. 139, nr. 27.

²² TEODOR, COMAN 1983, pp. 456, 458; GRUMEZA *et alii* 2022, p. 147, nr. II-49-3/1.3.

²³ GRUMEZA *et alii* 2022, p. 137, nr. II-43-1/1.1, notele 26, 29-32; pp. 181-182, pl. 20/35, 21/38-41; MUNTEANU, CRISTEA-STAN 2023, p. 208.

²⁴ PÎSLARU 2009, p. 178, nr. 185; p. 189, nr. 332; p. 236, nr. 964; p. 360, nr. 185, 332; p. 362, nr. 964.

²⁵ POHORILETS, NADVIRNYAK 2022, pp. 6-8, 14, 18; AWIANOWICZ *et alii* 2022, pp. 137-138.

târzii, confecționate dintr-un aliaj în care predomină, consistent, argintul. Dar situația s-ar putea prezenta diferit pentru piesele severiene devalorizate de la Iezer, care credem că sunt monede originale. Procentul ridicat de argint din compoziția lor poate fi explicat prin tehnicile folosite la fabricare. Înainte de batere, pastilele monetare erau supuse unor tratamente „de albire”, în urma cărora metalul prețios se concentra la suprafață, rezultând culoarea argintie și aspectul poros. Acest proces de „îmbogățire” artificială cu argint a suprafeței, în mod intenționat, pare să fi fost o practică comună la începutul veacului al III-lea²⁶. Din păcate, tehnica pe care am folosit-o (XRF) este limitată, căci probele analizate provin din interiorul acestui strat creat artificial, care are o grosime însemnată (cca. 200 microni)²⁷ și nu din miezul pieselor.

Prin adăugarea celor două monede inedite, nu apar modificări semnificative în compoziția și în structura cronologică a depozitului. Denarul copiat, cu mult arsen în aliaj, sporește numărul emisiunilor particulare din tezaur, iar piesa originală de la Severus Alexander consolidează cronologia târzie a acestei remarcabile descoperiri de pe teritoriul Moldovei.

BIBLIOGRAFIE

- AWIANOWICZ *et alii* 2022,
Awianowicz, B., Dymowski, A., Myzgin, K., *The Counterfeit Roman Imperial Denarii on both Sides of the Limes according to the Written, Archaeological and Numismatic Sources. Was there any Transfer of Ideas, Technologies and Coins?*, în: Olędzki, M., Dubicki, A. (eds.), *Rome and the Barbarians. An Interplay between two Worlds*, Zakład Poligraficzny, Łódź, 2022, pp. 129-144.
- BECK *et alii* 2004,
Beck, L., Bosonnet, S., Réveillon, S., Eliot, D., Pilon, F., *Silver surface enrichment of silver-copper alloys: a limitation for the analysis of ancient silver coins by surface techniques*, în: *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B*, 226, 2004, pp. 153-162.
- BMC II, VI,
Coins of the Roman Empire in the British Museum. II. Mattingly, H., *Vespasian to Domitian*, Oxford University Press, London, 1930; VI. Carson, R.A.G., *Severus Alexander to Balbinus and Pupienus*, Oxford University Press, London, 1962.
- CARRADICE, LA NIECE 1988,
Carradice, I.A., La Niece, S., *The Libyan War and Coinage: a New Hoard and the Evidence of Metal Analysis*, în: *The Numismatic Chronicle*, 148, 1988, pp. 33-52.
- CHRE,
Coin Hoards of the Roman Empire (<https://chre.ashmus.ox.ac.uk/>) (accesat în perioada 4-31.01.2025).
- DIMA, VASILE 2003,

²⁶ GITLER, PONTING 2003, pp. 11-16; BECK *et alii* 2004.

²⁷ GITLER, PONTING 2003, p. 14.

Dima, M., Vasile M., *Tezaurul de la Puiești, jud. Vaslui*, în: Nicolae, E. (red. resp.), *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea independenței României. Chișinău, 24-26 septembrie 2002. Comunicări, studii și note*, Ed. Enciclopedică, București, 2003, pp. 91-96.

GAFINCU et alii 2025

Gafincu, L., Munteanu, L., Cristea-Stan, D., *Analiza compoziției elementale a unor monede din tezaurul de la Căndești (județul Neamț)*, în: *Memoria Antiquitatis*, 40, 2025 (sub tipar).

GITLER, PONTING 2003,

Gitler, H., Ponting, M., *The silver coinage of Septimius Severus and his family (193-211 AD). A study of the chemical composition of the Roman and Eastern issues*, Ennerre, Milano, 2003.

GIURCANU 2003,

Giurcanu, C., *Noi date despre tezaurul de monede imperiale romane de la Iezer-Puiești*. Comunicare susținută la „Al XX-lea Simpozion Național de Numismatică”, Brăila, 22-24 mai 2003 (manuscris).

GRUMEZA et alii 2022,

Grumeza, L., Cojocaru, V., Honcu, Șt., Munteanu, L., *Corpus der romischen Funde im europaischen Barbaricum. Rumänien. Band 2. Kreis Vaslui*, Mega Verlag, Cluj-Napoca, 2022.

HCC III,

Robertson, A.S., *Roman imperial coins in the Hunter Coin Cabinet University of Glasgow. III. Pertinax to Aemilian*, Oxford University Press, London/Glasgow/New York, 1977.

LA NIECE, CARRADICE 1989

La Niece, S., Carradice, I., *White copper: The arsenical coinage of the Libyan revolt 241-238 BC*, în: *Historical Metallurgy: Journal of the Historical Metallurgy Society*, 23/1, 1989, pp. 9-15.

MARINESCU-BÎLCU et alii 1989,

Marinescu-Bîlcu, S., Chițescu, M., Mihailescu-Bîrliba, V., *Tezaurul de monede romane descoperit la Tîrpești*, în: *Studii și Cercetări de Numismatică*, 9, 1989, pp. 43-51.

MER III,

Catalogue des monnaies de l'Empire romain. III. Giard, J.-B., Du soulèvement de 68 après J.-C. à Nerva, Bibliothèque Nationale de France, Poinson Numismatique, Paris/Strasbourg, 1998.

MUNTEANU, CRISTEA-STAN 2023,

Munteanu, L., Cristea-Stan, D., *The composition analysis of several coins from the Iezer hoard (Puiești commune, Vaslui county)*, în: Aparaschivei, D., Berzovan, Al. (edd.), *Studia Archaeologica et Linguistica. Miscellanea in honorem annos LXXV peragentis. Professoris Adriani Poruciu oblata*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2023, pp. 201-221.

MUNTEANU, POPUȘOI 2014,

Munteanu, L., Popușoi, E., *The Roman Coin Hoard from Iezer*, în: Mihalache, A., Aparaschivei, D., Cliveti, Gh., Simon, Al. (ed.), *Inovație și interdisciplinaritate în cercetarea arheologică și istorică: teorii, metode, surse*, Ed. Academiei, Iași / *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, 51, Supliment, 2014, pp. 1-34.

MUNTEANU, SCUTARU 2021,

Munteanu, L., Scutaru, I., *Varia numismatica Tutovensia. I*, în: *Acta Musei Tutovensia*, 17, 2021, pp. 192-198.

MUNTEANU, SCUTARU 2022,

- Munteanu, L., Scutaru, I., *Varia numismatica Tutovensia. II*, în: *Acta Musei Tutovensis*, 18, 2022, pp. 148-153.
- MUNTEANU, SCUTARU 2024,
- Munteanu, L., Scutaru, I., *Varia numismatica Tutovensia. III*, în: *Acta Musei Tutovensis*, 20, 2024, pp. 146-151.
- POHORILETS, NADVIRNYAK 2022,
- Pohorilets, O., Nadvirnyak, O., *Distribution of cast copies of Roman denominations in the 'barbarian' territories of South-Eastern Europe. Some aspects*, Interpress TA, Khmelnytskyi/Warsaw, 2022.
- RIC II/1, IV/II,
- The Roman Imperial Coinage. II/1*. Carradice, I. A., Buttrey, T. V., *From AD 69-96. Vespasian to Domitian*, Spink & Son Ltd., London, 2007; *IV/II*. Sydenham, E. A., Sutherland, C. H. V., *Macrinus to Pupienus*, Spink & Son Ltd., London, 1938.
- TEODOR, COMAN 1983,
- Teodor, D. Gh., Coman, G., *Săpăturile arheologice de la Drăgești-Vaslui*, în: *Materiale și Cercetări Arheologice. A XV-a sesiune anuală de rapoarte. Muzeul Județean Brașov - 1981*, București, 1983, pp. 456-463.
- TUDORICĂ 2007,
- Tudorică, M., *Un fragment din tezaurul monetar de la Fedeleșeni, comuna Strunga, județul Iași*, în: Nicolae, E. (red. resp.), *Simpozion de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004). Chișinău, 29 septembrie - 2 octombrie 2004. Comunicări, studii și note*, Editura Enciclopedică, București, 2007, pp. 135-143.
- UNGUREANU 2001,
- Ungureanu, C., *Muntenesti, comm. de Ștefan cel Mare, dép. de Vaslui; 1951*, în: Butnariu, V.M.(coord.), *Monnaies et parures du Musée d'Histoire de la Moldavie de Iași, Corpus Nummorum Moldaviae, II*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2001, pp. 34-42.

VARIA

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN HOTARUL ADMINISTRATIV AL ORAȘULUI DETA (JUD. TIMIȘ)

Octavian-Cristian ROGOZEA*

Keywords: *Archaeological Survey, West Romania, Late Neolithic-Copper Age, Late Bronze Age, Middle Ages.*

Abstract: *ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES IN THE ADMINISTRATIVE BOUNDARY OF DETA CITY (TIMIȘ COUNTY). The purpose of a paper is to provide the results of surface survey conducted within the administrative boundaries of the city of Deta, specifically near the city of Deta and the village of Opațița. The reserch area is located at the western edge of the Tormac Plain, bordering the Birda Plain. The surface surveys led to the discovery of four new areas of interest. Prehistoric materials were discovered at Deta-4 site (Late Neolithic), at Deta-5 site (Chalcolithic, Tiszapolgár culture), and at Deta-6 site (Late Bronze Age). Ceramic fragments found on the surface of the Opătița-11 site belong to the Medieval period (10th–13th centuries).*

Hotarul administrativ al orașului Deta (*Detta* în germană și maghiară), cuprinde localitățile Deta și Opațița, și se află la cca. 36 km sud de municipiul Timișoara. Sub aspectul reliefului hotarul administrativ este divizat între Câmpia Tormacului, în partea de est, caracterizată de o formă de evantai cu văi divergente spre Câmpia Timișului¹ și Câmpia Birdei, în partea de vest, cu un relief caracteristic unei câmpii de divagare cu zone depresionare fluvio-lacustre și grinduri fluvio-lacustre.

Studierea bibliografiei de specialitate relevă că în acest areal sunt cunoscute descoperiri eneolitice (cultura Tiszapolgár)², descoperiri din epoca bronzului³, descoperiri atribuite primei vârste a fierului dar și din cea de a doua vârstă a fierului, mai exact secolelor III-II a. Chr. (în punctul *Cărămidării*)⁴ și secolelor II-V⁵. Tot la Deta mai sunt amintite și o serie de descoperiri medievale care acoperă intervalul cuprins în secolele VI⁶-XVIII⁷. Din

* Universitatea de Vest, Timișoara, Institutul de Cercetări Avansate de Mediu, octavian.rogozea@e-uvv.ro.

¹ POSEA 1997, p. 405.

² OPRINESCU 1981, p. 45, punct 3; LUCA 2006, p. 89, punct 89.

³ ROSKA 1942, p. 66, nr. 26; VUPLE 1975, p. 58; GUMĂ 1993, p. 252, punct 18, p. 288, punct 47; Gumă 1997, p. 55; GOGĂLTAN 1999-2000, p. 230-231; GOGĂLTAN 1999, p. 93-94, punct 14, p. 201, fig. 15/2; MARE 2002-2003, p. 620.

⁴ MILLEKER 1905, p. 90; MILLEKER 1906, p. 31; PÂRVAN 1926, p. 408; RUSTOIU, EGRI 2010, pl. 19/4; RUSTOIU, EGRI 2011, p. 226, p. 230; RUSTOIU, EGRI 2011a, fig. 23/4; RUSTOIU 2012, pp. 57-72; RUSTOIU, URSUȚIU 2013; p. 326, p. 328; EGRI 2014, p. p. 76, p. 81, Fig. 8/4; MEDELEȚ 2022, pp. 71-74.

⁵ BENEĂ 1996b, pp. 246-247; MARE 2004, pp. 168-169; MICLE, ROGOZEA 2020, pp. 331-332.

⁶ RUSU 1977, p. 206, punct 11; MĂRGHITAN 1985, pp. 40-42; BEJAN 1985-1986, p. 234, punct 12; BEJAN, MARE 1998, p. 328; MARE 1998, pp. 293-294; MARE 2004, pp. 168-169, punct 78; MUNTEAN, MUNTEAN 2001, p. 269, punct 3; DULEA 2001-2002, p. 216 și nota 102; p. 225, punct 23; BEJAN 2003, p. 158; GÁLL 2013, pp. 91-93; PINTER 2017, pp. 233-245.

hotarul localității Opațița sunt cunoscute descoperiri preistorie, mai precis materiale atribuite culturii Coțofeni⁸ și epocii bronzului⁹, dar și materiale medievale¹⁰.

Cercetări de suprafață au mai fost întreprinse în zona Detei și de către Florin Medeț în anii 1980-1981 și de Petru Rogozea și Alexandru Flutur în anii 1999-2000, dar rezultatele acestor periegeze nu au văzut până în prezent lumina tiparului. În acest context considerăm necesară și utilă restituirea și introducerea în circuitul științific a unei mici părți dintre aceste descoperiri:

Deta-4

Reper geografic: la 1,8 km nord-est de biserica romano-catolică din Deta, la 3,3 km vest de biserica ortodoxă din Opațița și la 9,3 km sud-vest biserica romano-catolică din Ghilad (Pl. I/1; Pl. II/1). Reper hidrografic: la 184 m sud de un pârau fără nume și la 2 km nord de cursul actual al pâraului Birdeanca.

Forma de relief: terasă aflată la zona dinte Câmpia Tormacului și Câmpia Birdei (Pl. III/1).

Coordonate GPS: 45°24'40.66"N 21°13'49.15"E, 94 m altitudine.

Coordonate Stereo 70: 205039.031 (X) 441509.909 (Y).

Materiale arheologice: ceramicii fine de aici îi este specifică degresarea pastei cu nisip fin și lustruirea suprafețelor (Pl. VI/1, Pl. VI/2-3/). În pasta fragmentelor lucrate dintr-o pastă semifină apare nisipul cu bobul mare. Aceste fragmente au suprafețele netezite (Pl. V/4-10, 12, Pl. V/4-5). În cazul ceramicii groșiere suprafețele sunt netezite și au în pastă cioburi pisate și nisip cu bob mare (Pl. V/1). În cazul utilajului litic distingem topoare cu gaură de înmănușare (Pl. IV/1), dar și așchii, un gratoir (Pl. IV/2), un fragment distal dintr-o lamă (Pl. IV/3). Ca materie primă pentru utilajul litic cioplit a fost folosit așa-zisul „silex brun de Banat”. Materiale similare sunt cunoscute în apropiere la: Biniș-1; Dejan- 12/Cremeniste¹¹; Gaiul Mic-1¹²; Macedonia¹³ etc.

Deta-5

⁷ MEDELEȚ, BUGILAN 1974, p. 84; DRĂGOESCU 1995, pp. 325-326, punct 29; RUSU 1996, p. 285, punct 8; RĂDULESCU 2002, p. 65; FENEȘAN 2014, pp. 211-213.

⁸ ROMAN 1976, p. 83, punct 249.

⁹ GUDEA, MOȚU 1983, p. 193, punct 85.

¹⁰ MĂRUIA *et alii* 2011, pp. 356-373 (cu bibliografia); FENEȘAN 2014, p. 211.

¹¹ Inedit, coordonate GPS: 45°18'29.23"N 21°17'0.30"E.

¹² ROGOZEA *et. alii* 2024, pp. 7-17.

¹³ LAZAROVICI 1979, p. 201, punct 51.

Reper geografic: la 1,56 km nord-vest de biserica romano-catolică din Deta, la 8,9 km sud-est de biserica romano-catolică din Ghilad, la 7 km sud-est de biserica romano-catolică din Voiteg și la 50 m est de drumul Deta-Ghilad (DN596A) (Pl. I/2; Pl. II/2).

Reper hidrografic: hărțile istorice relevă existența unui pârau canalizat și semipermanent în prezent, aflat la 60 m nord de așezare.

Forma de relief: terasă în Câmpia Joasă a Birdei (Pl. III/2).

Coordonate GPS: 45°24'33.68"N 21°13'11.93"E, 90 m altitudine.

Coordonate Stereo 70: 204220.224 (X) 441332.645 (Y).

Materiale arheologice: fragmentele ceramice de aici aparțin culturii Tiszapolgár (Pl. V/3, 6-8). Pasta este degresată cu nisip fin, suprafețele sunt netezite și „făinoase”. Materiale contemporane au mai fost descoperite în proximitate în siturile Obad-1¹⁴ și Graf Iosif-1¹⁵.

Deta-6

Reper geografic: la 2,64 km nord de biserica romano-catolică din Deta, la 6,22 km SSV de biserica romano-catolică din Voiteg, la 8,85 sud-est de biserica romano-catolică din Ghilad și la 162 m vest de șoseaua Timișoara-Deta (DN69B) (Pl. I/3; Pl. II/3).

Reper hidrografic: analiza regresivă a hărților istorice relevă existența unui curs de apă canalizat și semipermanent în prezent, aflat la 200 m sud de așezare.

Forma de relief: grind (terasă fluvială) în Câmpia Joasă a Birdei (Pl. III/3).

Coordonate GPS: 45°24'58.47"N 21°13'34.29"E, 87 m altitudine.

Coordonate Stereo 70: 204742.013 (X) 442074.463 (Y).

Materiale arheologice: ceramica provenită de aici aparține epocii târzii a bronzului și poate fi divizată în trei categorii: ceramică fină; ceramică semifină; ceramică grosieră. Ceramica fină este caracterizată netezirea atentă a suprafețelor (unele fragmente păstrează lustru pe alocuri) și degresarea pastei cu nisip fin (Pl. V/1; Pl. VI/4, 6; Pl. VII/3). Pentru ceramica semifină este caracteristică netezirea suprafețelor și degresarea pastei cu un amestec de cioburi pisate și materie organică mărunță (Pl. V/10-11; Pl. VI/5, 7; Pl. VII/2, 4). În cazul ceramicii grosiere este întâlnit ca degresant un amestec din cioburi pisate și materie organică (Pl. VI/2-3). Și în cazul speciei fine și grosiere suprafețele au un aspect „făinos”. Pe lângă fragmentele ceramice a mai fost descoperit și un frecător-percutor dintr-un șist de culoare verzuie (Pl. VII/1) și un fragment de fusaiolă dintr-o pastă grosieră, degresată cu cioburi pisate și pleavă (Pl. VI/1). Fragmente ceramice asemănătoare provin din siturile: Dudeștii

¹⁴ ROGOZEA 2015, pp. 127-128.

¹⁵ ROGOZEA 2017, p. 10.

Noi-1¹⁶; Dudeștii Noi-71¹⁷; Gătaia-13¹⁸; Ghilad-1/*Liceul Agricol Ciacova*¹⁹, dar posibil și la Dumbrăvița-4²⁰ și Voiteg-4²¹.

Opățița-11

Reper geografic: la 1,5 km sud-vest de biserica ortodoxă din Opațița, la 6,75 km SSE de biserica romano-catolică din Voiteg, la 2,85 km nord-est de biserica romano-catolică din Deta și la m nord de șoseaua Deta-Opățița (DC1720) (Pl. I/4; Pl. II/4).

Reper hidrografic: la 628 m nord de pâraul Birdeanca. Forma de relief: terasă în Câmpia Tormacului (Pl. III/4).

Coordonate GPS: 45°24'40.36"N 21°15'14.31"E, 98 m altitudine.

Coordonate Stereo 70: 206888.844 (X) 441414.001 (Y).

Materiale arheologice: fragmentele ceramice provenite din acest punct (Pl. VII/5-8), specifice cel mai probabil evului mediu dezvoltat, sunt caracterizate de o ardere oxidantă și degresarea pastei cu nisip cu bob mare. Decorurile formate din incizii orizontale paralele. Piese similare sunt cunoscute în punctele: Ciavova-2²²; Ciavova-7²³; Ciavova-8²⁴; Ciavova-9²⁵; Ciacova-12²⁶; Ciacova-13²⁷; Ciacova-14²⁸; Gataia-10/*Orășele*²⁹; Gătaia-11³⁰; Gătaia-12³¹; Gătaia-14³²; Gătaia-; Tormac-2³³; Tormac-3³⁴; Tormac-5³⁵; Șemlacu Mic-1/*Mănăstirea Săraca*³⁶; Șemlacu Mic-2³⁷; etc.

Continuarea cercetărilor de suprafață în hotarul administrativ al orașului Deta ar fi de un real folos pentru înțelegerea locuirilor umane dintr-o zonă aflată la interferența a două unități morfologice distincte, mari. Stabilirea unor elemente clare și punctuale de datare și stratigrafie pentru fiecare punct cu materiale discutat poate fi făcută doar în urma unor

¹⁶ Inedit, coordonate GPS: 45°51'17.00"N 21° 7'32.00"E.

¹⁷ Inedit, coordonate GPS: 45°51'32.57"N 21° 5'46.65"E.

¹⁸ Inedit, coordonate GPS: 45°23'19.65"N 21°22'53.13"E.

¹⁹ Rogoza, Seculici 2014, p. 296, pl. V/3-5.

²⁰ Inedit, coordonate GPS: 45 34 36 N 21 13 17 E 21°12'52.56"E.

²¹ Inedit, coordonate GPS: 45°28'54.37"N 21°13'51.81"E.

²² Inedit, coordonate GPS: 45°31'20.56"N 21° 8'32.78"E.

²³ Inedit, coordonate GPS: 45°30'7.10"N 21° 7'15.75"E.

²⁴ Inedit, coordonate GPS: 45°30'3.94"N 21° 7'18.27"E.

²⁵ Inedit, coordonate GPS: 45°30'16.83"N 21° 7'15.15"E.

²⁶ Inedit, coordonate GPS: 45°29'23.91"N 21°11'35.69"E.

²⁷ Inedit, coordonate GPS: 45°29'45.63"N 21°11'36.49"E.

²⁸ Inedit, coordonate GPS: 45°29'17.99"N 21°11'23.97"E.

²⁹ Inedit, coordonate GPS: 45°22'16.09"N 21°25'35.05"E.

³⁰ Inedit, coordonate GPS: 45°23'20.57"N 21°23'0.90"E.

³¹ Inedit, coordonate GPS: 45°23'28.55"N 21°22'49.16"E.

³² Inedit, coordonate GPS: 45°26'27.10"N 21°24'42.61"E.

³³ Inedit, coordonate GPS: 45°30'4.35"N 21°27'13.87"E.

³⁴ Inedit, coordonate GPS: 45°29'55.30"N 21°27'43.65"E.

³⁵ Inedit, coordonate GPS: 45°29'50.05"N 21°28'45.60"E.

³⁶ Inedit, coordonate GPS: 45°21'4.98"N 21°25'4.20"E.

³⁷ Inedit, coordonate GPS: 45°21'34.08"N 21°25'16.67"E.

cercetări arheologice mai complexe. Acest demers rămâne ca un deziderat pentru posibile cercetări viitoare.

List of illustrations

- Pl. I. Location of sites on the topographic map of Romania (1975 edition, scale 1-25000). 1. Deta-4; 2. Deta-5; 3. Deta-6; 4. Opătița-11.
- Pl. II. Satellite images (Google Earth) with the location of the sites. 1. Deta-4; 2. Deta-5; 3. Deta-6; 4. Opătița-11.
- Pl. III. Surface images with site locations. 1. Deta-4; 2. Deta-5; 3. Deta-6; 4. Opătița-11.
- Pl. IV. 1. Polish stone tool (axe); 2-3. Chipped stone tools from Deta-4 site; 4-12. Late Neolithic pottery fragments from Deta-4.
- Pl. V. 1-2, 4-5. Neolithic pottery from Deta-4; 3. 6-8. Tiszapolgár pottery fragments from Deta-5; 9-10. Late Bronze-age pottery fragments from Deta-6.
- Pl. VI. 1. Spindle whorl from Deta-6 site; 2-7. Late Bronze-age pottery fragments from Deta-6.
- Pl. VII. 1-4. Late Bronze artefacts from Deta-6; 5-8. Medieval pottery fragments from Opătița-11.

BIBLIOGRAFIE

- BENEA 1996,
Benea Doina, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, 1, Timișoara, 1996.
- BEJAN 1985-1986,
Bejan Adrian, *Contribuții arheologice la cunoașterea așezărilor rurale românești, databile în secolele VIII-IX, din sud-vestul României*, în: *Acta Musei Napocensis*, XXII-XXIII, 1985-1986, p. 223-238.
- BEJAN 2003,
Bejan Adrian, *Habitatul rural și necropolele în feudalismul timpuriu bănățean din sec. VIII-XI*, în: *Societate și civilizație în Banatul istoric*, Timișoara, 2003, pp. 153-164.
- BEJAN, MARE 1998,
Bejan Adrian, Mare Mircea, *Dudeștii Vechi-Pusta Bucova, necropola și mormintele de înhumare din sec. VI-XII (II)*, în: *Analele Banatului*, (S. N.), VI, 1998, p. 323-338.
- DRĂGOESCU 1995,
Drăgoescu Maria, *Descoperiri arheologice și numismatice pe teritoriul Banatului între anii 1872-1918*, în: *Analele Banatului*, (S.N.), IV, 1995, pp. 315-375.
- DULEA 2001-2002,
Dulea Olivian, *Considerații privind locuirea în Banat și Transilvania în secolele VII-VIII d.Hr.*, în: *Sargetia*, XXX, 1999-2000, pp. 209-244.
- EGRI 2014,
Egri Maria, *Heads, Masks and Shifting Identities: A Note about Some Dabubian Kantharoi with Antropomorphic Decoration*, în *Celtic Art in Europe. Making Connections*

(Chris Gosde, Sally Crawford, Katharina Ulmschneider editors), Oxbow Books, 2014, pp. 74-85.

FENEȘAN 2014,

Feneșan Costin, *Vilayetul Timișoara (1552-1716)*, Timișoara, 2014.

GÁLL 2013,

Gáll E., *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői*, 1–2, Szeged 2013.

GOGÂLTAN 1999,

Gogâltan Florin, *Bronzul timpuriu și mijlociu în Banatul românesc și pe cursul inferior al Mureșului*, Timișoara, 1999.

GOGÂLTAN 1999-2000,

Gogâltan Florin, *Über die Frühbronzezeitlichen Beile und Äxte im Banat*, în: *Analele Banatului*, (S.N.), VII-VIII, 1999-2000, p. 229-252.

GUDEA, MOȚU 1983,

Gudea Nicolae, *Moțu Ion, Observații în legătură cu istoria Banatului în epoca romană*, în: *Banatica*, VII, 1983, pp. 151-202.

GUMĂ 1993,

Gumă Marian, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, București, 1993.

GUMĂ 1997,

Gumă Marian, *Epoca bronzului în Banat*, Timișoara, 1997.

OPRINESCU 1981,

Oprinescu Adriana, *Răspândirea culturii Tiszapolgár-Românești în Banat*, în: *Banatica*, VI, 1981, p. 43-50.

LAZAROVICI 1979,

Lazarovici Gheorghe, *Neoliticul Banatului*, 1-2, Cluj-Napoca, 1979.

LUCA 2006,

Luca S. A., *Descoperiri arheologice din Banatul Românesc. Repertoriu*, Sibiu, 2006.

MARE 1998,

Mare Mircea, *Rituri și ritualuri de înmormântare în Banatul românesc între sec. IV-IX*, în: *Analele Banatului*, (S.N.), VI, 1998, p. 285-306.

MARE 2002-2003,

Mare Mircea, *Activitatea de cercetare arheologică a Muzeului Banatului în anul 2002*, în: *Analele Banatului*, (S. N.), X-XI, 2002-2003, II, p. 620.

MARE 2004,

Mare Mircea, *Banatul între secolele IV-IX*, Timișoara, 2004.

MĂRGHITAN 1985,

Mărghitan Liviu, *Banatul în lumina arheologiei*, III, Timișoara, 1985.

MĂRUIA et alii 2011,

Măruia Liviu, Micle Dorel Cîntar A., Ardelean M., Stăvilă A., Bolcu, L., Borlea O., Horak P., Timoc C., Floca, C., Vidra, L., *ArheoGIS. Baza de date a siturilor arheologice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren*, Cluj-Napoca, 2011.

MEDELEȚ, BUGILAN 1974,

Medeleț Florin, Bugilan Ion, *Câteva puncte arheologice în județul Timiș*, în: *Tibiscus*, III, 1974, pp. 81-91.

MEDELEȚ 2022,

Medeleț Florin, *A doua epocă a fierului în Banat. Studii de istorie și arheologie*, Cluj-Napoca, 2022.

MICLE, ROGOZEA 2020,

- Micle Dorel, Rogozea Octavian-Cristian, *Contribuții la repertoriul descoperirilor atribuite secolelor II–IV din vestul României (II)*, în: *Arheovest*, VIII, 1, Szeged, 2020, pp. 319-374.
- MILLEKER 1905,
Milleker, Bódog, *A Vereseczi Városi Múzeum Gyarapodása*, în: *Archaeologiai Értesítő*, XXV, 1905, pp. 89-91.
- MILLEKER 1906,
Milleker Bodog, *Delmagyarország regisegleletei a hongfoglalas előtti időkből*, III, Temesvar, 1906.
- MUNTEAN, MUNTEAN 2001,
Muntean Marius, Muntean Corina, *Studiu antropologic și de ritual funerar asupra unor schelete provenite de la Sânandrei (jud. Timiș)*, datate în secolele VII-VIII, în: *Analele Banatului*, (S. N.), IX, 2001, p. 265-280.
- PÂRVAN 1926,
Pârvan Vasile, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926.
- PINTER 2017,
Pinter Zeno Karl, *Spada medievală de la Deta*, în: *Banatica*, XXVII, 2017, pp. 233-245.
- POSEA 1997,
Posea Grigore, *Câmpia de Vest a României*, București, 1997.
- RĂDULESCU 2002,
Rădulescu Al., *Istorie și demografie în Banatul Otoman (1552-1716)-Realități și ipoteze*, în: *Vilaietul Timișoarei (450 de ani de la întemeierea pașalâcului 1551-2002)*, Timișoara, 2002, pp. 53-91.
- ROGOZEA 2015,
Rogozea, Octavian, *Noi așezări neolitice și eneolitice descoperite în județul Timiș*, în: *Sargetia*, IV (XLII), S. N., 2015, pp. 123-143.
- Rogozea 2017,
Rogozea Octavian-Cristian, *Descoperiri neolitice și eneolitice recente în județul Timiș (III)*, în: *Patrimonium Banaticum*, VII, 2017, pp. 9-20.
- ROGOZEA, SECULICI 2014,
Rogozea O. C., Seculici Bogdan, *Contribuții la repertoriul arheologic al așezărilor vinciene din Banat*, în: *Banatica*, XXV, 1, 2014, p. 281-291.
- ROGOZEA et alii 2024,
Rogozea Octavian-Cristian, Dorogostaisky Leonard, Pinteș Denisa, *Cercetări arheologice de suprafață în Câmpia Moraviței. locurile neolitice din hotarul localității Gaiul Mic (com. Moravița, jud. Timiș)*, în: *Acta Musei Tutovensius*, XX, 2024, pp. 7-17.
- ROMAN 1976,
Roman Petre Ion, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- ROSKA 1942,
Roska Marton, *Erdély Régészeti Repertórium* I., Koloszar, 1942.
- RUSU 1977,
Rusu Mircea, *Transilvania și Banatul în secolele VI-IX*, în: *Banatica*, IV, 1977, p. 169-214.
- RUSU 1996,
Rusu Adrian A., *Catarama medievale în formă de stea*, în: *Ephemeris Napocensis*, VI, 1996, p. 281-290.
- RUSTOIU, EGRI 2010,

Rustoiu, A., Egri, M., *Danubian Kantharoi – Almost three decades later*, In: Iron Age Communities in the Carpathian Basin (Ed. S. Berecki), Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 9-11 October 2009, Cluj-Napoca, 2010, pp. 217-287.

RUSTOIU, EGRI 2011,

Rustoiu A., Egri, M., *Danubian Kantharoi – Almost three decades later*, in Berecki, S. (ed.), *Iron Age Communities*, în the Carpathian Basin, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 9–11 October 2009, BMM, II, Cluj-Napoca, 2011, pp. 217–287.

RUSTOIU, EGRI 2011a

Rustoiu, A., Egri, M., *The Celts from the Carpathian Basin between Continental traditions and the fascination of the Mediterranean. A study of the Danubian kantharoi*. Cluj-Napoca, 2011.

RUSTOIU 2012,

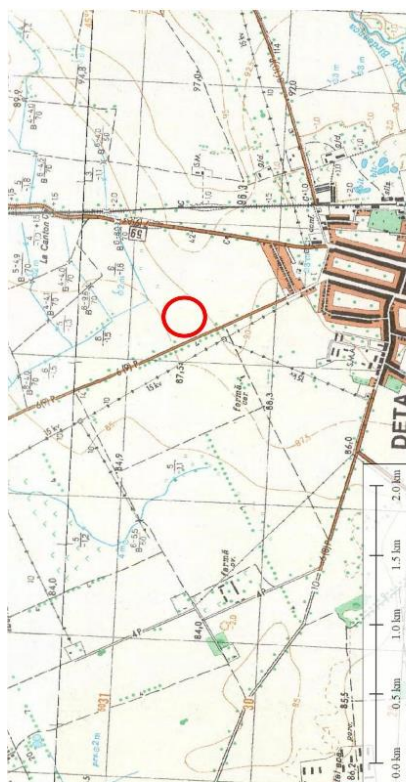
Rustoiu Aurel, *The ceramic human head from Deta (Timiș County). About the La Tène vessels with anthropomorphic decoration from the Carpathian Basin*, în: *Analele Banatului*, S.N., Arheologie-Istorie XX, 2012, pp. 57-72.

RUSTOIU, URSUȚIU 2013,

Rustoiu Aurel, Ursuțiu A., *Celtic Colonization in Banat. Comments regarding the Funerary Discoveries*, în *The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages*, Proceedings of the 12TH International Congress of Thracology, Târgoviște 10TH -14TH September 2013, “Necropolises, Cult places, Religion, Mythology”, Vol. II (Valeriu Sîrbu, Radu Ștefănescu editors), Brașov, 2013, pp. 324-345.

VULPE 1975,

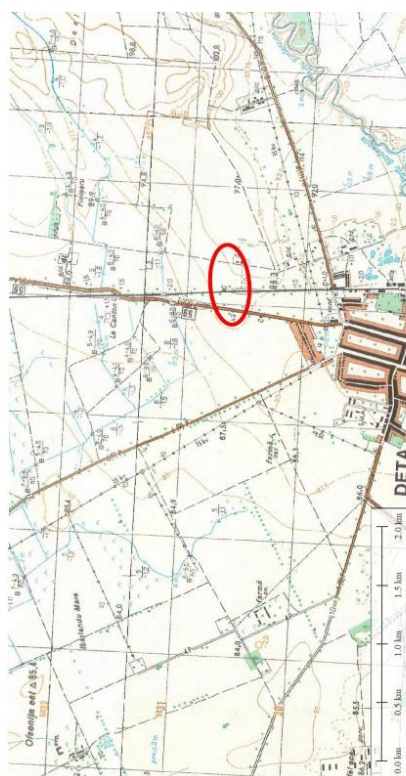
Vulpe Alexandru, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, în *Prähistorische Bronzefunde*, VI, 9, München, 1975.

2

4

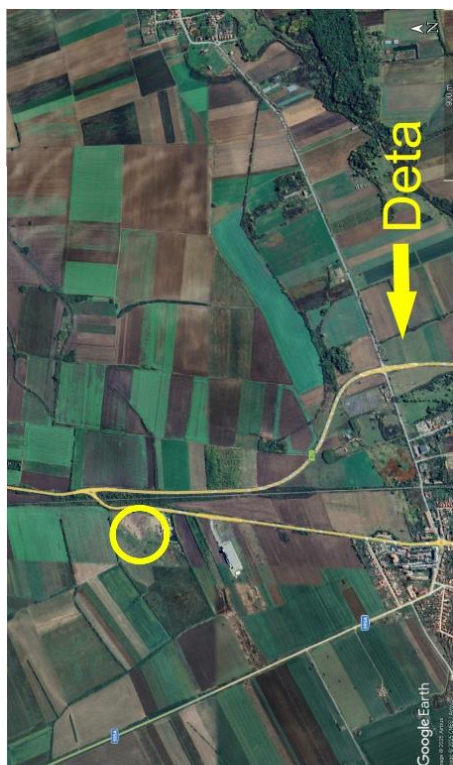

1

3

Pl. I. Amplasarea siturilor pe harta topografică a României, ediția 1975, scara 1-25000 (prelucrare). 1. Deta-4; 2. Deta-5; 3. Deta-6; 4. Opătița-11.

2

4

1

3

Pl. II. Imagini satelitare (prelucrare Google Earth) cu amplasarea siturilor. 1. Deta-4; 2. Deta-5; 3. Deta-6; 4. Opățița-11.

1

2

3

4

Pl. III. Imagini de suprafață cu amplasarea siturilor. 1. Deta-4; 2. Deta-5; 3. Deta-6; 4. Opățița-11.

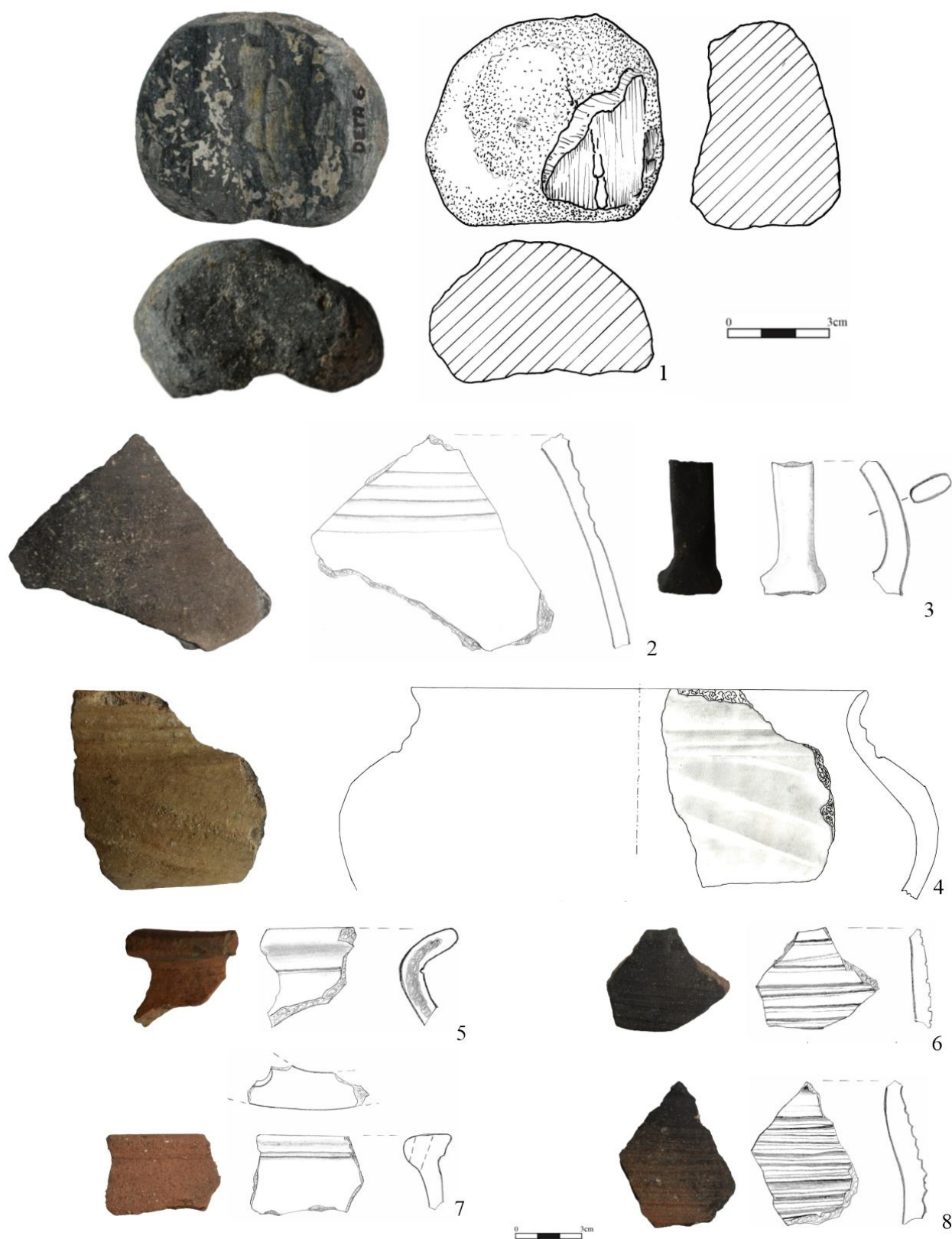
Pl. IV. 1. Topor din diorit; 2-3. Utilaj litic cioplit din „silex brun de Banat” din situl Deta-4; 4-12. Fragmente ceramice neolitice din situl Deta-4.

Pl. V. 1-2, 4-5. Fragmente ceramice neolitice din situl Deta-4; 3. 6-8. Fragmente ceramice Tiszapolgár din situl Deta-5; 9-10. Fragmente ceramice din bronzul târziu din situl Deta-6.

Pl. VI. 1. Fragment de fusaiolă din situl Deta-6 ; 2-7. Fragmente ceramice din bronzul târziu din situl Deta-6.

Pl. VII. 1-4. Materiale atribuite bronzului târziu din situl Deta-6; 5-8. Fragmente ceramice medievale din situl Opățița-11.

CONTRIBUȚII LA CARTAREA TUMULILOR DIN ZONA ORAȘULUI MURGENI, JUDEȚUL VASLUI (I)

Mircea OANCĂ*, Adrian-Ionuț GÎLEA**

Keywords: tumulus, surface research, LIDAR data, Bronze Age, The Second Iron Age.

Abstract: *CONTRIBUTIONS TO THE MAPPING OF TUMULUS IN THE AREA OF THE MURGENI TOWN, VASLUI COUNTY (I).* Murgeni town is located in the southeastern part of Vaslui County, Romania. In terms of distances from the main towns, it is approximately 35 km from the municipality of Bârlad, 59 km from the city of Huși and 63 km from the municipality of Vaslui, bordering the commune of Fălciu to the northeast, the commune of Giurcani to the north, the commune of Epurenii to the northwest, the commune of Blăgești to the south, and the commune of Mălușteni to the southwest. The city of Murgeni, from an administrative-territorial point of view, is formed by the villages of Cârja, Floreni, Lățești, Raiu, Sărățeni and Schineni, occupying a total area of 134.74 km². To carry out this research, we used the existing bibliographical sources, cartographic sources and the analysis of LIDAR data to identify the tumuli and the geographical coordinates necessary for the field research stage. During the field research in 2025, we discovered 15 tumuli within the administrative boundaries of Murgeni town and its component villages, with variable sizes. We are tempted to attribute those with smaller diameters to the Bronze Age, and the others, with diameters greater than 25 m, to the Iron Age. However, in the absence of archaeological excavations, we cannot specify exactly which era they belong to. During the documentation of the field research for this material, we identified at least 7 other anomalies through the analysis of LIDAR data and several archaeological sites from different periods, which fall within the boundaries of the Murgeni ATU and will be verified in the field, and then materialized in a study next year.

Orașul Murgeni este situat în partea de sud-est a județului Vaslui. Din punct de vedere al distanțelor față de principalele orașe este situat la aproximativ 35 km față de municipiul Bârlad, 59 km față de orașul Huși și la 63 km față de municipiul Vaslui, învecinându-se la nord-est cu comuna Fălciu, la nord cu comuna Giurcani, la nord-vest cu comuna Epurenii, la sud cu comuna Blăgești, iar la sud-vest cu comuna Mălușteni. Orașul Murgeni, din punct de vedere administrativ-teritorial este format din satele Cârja, Floreni, Lățești, Raiu, Sărățeni și Schineni, ocupând o suprafață totală de 134,74 km².

Din punct de vedere geografic, teritoriul administrativ al orașului Murgeni este situat între podișul Bârladului și depresiunea Elanului, subunități de relief încadrate în Podișul Central Moldovenesc. Astfel, relieful se prezintă sub formă de dealuri înalte cu platforme largi la părțile superioare și văi întinse, altitudinile fiind cuprinse între 100 și 300 de metri.

Cercetările arheologice întreprinse de-a lungul timpului în județul Vaslui s-au concentrat adesea pe o serie de obiective care promiteau potențial turistic sau livrau cercetătorilor nivelul de mulțumire dorit. Atenția sporită acordată acestora a condus la o cunoaștere inegală a potențialului arheologic pe care îl prezintă această zonă, iar în timp ce

* Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, myrxas_oanca@yahoo.com.

** Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, adriangilea97@gmail.com.

unele obiective arheologice precum curtea domnească de la Vaslui³⁸, siturile de la Valea Seacă³⁹, Poienestii⁴⁰ sau Trestiana⁴¹ au primit atenția necesară, altele au alunecat într-o zonă periferică.

Așadar, încercarea de față își propune să aducă în atenția cercetătorilor și, totodată, a publicului pasionat noi contribuții care să întregască tabloul arheologic al județului Vaslui prin abordarea unei zone încă insuficient cercetate – arealul orașului Murgeni și a satelor din administrarea sa.

Cercetările asupra zonei menționate au debutat spre sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, când mai mulți istorici ai vremii încep să scoată la lumină o serie de mărturii documentare și arheologice care expun parcursul istoric al localităților de la gura râului Elan. Sursele documentare și narrative descoperite în această perioadă confirmau originea medievală a localităților, mare parte dintre ele fiind menționate în secolele XV-XVI⁴². Însă, din punct de vedere arheologic, mai aplicat avea să o facă Ghenuță Coman, care în a doua jumătate a secolului XX întocmește monografia comunei Murgeni cuprinzând și un istoric al cercetărilor și descoperirilor arheologice cunoscute până la acea vreme⁴³. Acestea au fost completate ulterior cu alte descoperiri și introduse în repertoriul arheologic al județului Vaslui întocmit de același autor⁴⁴. Mai târziu, zona avea să fie din nou cercetată. Printre acestea amintim un repertoriu al siturilor de tip Sântana de Mureș-Cerneahov⁴⁵, un studiu care a avut în vedere documentarea mai multor cetăți din perioada celei de-a doua epoci a fierului⁴⁶ și cel mai recent, am publicat un repertoriu al tumulilor din comuna Fălciu⁴⁷ (vecină la nord a UAT Murgeni).

Totuși, în ciuda acestor descoperiri, potențialul arheologic nu a fost epuizat. Locuirea umană în această zonă s-a întins pe o perioadă de câteva mii de ani. Prin urmare, în contribuția de față ne propunem realizarea unei inventarieri a tumulilor identificați pe raza orașului Murgeni și a satelor Floreni, Cârja, Raiu, Schineni, Sărățeni și Lățești.

³⁸ ANDRONIC, POPESCU 1983; MATEI *et alii*, 2001.

³⁹ PALADE 2000.

⁴⁰ LAZAROVICI, BABEȘ 2015.

⁴¹ POPUȘOI 2005.

⁴² IORGĂ 1904; ANTONOVICI, 1912; BOGDAN, 1913.

⁴³ COMAN 1973.

⁴⁴ COMAN 1980.

⁴⁵ PETRESCU 2002.

⁴⁶ BERZOVAN *et alii* 2020, pp. 155-207.

⁴⁷ OANCĂ, MAMALAUCA 2023, pp. 143-187.

Pentru realizarea acestei cercetări ne-am folosit de sursele bibliografice existente până în prezent, sursele cartografice și analiza datelor LIDAR pentru identificarea tumulilor și a coordonatelor geografice necesare pentru etapa de cercetare în teren.

În continuare vom prezenta cei 15 tumuli descoperiți în limitele administrative ale orașului Murgeni.

Tumulul de la Murgeni-Cimitirul Hănăseni (Pl. 1/1; 2) este amintit de Ghenuță Coman în marginea sudică a orașului Murgeni, peste acesta fiind construită ulterior biserica din Hănăseni. menționează că a fost construită biserica „Hănăseni” peste acesta⁴⁸.

Am identificat acest tumul în marginea S-SE a orașului Murgeni, în apropierea interfluviului format de râul Elan și pârâul Mihona. Are un diametru de aproximativ 20 m și o înălțime de aproximativ 1,60 m. Construirea bisericii peste acest tumul posibil să fi afectat sau chiar distrus mormântul central, sau o parte din acesta (Pl. 2).

În secolul al XIX-lea satul Hănăseni se afla în sud-estul satului Murgeni, într-o zonă în care probabil a fost afectată de inundații în anotimpurile în care se umfla râul Elan. În zilele noastre, nu se mai pot observa urme ale fostului sat Hănăseni, zona fiind probabil afectată de diferite lucrări de-a lungul timpului.

Tumulul 1 Cârja-Dealul Bârsana (Pl. 1/2; 3) este menționat de Ghenuță Coman pe coama unui deal, pe direcția drumului care duce la punctul numit „Podul Colonel”⁴⁹.

Am identificat acest tumul pe culmea Dealului Bârsana la altitudinea de 120 m, la 2,8 km vest de satul Cârja și are un diametru păstrat de 30 m în prezent și o înălțime de aproximativ 2 m.

Tumul 2 Cârja-Dealul Bârsana (Pl. 1/3; 4) este menționat de Ghenuță Coman pe coama aceluiași deal, la 600 m de nord de Tumulul 1 Cârja-Dealul Bârsana⁵⁰.

Am identificat acest tumul la 655 m nord de Tumul 1 Cârja-Dealul Bârsana, pe culmea Dealului Bârsana la altitudinea de 125 m, la 3,2 km NV de satul Cârja. Are un diametru de 40 m în prezent și o înălțime de aproximativ 2 m.

Tumulul 3 Cârja-Dealul Bârsana (Pl. 1/4; 5). Am identificat acest tumul la 483 m nord de Tumul 2 Cârja-Dealul Bârsana, pe culmea Dealului Bârsana la altitudinea de 130-135 m și la 3,5 km NV de satul Cârja. Are un diametru de 45 m în prezent și o înălțime de aproximativ 2,50 m.

Tumulul 4 Cârja-Dealul Bârsana (Pl. 1/5; 6) a fost descoperit în timpul cercetărilor

⁴⁸ Cercetare Ghenuță Coman 1955, COMAN 1980, p. 187.

⁴⁹ Cercetare Ghenuță Coman 1976, COMAN 1980, p. 189.

⁵⁰ COMAN 1980, p. 189.

din anul 2025 pe culmea dealului Bârsana, la altitudinea de 120 m. Este situat la aproximativ 2,5 km vest de satul Cârja și la 566 m sud-est de situl arheologic Tumul 12 Cârja-Dealul Bârsana. Are un diametru de 40 de m și o înălțime păstrată de aproximativ 1,60 m.

Tumulul 5 Cârja-Dealul Bârsana (Movila Berțești) (Pl. 1/6; 7) a fost identificat în timpul cercetărilor din anul 2025 pe culmea dealului Bârsana, la altitudinea de 130 m, pe stânga drumului Cârja-Murgeni. Situat la 2,5 km nord-vest de lacul din Cârja și la 2,2 km nord de situl arheologic Tumul 3 Cârja-Dealul Bârsana. Printre localnici este cunoscut sub denumirea de Movila Berțești.

În prezent tumulul păstrează un diametru de aproximativ 35 m și o înălțime de aproximativ 1,60 m.

Tumulul 1 Cârja-Dealul Buțești (Movila Mare) (Pl. 1/7; 8) este menționat de Ghenuță Coman la 2 km sud-vest de sat, pe coama dealului (la cota 121,2 m) cu denumirea de „Movila Mare”⁵¹. Pe harta Moldovei de la 1892-1898⁵² acest tumul apare cu denumirea de Movila Buțești. În prezent tumulul este cunoscut sub numele de Movila Mare.

În timpul cercetărilor de teren din anul 2025 am identificat acest tumul la 2,80 km sud-vest de centrul satului Cârja și la 1,714 km sud-vest de marginea actuală a satului Cârja, pe culmea dealului Buțești, la altitudinea de 110 m.

Diametrul inițial al tumulului era de 40 m (vizibil pe datele LIDAR) și în prezent are o înălțime de aproximativ 5 m. Marginile estice și vestice ale tumulului au fost afectate grav de lucrările agricole.

Tumulul 2 Cârja-Dealul Buțești (Pl. 1/8; 9) l-am descoperit în timpul cercetărilor de teren din anul 2025 am identificat acest tumul la 2,45 km sud-vest de centrul satului Cârja, la 1,725 km sud-vest de marginea actuală a satului Cârja și la 202 m sud-est de Tumul 1 Cârja-Dealul Buțești (Movila Mare), pe culmea dealului Buțești, la altitudinea de 110 m.

În prezent are un diametru de 25 m și o înălțime de aproximativ 1,2 m.

Tumulul 1 Schineni-Dealul Ciomaga (Pl. 1/9; 10).

A fost identificat în timpul cercetărilor de suprafață din anul 2025 în pădurea de pe dealul Ciomaga, la o altitudine de 305-310 m. A fost reperat pe datele LIDAR în apropierea sitului arheologic Schineni - Cetățuia Ciomaga RAN165032.01, la 547 m S-SV de aceasta, la 1,70 km vest de centrul satului Schineni și la 53 m sud-est de limita UAT Murgeni-Epurenii.

În prezent acest tumul are un diametru de 20 m și o înălțime de aproximativ 1,50 m.

⁵¹ Cercetare Ghenuță Coman 1976; COMAN 1980, p. 189.

⁵²<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?bbox=3118899.593040429%2C5798332.980646032%2C3137082.0511437654%2C5804916.119707094&layers=here-aerial%2C158%2C164>.

Primele mențiuni despre existența unui obiectiv arheologic în acest punct aflăm din raportul lui Corneliu Mateescu, unde ni se spune că la hotarul dintre Ghireasca și Bârlălești s-ar fi găsit mai multe vârfuri de săgeți de tip scitic, din care o parte ar fi ajuns la școala din Ghireasca (pierdute) și altele la Muzeul din Galați⁵³.

Prin analiza scanărilor LIDAR am reușit localizarea acestui obiectiv, care a fost verificat pe teren în toamna anului 2020. Punctul este situat la cca. 600 m distanță sud-est de cel de la Bârlălești-Cetățuia Foișor Cod RAN 163805.02, cod LMI VS-I-s-B-06662, ocupând platoul dealului Ciomaga. Acest platou este mărginit la nord și la est de pante înclinate, în timp ce spre sud limita este dată de obârșia văii Mănăstirea, afluentă a Lișcovului din bazinul hidrografic al Elanului⁵⁴. Altitudinea este de cca. 270–280 m, punctul dominând cu cca. 100–150 m diferență de nivel zonele înconjurătoare mai joase. Arealul de vizibilitate este larg, permițând o vizibilitate largă atât spre nord cât și spre sud, spre arealul cetății de la Mălușteni⁵⁵ Cod RAN 164838.01, cod LMI VS-I-s-B-06680. Aceste fortificații au făcut subiectul unui alt studiu mai amănunțit⁵⁶.

Prezența acestui tumul în apropiere poate indica faptul că acesta ar aparține celei de-a doua epoci a fierului, dar cu certitudine ne vom putea pronunța după efectuarea unei cercetări arheologice intruzive.

Tumulul 2 Schineni-Dealul Ciomaga (Pl. 1/10; 11).

Am identificat acest tumul în timpul cercetărilor de suprafață din anul 2025 în pădurea de pe dealul Ciomaga, la o altitudine de 295 m. A fost reperat pe datele LIDAR în apropierea sitului arheologic Schineni - Cetățuia Ciomaga RAN165032.01, la 1,078 km nord-est de aceasta, la 1,051 km N-NV de centrul satului Schineni și la 364 m S-SE de limita UAT Murgeni-comuna Epurenii. În prezent păstrează un diametru de 20 m și o înălțime de aproximativ 1,70 m.

În jurul acestui tumul sunt fragmente ceramice care pot fi încadrate celei de-a doua epoci a fierului, La Tène.

Precum *Tumulul 1 Schineni-Dealul Ciomaga* și acesta ar putea fi încadrat celei de-a doua epoci a fierului, La Tène, totuși, doar în urma unor săpături arheologice putem stabili cu precizie anterioritatea sau posterioritatea acestor doi tumuli în raport cu așezarea și fortificațiile La Tène din această microzonă.

Tumulul 1 Floreni-Dealul Murgeni (Pl. 1/11; 12).

⁵³ MATEESCU 1944, p. 54; BERZOVAN *et alii* 2020, p. 167.

⁵⁴ BERZOVAN *et alii* 2020, p. 168.

⁵⁵ BERZOVAN *et alii* 2020, p. 168.

⁵⁶ BERZOVAN *et alii* 2020, pp. 155-207.

Acest sit arheologic a fost descoperit în timpul cercetărilor de suprafață din anul 2025 cu ajutorul scanărilor LIDAR fiind ulterior identificat în teren pe culmea dealului Murgeni, la altitudinea de 105 m, la 752 m nord-est de marginea estică a satului Floreni. Are un diametru păstrat de aproximativ 20 m și o înălțime de aproximativ 1,60 m.

Tumulul 2 Floreni-Dealul Murgeni (Pl. 1/12; 13).

A fost descoperit în timpul cercetărilor de suprafață din anul 2025 cu ajutorul scanărilor LIDAR fiind ulterior identificat în teren pe culmea Dealului Murgeni, la altitudinea de 105 m, la 718 m nord-est de marginea estică a satului Floreni. Are un diametru păstrat de aproximativ 20 m și o înălțime de aproximativ 1,40 m.

Tumulul 3 Floreni-Dealul Murgeni (Pl. 1/13; 14).

A fost descoperit în timpul cercetărilor de suprafață din anul 2025 cu ajutorul scanărilor LIDAR fiind ulterior identificat în teren pe culmea dealului Murgeni, la altitudinea de 115 m, la 741 m nord-est de marginea estică a satului Floreni. Are un diametru păstrat de aproximativ 20 m și o înălțime de aproximativ 1,60 m.

Tumul 4 Floreni-Dealul Murgeni (Movila Vișinica), Pl. 1/14; 15.

A fost descoperit în timpul cercetărilor de suprafață din anul 2025 cu ajutorul scanărilor LIDAR fiind ulterior identificat în teren pe culmea Dealului Murgeni, la altitudinea de 130-135 m, la 1,094 km N-NE de marginea estică a satului Floreni. Marginea mantalei estice și vestice au avut de suferit din cauza lucrărilor agricole. Are un diametru păstrat de aproximativ 40 m și o înălțime de aproximativ 5,00 m.

Tumul Raiu-Dealul Raiului (Pl. 1/15; 16).

Acest tumul a fost identificat în anul 2025 cu ajutorul datelor LIDAR și apoi identificat în teren. Este situat pe culmea Dealului Raiului la altitudinea de 115 m și la aproximativ 1,6 km est de intersecția drumului 244B, Murgeni-Giurcani cu drumul de intrare în satul Raiu și la 863 m nord-est de extremitatea sudică a acestui sat.

În prezent păstrează un diametru de aproximativ 20 m și o înălțime de 1,70 m.

Concluzii

Cei 15 tumuli identificați în limitele administrative ale orașului Murgeni și ale satelor componente au dimensiuni variabile. Cei cu diametre mai mici înclinăm să credem că ar putea aparține epocii bronzului, pe când ceilalți ar putea fi atribuiți epocii fierului. Totuși în lipsa unor săpături arheologice nu putem preciza cu exactitate cărei epoci aparțin.

În cursul documentării cercetărilor de teren pentru acest material am mai identificat cel puțin 7 anomalii prin analiza datelor LIDAR și mai multe situri arheologice din diferite

perioade, care se încadrează în limitele UAT Murgeni și vor fi verificate în teren, iar apoi se vor materializa într-un studiu în anul următor.

List of illustrations

Plate 1. Location of the city of Murgeni in Vaslui county and the distribution of burial mounds within the boundaries of the Murgeni ATU.

Plate 2. Murgeni Tumulus-Hănăseni Cemetery, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 3. Tumulus 1 Cârja-Bârsana Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 4. Tumulus 2 Cârja-Bârsana Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 5. Tumulus 3 Cârja-Bârsana Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 6. Tumulus 4 Cârja-Bârsana Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 7. Tumulus 5 Cârja-Bârsana Hill (Berțești Mound), Murgeni town, Vaslui county.

Plate 8. Tumulus 1 Cârja-Buțești Hill (The Big Mound), Murgeni town, Vaslui county.

Plate 9. Tumulus 2 Cârja-Buțești Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 10. Tumulus 1 Schineni-Ciomaga Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 11. Tumulus 2 Schineni-Ciomaga Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 12. Tumulus 1 Floreni-Murgeni Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 13. Tumulus 2 Floreni-Murgeni Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 14. Tumulus 3 Floreni-Murgeni Hill, Murgeni town, Vaslui county.

Plate 15. Tumulus 4 Floreni-Murgeni Hill (Vișinica Mound), Murgeni town, Vaslui county.

Plate 16. Raiu-Valea Elanului Mound, Raiu, Murgeni town, Vaslui county.

BIBLIOGRAFIE

ANDRONIC, POPESCU, 1983.

Alexandru Andronic, Rica Popescu, *Principalele rezultate ale săpăturilor de la Curtea Domnească din Vaslui*, în: *Materiale și Cercetări Arheologice*, 1983, pp. 504-507.

ANTONOVICI 1912,

Iacov Antonovici, *Documente Bârlădene*, vol. II, Bârlad, 1912.

BERZOVAN *et alii*, 2020,

Alexandru Berzovan, Mircea Oancă, Mircea Mamalaucă, *Contribuții privind topografia unor cetăți din perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului situate în sudul podișului Moldovei (sec. 5-3 î. Hr.)*, în: *ARHEOVEST*, vol. VIII, 2020, pp. 155-207.

BOGDAN 1913,

Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913.

COMAN 1973,

Ghenuță Coman, *Murgeni. Contribuții la istoria unei străvechi așezări*, Vaslui, 1973.

COMAN, 1980.

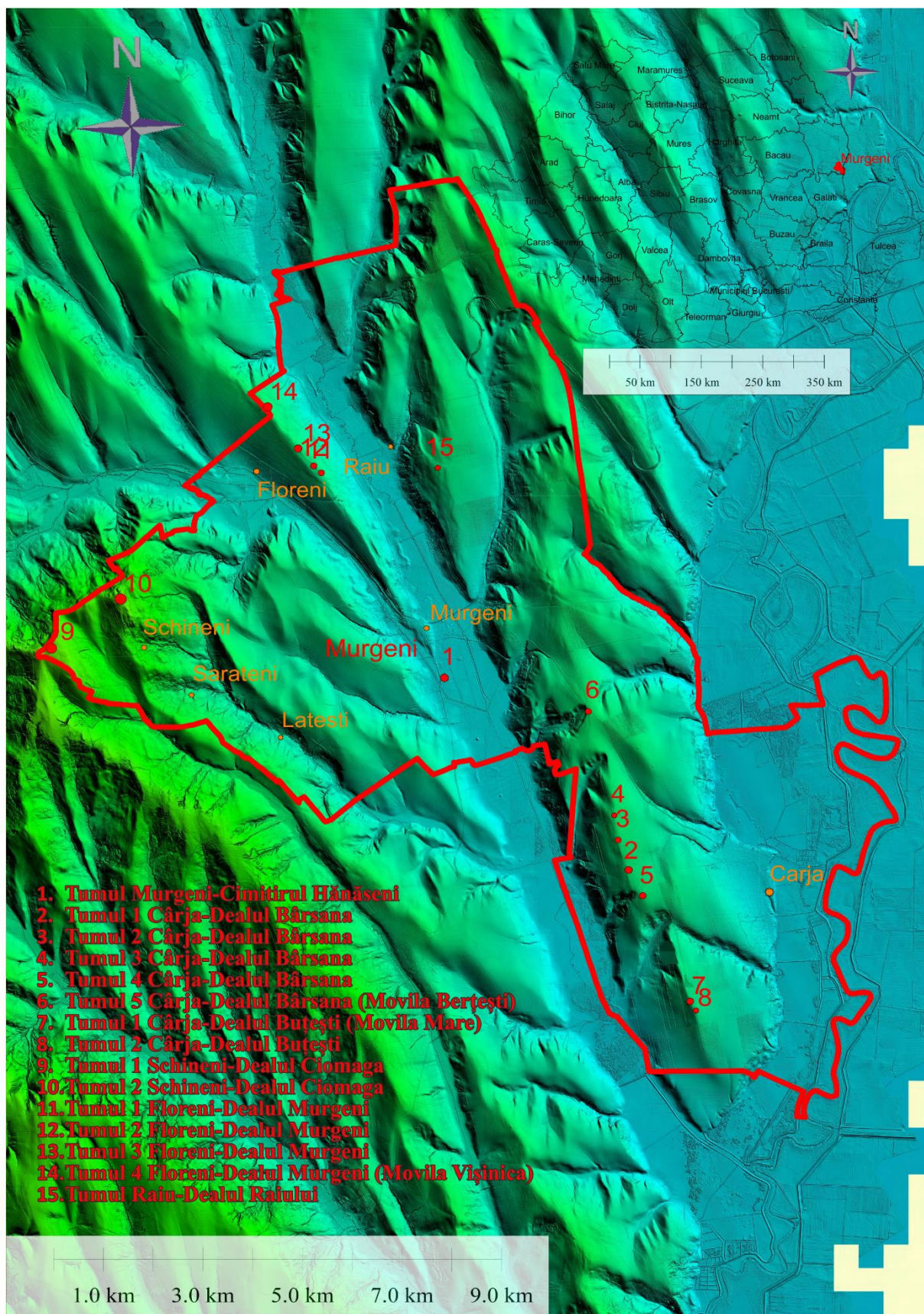
Ghenuță Coman, *Statornicie și Continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, Editura Litera, 1980.

Cerneahov de pe teritoriul României, București, Editura Ars Docendi, 2002.

IORGA 1904,

Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor. Cărți domnești, zapise și răvașe*, vol. VI, partea II, București, 1904.

- LAZAROVICI, BABEȘ 2015,
 Cornelia-Magda Lazarovici, Mircea Babeș, *Poienesti-Așezări preistorice*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2015.
- MATEESCU 1944,
 Corneliu MATEESCU, *Raport asupra cercetărilor arheologice întreprinse în toamna anului 1943 în Jud. Tutova*, în: Corneliu MATEESCU (ed), *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942-1943*, Bucovina I. E. Torouțiu, București, 1944, 82, pp. 52–54.
- MATEI et alii, 2001
 Mircea D. Matei, Costică Asăvoaie, Gheorghe Sion, Laurențiu Chiriac, Veronica Predoi, Vitalie Josanu, *Investigațiile arheologice sistematice de la Curțile Domnești – Vaslui din anii 1998-2002*, în: *Acta Moldaviae Meridionalis*, vol. 22. 2001, pp. 89-129.
- OANCĂ, MAMALAUĂ 2023,
 Mircea Oancă, Mircea Mamalauă, *Repertoriul tumulilor identificați în comuna Fălcu, județul Vaslui*, în: *Acta Musei Tutovensius*, XIX, 2023, pp. 143-187.
- PALADE 2000.
 Vasile Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă secolele III-V. Monografie*, București, Editura Arc, 2000.
- PETRESCU 2002,
 Florin Petrescu, *Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de pe teritoriul României*, București, Editura Ars Docendi, 2002.
- POPUȘOI, 2005.
 Eugenia Popușoi, *Trestiana. Monografie Arheologică*, Bârlad, Editura Sfera, 2005.

Pl. 1. Localizarea orașului Murgeni în județul Vaslui și distribuția tumulilor în limitele UAT Murgeni.

Pl. 2. Tumul Murgeni-Cimitirul Hănăseni, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 3. Tumul 1 Cârja-Dealul Bârsana, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 4. Tumul 2 Cârja-Dealul Bârsana, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 5. Tumul 3 Cârja-Dealul Bârsana, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 6. Tumul 4 Cârja-Dealul Bârsana, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 7. Tumul 5 Cârja-Dealul Bârsana (Movila Berțești), orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 8. Tumul 1 Cârja-Dealul Buțești (Movila Mare), orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 9. Situl arheologic Tumul 2 Cârja-Dealul Buțești, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 10. Tumul 1 Schineni-Dealul Ciomaga, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Planșa 11. Tumul 2 Schineni-Dealul Ciomaga, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 12. Tumul 1 Floreni-Dealul Murgeni, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 13. Tumul 2 Floreni-Dealul Murgeni, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 14. Tumul 3 Floreni-Dealul Murgeni, orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 15. Tumul 4 Floreni-Dealul Murgeni (Movila Vișinica), orașul Murgeni, județul Vaslui.

Pl. 16. Tumul Raiu-Valea Elanului, Raiu, orașul Murgeni, județul Vaslui.

TĂTARI ȘI SUDUL MOLDOVEI

Sorin LANGU*

Key words: *Tartars, southern Moldavia, invasions, slaves*

Abstract: *THE TARTARS AND AND SOUTHERN MOLDOVA. After the great Mongol Invasion of 1241-1242, the Tatars are a constant in the Romanian territories. For 500 years, until 1758, the Tatars invaded the Romanian space, for various reasons. The south of Moldavia is not, initially, on the main line, but in time it will constitute a target for the Tatars. The article reviews the interactions between Tatars and southern Moldova.*

Relațiile externe ale Țărilor Române au fost mereu complicate în Evul Mediu. Spații mici, cu resurse și posibilități puține, aflate la răscrucea drumurilor comerciale nord-sud și vest-est, Țările Române au fost pe culoarul marilor migrații dinspre Asia spre Europa. Sudul Moldovei se află pe direcția principală de penetrare pe aici trecând goți, huni, kutriguri, slavi, avari, bulgari, maghiari, pecenegi, uzi, cumani, berladnici. Tătarii fac parte din ultimul val al migrațiilor, dar vor afecta durabil și pe termen lung regiunile carpato-dunărene.

Cronologic invaziile tătare se pot împărți în trei faze: cea inițială (1241-1301), a Marii Invazii și a comandamentului tătar de la Isaccea, a doua de reflux a Hoardei de Aur (1301-1466), și a treia cea a Hanatului Crimeii (1466-1758).

Pornite inițial în 1236, armatele lui Batu și Subotai au distrus statul bulgar de pe Volga, apoi pe cumani și pe ruși. Practic aceste două organizări statale au fost reduse rapid în poziții din care nu-și vor reveni curând. Campania se continuă în 1241 prin invadarea Europei Centrale. Între timp cumanii îngroziți se retrag spre vest, cerând protecție întâi în Ungaria, și apoi în Bulgaria. Un corp de oaste condus de Kadan, Buri și Bucek (Bochetor) avea misiunea de a dezarma și apoi de a ataca flancul sudic al Ungariei. O parte, sub conducerea lui Kadan, trece Carpații și cucerește Rodna (vezi și episodul Rogerius)¹. Urmează Bistrița, valea Someșului până la Bihor. O altă oaste mongolă, comandată de Buri, trece Carpații prin pasul Oituz și devastează Sibiul și Țara Bârsei, învingând și o oaste a voievodului Transilvaniei. A treia componentă, comandată de Bucek, se îndreaptă spre episcopia cumanilor, pe care o distruge². Mongolii trec Siretul și înfruntă o oaste locală pe care o distrug, oaste din care făceau parte și români din sudul Moldovei³, înaintează spre teritoriul lui Mișelav (unii cercetători îl identifică cu Seneslau⁴, alții resping această

* Colegiul Național „V. Alecsandri” Galați, languisorin@yahoo.com.

¹ PAPACOSTEA 1999, p.51.

² GRIGORAȘ 1977, pp. 275-276.

³ SPINEI 1994, pp. 194-201.

⁴ vezi PAPACOSTEA 1999, p. 96.

apropiere⁵), înfrângându-l și pe acesta, și apoi prin Oltenia și Banat către punctul de joncțiune al armatelor mongole. În acest timp corpul principal al lui Batu ataca frontal Ungaria, incapabilă de a-i opune forțe numeroase. Bătălia de pe râul Sajo (11 apr.) consfințește raportul de forțe favorabil mongolilor. Corpul lui Kadan pornește în urmărirea lui Bela IV și ajunge până la Marea Adriatică, unde regele se adăpostise pe o insulă, dar apoi se întoarce. Marele han Ogoday murise și Batu era chemat pentru a participa la kuriltay-ul prin care urma să fie ales noul han. Tătarii se întorc devastând Bulgaria, și trec fluviul între Galați și Tulcea (1242)⁶.

Batu nu se va retrage la Karakorum, ci și la Sarai, pe Volga, unde va întemeia Hanatul Hoardei de Aur, stat care va înlocui statul cuman, dar cu influență mult mai mare în istoria statelor din sud-estul și estul Europei. Pentru început Hoarda avea în autoritate directă bazinul Volgăi și teritoriile din nordul Mării Negre până la Caspică, dominația indirectă întinzându-se până la Gurile Dunării.⁷ De aici vor lansa mai multe acțiuni la sud de Dunăre și la est de Carpați, în special după ce în zonă, mai precis la Saqci (Isaccea) se stabilește hanul Noghay, care are o politică extrem de activă.

În iarna 1264-1265 tătarii Hoardei de Aur, aliați cu bulgarii țarului Constantin Tich, trec Dunărea înghețată prin mai multe puncte, se adună în Paristrion, apoi pustiesc Tracia. Bizantinii nu reușesc să se opună acestei alianțe și cer pace⁸. Douăzeci de ani mai târziu, în 1285, are loc un atac mongol al Hoardei de Aur asupra Transilvaniei. Un corp de oaste, condus personal de Nohgay traversează Moldova, ajunge în zona Carpaților de Curbură, pentru a ataca Brașovul⁹. Crescând în putere, Noghay va submina puterea hanului, determinând reacția acestuia. În ultimii ani ai secolului al XIII-lea Noghay se va desprinde total de autoritatea de la Sarai, bătând, în atelierul de la Saqci (Isaccea), monede, de regulă imitații ale monedei mongole curente¹⁰. În 1299-1300 are loc războiul decisiv între Noghay și Toqtai, hanul Hoardei de Aur. Noghay este învins, iar fiii săi se retrag spre Dunăre, apoi trec în Dobrogea unde sunt distruși de bulgari¹¹. Înfrângerea lui Noghay are și repercusiuni demografice: în perioada 1300-1302 aproximativ 16 000 de familii alane fug de frica tătarilor,

⁵ vezi SPINEI 1994, p. 200.

⁶ PETRE 1999, p. 35.

⁷ SPINEI 2003, pp. 452-453.

⁸ VÁSÁRY 2005, pp.72-74.

⁹ SPINEI 1994, p. 210; CIOCÂLTAN 1998, p. 233.

¹⁰ OBERLANDER – TÂRNOVEANU 1996, p.207; ILIESCU, ȚARĂLUNGĂ 1992, pp.247-252; SPINEI, 1994, p. 210.

¹¹ SPINEI 1994, pp. 211-212; CIOCÂLTAN 1998, p. 241.

prin zona Galațiului, în Imperiul Bizantin. Alanii fuseseră aliații hanului disident Noghay, dar după înfrângerea acestuia, de frica represaliilor trec în Bizanț¹².

După înfrângerea lui Noghay va fi liniște în zonă. De această liniște vor profita maghiarii care vor derula mai multe expediții anti tătare. Una dintre ele, cea din anul 1324, va viza estul Munteniei sau sudul Moldovei¹³. Tătarii răspund cu invazia Imperiului Bizantin, în 1337 având loc ultima expediție mare a lor. Probabil, o parte a lor, a trecut și prin zona de sud a Moldovei¹⁴. Disensiunile interne din Hoardă fac ca aceasta să devină o putere marginală, iar un reflex al acestei stări de fapt este împărțirea Hoardei în stăpâniri mai mici. Unul dintre emirii tătari emancipați de sub conducerea centrală este „Demetrius princeps Tartarorum”, menționat în intervalul 1363-1368, a cărui localizare este plasată în zona Gurilor Dunării. Una din ipoteze plasează și sudul Moldovei sub stăpânirea lui¹⁵.

În noiembrie și decembrie 1439, tătarii întreprind două invazii asupra Moldovei: prima în noiembrie, în nord, ajungând până la Botoșani, și alta în decembrie, în sud, când au ars Vasluiul și Bârladul.¹⁶

De prin 1466, Mengli Ghirai I a fondat dinastia Ghiraiților în statul nou înființat, Hanatul Crimeii, care avea să desființeze Hoarda de Aur și să-i includă teritoriile. Din 1475 Hanatul Crimeii a recunoscut prin tratat autoritatea/ suzeranitatea otomană. Și de atunci, domnii români în conflict cu Imperiul Otoman, trebuiau să suporte și confruntarea cu aliații tătari ai otomanilor. Deseori aceștia năvăleau ca aliați ai otomanilor, vezi invaziile din 1476¹⁷, 1538¹⁸, 1563¹⁹ 1574²⁰ sau din inițiativă proprie, invaziile din 1470²¹, 1514²², 1518²³. Motivul pentru aceste invazii este jaful, și în special procurarea de sclavi²⁴.

Treptat, Hoarda devine o putere periferică, va intra sub autoritatea Imperiului Otoman, și își va pune trupele în slujba diverșilor suverani din zonă, otomanii având întâietate. Așa se va întâmpla și în timpul lui Mihai Viteazul. Deranjat de campania antiotomană a lui Mihai, sultanul ordonă tătarilor să atace Muntenia. Încercând să anticipeze concentrarea tătarilor, în

¹² SPINEI 1994, pp. 211-212, BACALOV 2016.

¹³ SPINEI 1994, p.175.

¹⁴ VASARY 1998., p.132.

¹⁵ DRH 1977, p.90, SPINEI 1994, pp.325-329, CIOCÂLTAN 1998, p.233.

¹⁶ VLĂDESCU 1925, p.115.

¹⁷ MEHMED 1976, pp. 4-5.

¹⁸ BOGDAN 1909, p.195.

¹⁹ BOGDAN 1909, pp.69-70, 208.

²⁰ BOGDAN 1909, pp.69-70, 213.

²¹ BOGDAN 1909, p. 117.

²² BOGDAN 1909, p. 188.

²³ VLĂDESCU 1925, p.132, BOGDAN 1909, pp. 69-70, p. 187,p.189.

²⁴ Se estimează că un million de polonezi au fost transformați în sclavi între 1474 și 1694, adică 20 000 pe an. WILLIAMS 2013, p. 27.

1595, frații Radu și Stroe Buzescu, vin la Galați în întâmpinarea tătarilor²⁵, dar acțiunea nu va avea succes. Muntenii se retrag, vor urma bătăliile de la Putineiu, Stănești și Șerpătești în care tătarii și turcii vor fi învinși²⁶. După Călugăreni, turcii revin și, înainte de 3 septembrie 1595, împreună cu trupe tătarăști ocupă Galațiul, după ce Mihai Viteazul a fost nevoit să se retragă²⁷. Un an mai târziu, Galațiul este atacat și ars iarăși de către tătari²⁸.

Tătarii vor năvăli periodic și vor jefui sudul Moldovei: în 1609 negustorul Tommaso Alberti trece prin Galați și relatează că fusese jefuit în vară: ”La 3 <decembrie> am ajuns la Galați, oraș pe malul Dunării, stăpânit de domnul Moldovei. Am descărcat mărfurile din luntre și am stat în acel loc toată ziua pentru a lega mai bine baloturile și a găsi care pentru călătoria noastră. În 4 <decembrie> am rămas tot acolo; am pus să ni se slujească liturghia în felul românilor; ne-am simțit foarte bine <acolo>, am găsit pește mult și bun adică: moruni proaspeți, nisetri, păstrugă în cantitate foarte mare și la un preț foarte ieftin, aproape pe nimic; mare mulțime de iepuri, cu 5 bani unul; n-am găsit găini și alte păsări, toate lucrurile fiind prădate de tătari încă de acum patru luni. La 5 <decembrie> am pornit de acolo cu mărfuri cu tot <și> am mers toată noaptea la lumina lunii, pe ger”²⁹. Trei ani mai târziu, același negustor scrie că tătarii lui Cantemir Bey, chemați în ajutor de viitorul domn Ștefan Tomșa II, jefuiesc sudul Moldovei, în special Galațiul³⁰. Alte jafuri sunt în toamna lui 1623³¹, 1651³², 1685³³, 1690³⁴.

Cele mai mari jafuri vor surveni în 1711: după înfrângerea creștinilor de la Stăniliești, tătarii și otomanii pustiesc Moldova. Este cea mai mare distrugere a Galațiului: ”au lovit până în-diua, tergul Galații, și au robitu toți omenii câți erau la monăstire la sfântul Gheorghie bejeniți; au spartu și monastirea, de au jecuitu totu ce au găsit; și cu multă dobândă, au eșitu cu robi cu totu din Galați. Deci, de pre în alte monastiri ceau mai remasu omeni nepradați si nejecuiti, dupe eșitul Tatariloru, n'au mai intardiatu cu șederea, temendu-se se nu pață asemine; au eșitu de pin monastiri, si s'au dusu cine încotro le-au părutu, unii la Reni, alții preste Dunăre. De acia înainte se vedi stricăciunea Galatiloru, de Turci! Care, de cându'i țera Moldovei, și câte rescole au fostu pe țeră, n'au pațitu Galații așa, de au remasu monastirile

²⁵ LECCA 1899, p. 112; KOGĂLNICEANU 1837, p. 143.

²⁶ PANAITESCU 1936, p. 115.

²⁷ MUNICIPIUL GALAȚI 1999, p.34, ROSETTI 1904, p. 50.

²⁸ N. IORGA 1910, p.225, VERBICEANU 1938, pp. 11-12.

²⁹ IORGA 1928, p. 267; ALBERTI 1889, pp. 15-16, CSTR, 1972, p. 360; IORGA 1898, p. 11; ORTIZ 1916, p. 115, LANGU 2020, p. 40.

³⁰ MUNICIPIUL GALAȚI 1999, p. 34.

³¹ PĂLTÂNEA 1994, p. 105, MUNICIPIUL GALAȚI 1999, p. 34.

³² DRĂGHICESCU 1943, p. 353.

³³ PALTANEA 1994, p. 110.

³⁴ PALTANEA 1994, p. 111.

numai peatră; era icoanele și tote podobele și odorele sfintelor monastiri, pe unde au fostu tăinuite și supuse, tote le-au găsit; că au săpatu Turcii peste totu locul, și pre toți morții i-au desgrogatu, cercându pentru avere. Desgropatu-au și pe Mazepa Hatmanul, fiindu decurendu îngropatu, la sfântul Gheorghie; spunu, pecum i-au agiunsu osele în țărmurile Dunărei, aruncate. Și, mai în scurtă vorova se graimu, ca n'au remasu la sfintele monastiri, nice clopote, nice uși, nice unu heru, și până în jilțuri, și sfintele icoane le-au farâmatu și le-au arsu de istovu cu focu”³⁵.

În 1758 tătarii ard, din nou, sudul Moldovei³⁶. Orașele Bârlad și Focșani și satele dintre Prut și Siret au fost pustiite și arse în întregime. Mii de locuitori au fost luați în robie de tătari, iar distrugerile sunt așa de mari încât boierii din Moldova și marele cler scriu o scrisoare pe care adresează conducătorilor tătari pentru a opri invaziile: „nu știm din ce pricină este că videm că toți săraci din raiaua Moldovei să pradă de tot să jăcuiescu, să-l omoară și să robescu, și să ardu cu focul fînățele și ariile cu pîne, și casele pe la țîrguri și pe la sate de către tătari Nohai și Bugegi, și toată raiaua s-au risipit și s-au bejenit prin păduri și aiure, unde nici acolo nu pot să se mistuiască, și nu numai că-i pradă de bucate și de altele ce au pe afară, ci neconțin și acolo prin pădure năvălind tătarii cu armele lor, mulțime de oameni din săraca raia, au omorât, și pe cîți prinde vii îi robescu și-și fac batjocoră de femeile și fetele oamenilor, și alte multe nevoi și supărări ce se face întru această ună dată, nu s-au făcut în săracile raiale aceștile de cînd sîntu și pînă acmu (acu), că mai la toate ținuturile n-au rămas nici un fel de dobitoc neluat, pînile cele strînsă pe la arii le ardu, cele ce au rămas nesăcerate să prăpădescu pe pămînt, și mulți din locuitorii ținuturilor de sus de spaimă și groază aceasta s-au dus printralte țări, lăsîndu-și toate ale lor la peire numai să scape cu sufletele de urgia aceasta”³⁷.

Este ultima incursiune tătărăscă asupra Țărilor Române. În 1783 împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei anexează Hanatul, încălcînd tratatul de Kuciuk Kainargi³⁸. Se încheia o veche pagină de istorie euro-asiatică. Sunt greu de estimat distrugerile făcute de mongoli: mai sus am prezentat o estimare a numărului de polonezi robiți de tătari, prin comparație putem aprecia la câteva zeci de mii de români robiți în cei 500 de ani de invazii. Despre distrugerile materiale există studii referitoare la impactul cuceririi Chinei³⁹, al Marii Invazii (demografic,

³⁵ KOGĂLNICEANU 1872, p. 110; AXINTE URICARIUL, II, 1994, p. 250; DRĂGHICESCU 1943, p. 355; IORGA 1910-1911, p. 113; MELCHIOR 1881, pp. 320-351.

³⁶ MUNICIPIUL GALAȚI 1999, p. 40.

³⁷ BERBECARU, 1969, p. 375.

³⁸ WILLIAMS 2013, p. 19.

³⁹ Ulf BÜNTGEN & Nicola DI COSMO 2016.

biologic, religios, economic, chiar și despre emisiile de carbon în atmosferă)⁴⁰, dar nu al celorlalte. Putem evalua, după mărturiile cronicarilor, că ele au fost uriașe și au constituit o frână în dezvoltarea noastră.

BIBLIOGRAFIE

- ALBERTI 1889,
Tommaso Alberti, *Viaggio a Costantinopoli di Tommaso Alberti (1609-1621)*, publicato da Alberto Bacchi della Lega, Bologna, 1889.
- AXINTE URICARIUL 1994,
Axinte uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, II, București, 1994.
- BACALOV 2016,
Sergiu Bacalov, Medieval Alans in Moldova /Considerații privind olanii (alanii) sau iașii din Moldova medievală. Cu accent asupra acelor din regiunea Nistrului de Jos, <https://bacalovsergiu.files.wordpress.com/2016/05/download-sergiu-bacalov-considerac5a3ii-privind-olanii-alanii-sau-iac59fii-din-moldova-medievalc483.pdf>.
- BERBECARU 1969,
Valerică Berbecaru, în: *Memoria Antiquitatis*, nr. I, 1969.
- BOGDAN 1909,
I.Bogdan, în: *AARMSI*, seria II, tom XXXI, 1909.
- BÜNTGEN, DI COSMO 2016,
Ulf Büntgen & Nicola Di Cosmo, *Climatic and environmental aspects of the Mongol withdrawal from Hungary in 1242 CE*, <https://www.nature.com/articles/srep25606> (accesat în 08.02.2024).
- CSTR 1972,
Călători străini despre Țările Române, București, IV, 1972, p. 360.
- CIOCÂLTAN 1998,
V.Ciocâltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV*, București, 1998.
- DRĂGHICESCU 1943,
M. Drăghicescu, *Istoricul principalelor puncte pe Dunăre*, București, 1943.
- DRH 1977
Documenta Romaniae Historica, seria D, I, București, 1977.
- GRIGORAȘ 1977,
N.Grigoraș, *Românii de la est de Carpați și organizarea lor până la întemeierea statului românesc al Moldovei*, în: „Cercetări istorice”, VIII, 1977.
- ILIESCU, ȚARĂLUNGĂ 1992
O. Iliescu, P. Țarălună, *Un tezaur de la sfârșitul sec. XIII descoperit la Prăjești (jud. Bacău)*, în „Carpica”, XXIII/2, 1992.
- IORGA 1898,
N. Iorga, *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre: extras din „Buletinul Societății geografice”*, sem.II, anul 1898.
- IORGA 1910,
N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, XVI, 1910.
- IORGA 1911,
N. Iorga, „*Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice.*” Seria 2. Tomul 33 : 1910-1911.

⁴⁰ Ulf BÜNTGEN & Nicola DI COSMO 2016.

- IORGA 1928,
N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, București, I, 1928.
- KOGĂLNICEANU 1837
M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*. Volumul 1, Berlin, 1837.
- KOGĂLNICEANU 1872,
Cronicele României, II, editor M.Kogălniceanu, Bucuresci, 1872.
- LANGU 2020
S. Langu, *Galațiul în prima jumătate a secolului al XVII-a prin prisma călătorilor străini*, "Studii și articole", Galați, 5, 2020.
- LECCA 1899
Octav-George Lecca, *Familiile boerești române*, București, 1899
- MEHMED 1976
Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind Istoria României*. Vol. I. 1455-1774, București, 1976.
- MELCHIOR 1881,
E. Melchior, "Revue des Deux Mondes" (1829-1971), troisième période, Vol. 48, No. 2 (15 novembre 1881).
- MUNICIPIUL GALAȚI 1999,
Municipiul Galați. Album monografic, Galați, 1999.
- OBERLANDER – TÂRNOVEANU 1995-1996,
E.Oberlander – Târnoveanu, *Byzantino-Tartarica- Le monnayage dans la zone des Bouches du danube à la fin du XIIIe et au commencement du XIVe*, în *Il Mar Nero*, II, 1995-1996
- ORTIZ 1916,
R. Ortiz, *Per la Storia della Cultura Italiana in Rumania*, Bucarest, 1916.
- PANAITESCU 1936,
P.P.Panaiteescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936.
- PĂLTÂNEA 1994,
Paul Păltânea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, Galați, I, 1994.
- PAPACOSTEA 1993,
Ș. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciadă și Imperiul Mongol*, București, 1993.
- PETRE 1999,
G. Petre, *Folosirea vadurilor dobrogene ale Dunării în scopuri militare*, în: *Analele Dobrogei*, V, 1999.
- ROSETTI 1904,
Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1904.
- RUZÉ 1999,
A. Ruzé, *Ukraines et roumains (IXe-XXe siècle). Rivalités carpatho-pontiques*, Paris-Montreal, 1999.
- SPINEI 1994,
V.Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994.
- SPINEI 2003,
V. Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*, Cluj-Napoca, 2003.
- VÁSÁRY 2005,
István Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*, Cambridge University Press, 2005.

VERBICEANU 1938,
M. Verbiceanu, *Monografia industriei și comerțului orașului Galați*, Galați, 1938.
VLĂDESCU 1925,
Izvoarele istoriei românilor. Letopisețul de la Bistrița, București, 1925, p.115.
WILLIAMS 2013,
Brian Glyn Williams, *The Sultan's Raiders. The Military Role of the Crimean Tatars in the Ottoman Empire*, Washington, D.C., 2013.

NECROLOG

ARHEOLOGIA, O POVESTE FĂRĂ SFÂRȘIT... IN MEMORIAM GHEORGHE LAZAROVICI (13 SEPTEMBRIE 1941- 3 FEBRUARIE 2025)

Profesorul Gheorghe Corneliu Lazarovici s-a stins din viață la 83 de ani și ar fi avut încă multe de spus asupra unui domeniu fundamental al civilizațiilor preistorice, rămânând în conștiința mai multor generații de arheologi cu care a colaborat în cursul carierei sale. Prin activitatea sa științifică, prin cercetarea și diseminarea rezultatelor, profesorul Gheorghe Lazarovici rămâne unul dintre cei mai importanți arheologi români.

S-a născut la 13 septembrie 1941 într-o localitate mică din județul Caraș-Severin. Între anii 1948–1955 a urmat cursurile Școlii generale la Reșița, iar în perioada 1955–1958 cele ale Școlii profesionale în același oraș. Liceul l-a absolvit în 1962, tot la Reșița, iar în 1968 a finalizat studiile universitare la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. În anul 1979 a devenit doctor în istorie, specialitatea preistorie, la aceeași universitate, iar în perioada 1971–1972 a fost bursier Herder, la Institut Für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wienn, cu o specializare complexă post-universitară, respectiv Neoliticul din sud-estul Europei și legăturile cu Anatolia, sub coordonarea profesorului Richard Pittioni. Acesta a contribuit semnificativ la formarea noilor generații de arheologi, prin activitatea didactică. A predat cursuri de istorie și arheologie la diferite universități din Cluj-Napoca și Alba Iulia (1993-1994), Reșița (1997-2007) și Sibiu (2002-2016). Din 2002 a

devenit coordonator doctorate la Universitatea Lucian Blaga din Sibiu. A fost cercetător, secretar științific la Institutul Român de Tracologie în perioada 1991-1993.

A fost membru în colegiile de redacție ale revistelor „Acta Mvsei Napocensis”, „Acta Mvsei Porolisensis”, „Tibiscum (Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie)”.

Între 1968 și 2004, Gheorghe Lazarovici a deținut diverse funcții la Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, evoluând de la arheolog și muzeograf, până la director general al instituției în perioada 1994-1997. Activitatea sa științifică este una extrem de variată și largă, participând la congrese și conferințe în străinătate: Belgrad, Nisa, Bratislava, Budapesta, Viena, Novi Sad, Tolbuhin, Verona, Xanthi, Kiev, Ljubljana, Lisabona, Roma, Haga, Riva del Garda, Talianki (Ucraina), Los Cabos (Mexic) și chiar în Republica Populară Chineză. A organizat mai multe manifestări științifice de specialitate, naționale și internaționale, de arheometrie (32 ediții), etnoarheologie (15 ediții), etnoreligie (9 ediții).

De-a lungul carierei, a participat la numeroase expediții arheologice internaționale, colaborând cu specialiști de prestigiu. Printre acestea se numără: 1972: Grecia, Volos, alături de Vladimir Milojčić de la Universitatea Heidelberg. 1974: România, în căutarea surselor de obsidian, împreună cu J. Nandriș de la Universitatea din Londra. 1982-1986, 1999: Studii etnoarheologice în Carpați, în colaborare cu J. Nandriș. 1992: Căutarea surselor preistorice de cupru, în parteneriat cu Perniczka de la Universitatea Heidelberg 2003-2010: Cercetări privind sursele preistorice de materii prime (silex, silecolit, obsidian etc.) pe teritoriul României, Basarabiei, Ucrainei, Ungariei, alături de Gerhard Trnka de la Universitatea din Viena.

Ca arheolog și muzeograf, specialist în cercetarea civilizațiilor preistorice a coordonat numeroase șantiere dintre care menționăm doar câteva: Gornea, Zorlenț, Balta Sărată, Parța, Iclod, Cheile Turenilor, Cheile Turzii. A impus prin cercetare multidisciplinară internațională descoperirile de la Tărtăria și Parța.

A luat parte la expediții arheologice internaționale, organizate în Austria, Bulgaria, Republica Moldova, Ucraina, România, Ungaria și la Olten (Elveția), precum și de etnoarheologie în România, cu participare internațională (Institute of Archaeology din Londra), în anii 1973-1974, 1982-1986. A organizat mai multe expoziții naționale și internaționale de anvergură, mărturie fiind inclusiv cataloagele științifice publicate.

Contribuțiile sale științifice includ numeroase studii și articole de specialitate, precum și lucrări semnificative, fie ca autor unic, fie în colaborare, cărți care cuprind concluzii ce sunt valabile și în zilele noastre.

A realizat peste 450 de studii și articole de specialitate, precum și mai multe cărți ca unic autor sau în colaborare. Menționăm câteva monografii: Gh. Lazarovici, Gornea, 124 p. and 84 pl.; Gh. Lazarovici, Neoliticul Banatului, în colecția BMN, III, Cluj, 1979, 273 p.; 50 fig.; 10 tabele; 162 pl.; Gh. Lazarovici, Cultura Vinča în România, 1991, 250 p.; Gh. Lazarovici, Z. Maxim, Gura Baciului, în colecția BMN, XI, 1995, 452 p., 38 pl. 55 fig.; D. Țicu, Gh. Lazarovici, Gornea. Din arheologia unui sat medieval din Clisura Dunării, în colecția Caiete Banatica, Reșița 1996, 163 p., 26 pl.; Gh. Lazarovici, Metode și tehnici moderne de cercetare în arheologie, București 1998; Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, Parța. Monografie arheologică, Vol. 1.1 341 p; vol. 1.2, 115 pl, 137 figuri; Waldpress, BHAB, 12, 2001; Gh. Lazarovici, D. Micle, Introducere în arheologia informatizată, BHAUT, III, 2001, 234 p.; „Cheile Turzii. Monografie arheologică” a văzut lumina tiparului în 2024, având peste 400 de pagini. Cartea monografică „Locul Banatului în procesele de neolitizare din sud-estul Europei – Neoliticul Timpuriu”, a fost lansată post-mortem, reprezentând o contribuție esențială la înțelegerea culturilor preistorice, sintetizând decenii de cercetare, descoperiri arheologice și interpretări profunde asupra trecutului umanității.

În termeni numerici, activitatea sa științifică este una titanică și este cu greu de egalat sau depășit vreodată. A publicat peste 20 de cărți și cursuri universitare, a colaborat la șase cataloage și atlase, a elaborat peste 100 de sinteze, 70 de articole analitice, 85 de articole în care se publică materiale arheologice, are peste 50 de rapoarte de cercetare, șase micromonografii, 45 de articole interdisciplinare, peste 50 de prezentări la congrese internaționale, nenumărate articole de presă și relatări de pe siturile aflate în cercetare, intervenții televizate și filme documentare.

Recunoașterea meritelor sale deosebite este dovedită prin acordarea unor premii și distincții din partea Academiei Române, precum Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române pentru Monografia Gura Baciului în 1995; premiul „Vasile Pârvan” pentru volumul, C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România. I. Neoliticul în anul 2008. Președinția României l-a decorat, în anul 2004, cu Ordinul Meritul Cultural, gradul ofițer H, pentru cercetare științifică, iar anul 2007 a devenit cetățean de onoare al orașului Timișoara, pentru contribuția la cercetările istorico-arheologice din Banat. În anul 2014 Universitatea de Vest din Timișoara a organizat un Simpozion Arheovest dedicat în onoarea profesorului Gheorghe Lazarovici, acumulând materialele simpozionului în două volume consistente, care valorifică articole din toate domeniile de interes arheologic și interdisciplinar asupra cărora profesorul și-a aplecat atenția.

Pasiunea sa pentru arheologie și dedicarea față de descoperirea și interpretarea trecutului umanității l-au consacrat ca un pilon al arheologiei românești, având o influență durabilă asupra înțelegerii preistoriei în Europa de sud-est. În egală măsură a fost preocupat de diseminarea informațiilor, colaborând la realizarea mai multor filme de prezentare a unor situri arheologice și documentare.

Nu există persoană care să fi colaborat sau să fi avut contact cu profesorul Gheorghe Lazarovici și să nu fi rămas impresionat. În pauzele de pe șantiere, muncitorii și mulți elevi de-a lungul vremii, cu care munceam, veneau să se așeze alături de dânsul ca să asculte poveștile despre triburi, căpetenii, societățile preistorice și casele acestora, despre iubire, război, furturi, atacuri, creșterea copiilor, ritualurile de inițiere ale acestora și multe alte lucruri grozave despre oamenii care au trăit cu foarte mult timp înaintea noastră. Calitățile sale științifice au fost de excepție, dar calitățile sale umane au prevalat mereu. A fost un om care va trăi veșnic, atât prin memoria celor care l-au cunoscut, cât și prin articolele și monografiile care au schimbat modul de percepție asupra preistoriei sud-est europene. Avea vaste cunoștințe asupra neoliticului balcano-anatolian și sud-est european, fiind capabil de o imagine cuprinzătoare, de sinteză asupra civilizațiilor preistorice. Cunoștea foarte bine perioada antică și medievală, fiind familiarizat cu procesele de transformare și aculturație. Era preocupat frecvent de aplicarea unor metode de cercetare inovative în ceea ce privește studiile arheologice.

Gheorghe Lazarovici rămâne un reper în ceea ce privește modul de abordare interdisciplinar asupra cercetărilor din siturile neolitice. A definit, prin cercetare și apoi prin publicare cu ample demonstrații și concluzii, de o precizie aproape matematică, o serie de culturi și grupuri culturale. A coordonat echipe de lucru largi, pe șantiere arheologice care au furnizat nu doar ipoteze științifice de cercetare, ci și o valoare inestimabilă pentru colecțiile muzeale, pe care le-a îmbogățit. De numele lui se leagă constituirea a cel puțin cinci colecții muzeale. Monografiile de sit, precum și marile studii de sinteză la care a lucrat enorm, arată nu doar dedicare, ci o muncă până aproape de obsesie în demonstrarea proceselor sociale și evolutive. A deschis noi căi de abordare, prin conferințele organizate, aducând domeniile conexe, mai aproape de arheologie. A organizat conferințe aplicate pe arheometrie, etnoarheologie, etnoreligie, statistică aplicată în arheologie și tehnici informatice de ultimă oră. Ceea ce nu se vede și nu se poate măsura în paginile publicațiilor acestuia este cât din sufletul său a pus între paginile acestor volume.

A fost un profesor iubit și apreciat de toți studenții pe care i-a avut, fie în cadrul studiilor de licență, master sau doctorat. Mulți dintre aceștia lucrează în muzee, ca arheologi

sau în domenii conexe de activitate. Pentru toți a fost ca un părinte, dur în momentele de stagnare și blând în perioadele de îndoială.

Profesorul Gheorghe Lazarovici va trăi veșnic, fiindcă arheologia este o poveste fără sfârșit...

Adela Kovács, Mircea Oancă, Octavian Rogozea, Cristian Oprean, Constantin Aparaschivei

Gheorghe Lazarovici la Toplița, cu un bulgăre de silicolit, 2010.

Profesorul Gheorghe Lazarovici în mijlocul studenților de la Universitatea de Vest din Timișoara, Primul Simpozion Arheovest, 08.12.2013.

Sergiu-Constantin Enea alături de profesorul Gheorghe Lazarovici, Suceava, 2014.

John Nandriș, Adela Kovács și Gheorghe Lazarovici, la Simpozionul Arheovest, Timișoara, 2014.

Simpozionul Muzeului „Vasile Pârvan” Bârlad, 2016.

Gheorghe Lazarovici, Mircea Oancă și Silviu Gridan, cercetare în zona Rupea, județul Brașov 2018.

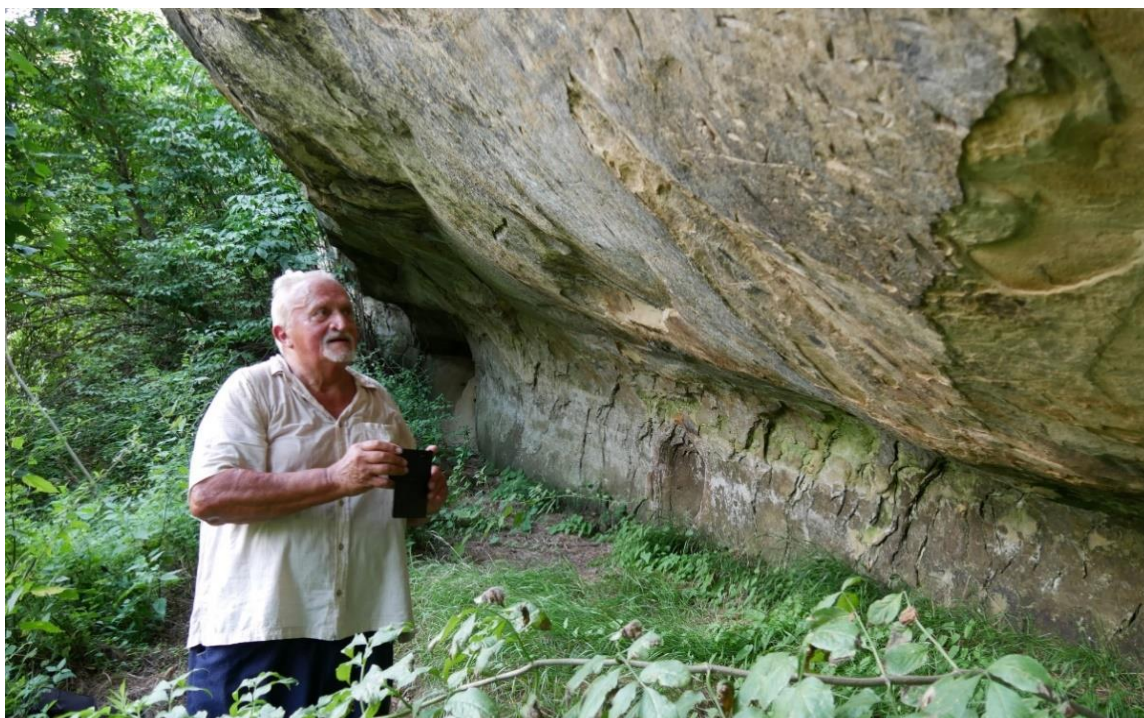
Gheorghe Lazarovici la Simpozionul „Marea unire de la Marea Neagră”, Constanța 2018.

Silviu Gridan, Olimpia Gridan, Gheorghe Lazarovici și o echipă de studenți din Germania de la FAU Erlangen-Nuremberg condusă de Carsten Mischka, în timpul cercetării de la Rupea 2021. Aniversarea a 80 de ani a profesorului.

Cercetare la Rupea, județul Brașov, 2021.

Gheorghe Lazarovici și cercetarea stâncilor din valea Someșului, 2023.

Timișoara 2024, la lansarea volumului Cheile Turzii, alături de Cristian Oprean, Dan Ciobotaru, Cosmin Suciu, Octavian Rogozea, Cristian Roman, Olimpia Gridan, Silviu Gridan, Magda Lazarovici.

PUBLICAȚII ALE MUZEULUI „VASILE PÂRVAN” BÂRLAD

ACTA MUSEI TUTOVENSIS

VOL I: 2006
VOL II: 2007
VOL III: 2008
VOL IV: 2009
VOL V: 2010
VOL VI: 2011
VOL VII: 2012
VOL VIII: 2013
VOL IX-X: 2014

ACTA MUSEI TUTOVENSIS. ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

VOL. XI: 2015
VOL. XII/1 (IN HONOREM EUGENIA POPUȘOI OCTOGENARII): 2016
VOL. XII/2 (IN HONOREM ION IONIȚĂ OCTOGENARII): 2016
VOL. XIII: 2017
VOL. XIV: 2018
VOL. XV: 2019
VOL. XVI: 2020
VOL. XVII: 2021
VOL. XVIII: 2022
VOL. XIX: 2023
VOL. XX: 2024

ACTA MUSEI TUTOVENSIS. MEMORIALISTICĂ

VOL. I: 2015
VOL. II: 2016
VOL. III: 2018
VOL. IV: 2019
VOL. V: 2020
VOL. VI: 2021
VOL. VII: 2022
VOL. VIII: 2023
VOL. IX: 2024
VOL. X: 2025

ACTA MUSEI TUTOVENSIS. STUDII ȘI CERCETĂRI. ȘTIINȚELE VIEȚII ȘI ALE PĂMÂNTULUI

VOL. I: 2018
VOL. II: 2020
VOL. III: 2022
REVISTA PERSEUS

Nr. I: 2012
Nr. II: 2013
Nr. III: 2014
Nr. IV: 2015
Nr. V: 2016
Nr. VI: 2017
Nr. VII: 2018
Nr. VIII: 2019
Nr. IX: 2020
Nr. X: 2021
Nr. XI: 2022
Nr. XII: 2023
Nr. XIII: 2024

Alte publicații:

I. Seria Monografii:

Vasile Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă sec. III-IV p. Chr.*, Editura ARC 2000, București, 2004;
Eugenia Popușoi, *Trestiana, monografie arheologică*, Editura Sfera, Bârlad, 2005;
Mircea Mamalaucă, *Descoperiri din perioada Antichității târzii în Podișul Central Moldovenesc. Necropolele de la Bogdănești-Fălciu, Pogonești și Polocin*, Editura Casa Editorială Demiurg, Iași, 2019;
Mircea Oancă, *Cultura Starčevo-Criș în Moldova. Analize statistico-matematice asupra ceramicii*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2024.

II. Seria Cataloage:

Rădăcini ale civilizației străromânești în Muntenia de Răsărit, Moldova de Sud și centrală în sec. III-XI p. Chr., (Eugenia Popușoi, redactare-coordonare), 1995-1996;
Eugenia Popușoi, Nicoleta Arnăutu, *Tezaurul de la Bârlad, Dumbrava Roșie, sec. XVI-XVII*, S.C.D.I. Bârlad, 1999;
Mircea Mamalaucă, *2000 de ani de creștinism*, Editura ASA MEDIA GRAFIC, 2000;
Expoziția permanentă de artă românească contemporană din patrimoniul muzeului, Editura Serigraf Design SRL, Bârlad, 2001;
Catalog Jubileu expozițional simpozion, Editura Tiparul SC. Irimpex SRL, Bârlad, 2000;
Nicolae Mitulescu, *Monumente laice și religioase ale Bârladului*, Editura Sfera, Bârlad, 2003;
Mircea Mamalaucă, *Obiceiuri de port în aria culturii Sântana de Mureș*, Editura ASA, 2005;
Mircea Mamalaucă, *Antichitatea târzie în Bazinul Prutului*, Editura Sfera, Bârlad, 2009.

III. Seria Albume:

Valentin Ciucă, *Mitologii subiective Marcel Guguianu*, Editura Art XXI SRL, Iași, 2008;

Răzvan-Constantin Carătănase, Mircea Mamalaucă, *Bienala Națională de Artă Contemporană „Nicolae Tonitza”*, ed. I, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2016;

Răzvan-Constantin Carătănase, Mircea Mamalaucă, *Bienala Națională de Artă Contemporană „Nicolae Tonitza”*, ed. a II-a, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2018;

Gabriela Albu, *Colecția de artă dr. Constantin Teodorescu*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2019;

Mircea Mamalaucă, Valentina Fornea, *Copiii munților*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2019;

Răzvan-Constantin Carătănase, Mircea Mamalaucă, *Bienala Națională de Artă Contemporană „Nicolae Tonitza”*, ed. a III-a, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2020;

Valentina Mureșan (coord.), *Roze Literare*, Editura Sfera, 2021;

Gabriela Albu, *Colecția de artă orientală și extrem orientală dr. Marcel Vainfeld*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2021;

Gabriela Albu, *Colecția Corneliu Vasilescu*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2022;

Răzvan-Constantin Carătănase, Mircea Mamalaucă, *Bienala Națională de Artă Contemporană „Nicolae Tonitza”*, ed. a IV-a, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2022;

Gabriela Albu, Bogdan Panțir, Dragoș Pătrașcu (editori), *Colecția Dragoș Pătrașcu / Dragoș Pătrașcu Art Collection*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2023.

Valentina Mureșan (coordonator), *Tezaur din condei. Florilegiu de texte inspirate din obiecte de patrimoniu*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2024;

Gabriela Albu, *Esența artei. Tezaur și fond*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2024.

Răzvan-Constantin Carătănase, Mircea Mamalaucă, *Bienala Națională de Artă Contemporană „Nicolae Tonitza”*, ed. a V-a, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2024.

IV. Seria *Memoriale*:

Romulus Boteanu, *Ce nu se poate uita*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009 (Alina Butnaru, îngrijitor de ediție);

René Duda, *Gânduri răzlețe*, Editura Opera Magna, Iași, 2010 (Alina Butnaru, îngrijitor de ediție).

V. Ghid turistic

Mircea Mamalaucă, Alina Butnaru, *Diversificarea ofertei turistice în zona transfrontalieră Vaslui-Soroca*, Editura SC. Irimpex SRL, Bârlad, 2009.

NORME DE TEHNOREDACTARE

Acta Musei Tutovens

Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad

1. Pregătirea textului:

Textul va fi trimis către Colegiul de Redacție al revistei *Acta Musei Tutovens* în format .doc sau .docx.

Textele se predau în limba română sau în limba engleză.

2. Formatul paginii

Formatul paginii este A4, standard, cu margini 2,5 cm, font Times New Roman, dimensiunea fontului -12; spațiere rând - 1,5.

3. Structură articol

Manuscrisul va fi redactat în următoarea ordine: **Titlu, Autor, Keywords, Abstract, Text, Bibliografie, Ilustrații. Nu se admit ilustrații în text.**

Titlu:

Font: Times New Roman, Bold, Dimensiune -14, centrat, scris cu majuscule.

Autor/Autori:

Se va menționa numele întreg al autorului/autorilor, Font – 12, alineat dreapta la un rând distanță sub titlu.

Autorul/autorii vor menționa în secțiunea *Note de Subsolv*, de pe prima pagină, afilierea instituțională (instituția în care activează la momentul trimiterii textului) și adresa de email pentru fiecare în parte (în cazul în care sunt mai mulți autori) în ordinea: Instituție, adresă email. Mărime font – 10. Indicarea se face cu asterisc, marcat particularizat - * (regăsindu-se în subsolvul paginii, înainte de prima notă). Un singur asterisc pentru toți autorii.

Cuvinte cheie/Keywords:

Autorii vor scrie între 4 și 6 cuvinte cheie, în limba engleză.

Titlu: font Times New Roman, dimensiune – 10, Bold; Text: Font Times New Roman cu Italic, dimensiune – 10. Atât titlul cât și textul vor fi scrise într-un singur paragraf (Ex.: **Keywords:** Bârlad, tomb, medieval pottery, etc.).

Abstract:

Rezumatul va conține 150-250 de cuvinte, în limba engleză.

Titlul: font Times New Roman, dimensiune - 10, Bold; Text: Font Times New Roman cu Italic, dimensiune – 10. Atât titlul cât și textul rezumatului vor fi scrise într-un singur paragraf (Ex.: **Abstract:** *This article aims to talk about....*).

Abrevieri:

Autorii vor defini toate abrevierile utilizate în text la prima menționare a acestora sub forma unei note de subsol (Ex.: D – diametru, L – lungime, l – lățime, h – înălțime, Pl. – planșă, Fig. Figură etc). Totodată, autorii se vor asigura de uniformitatea acestora și, suplimentar, vor atașa o listă de abrevieri a titlurilor și revistelor folosite în text și în lista bibliografică. Lista de abrevieri se va atașa manuscrisului înainte de Bibliografie și va fi redactată cu font Times New Roman, dimensiunea – 12.

Text:

Orice abreviere (sf., sec.) trebuie folosită consecvent pe parcursul articolului. Era se indică sub forma a.Chr./p.Chr. Modul de menționare a erei în textele în limbi străine va folosi echivalentul care este uzual în limba respectivă.

Exemplu: av.J.-C/apr.J.-C. (franceză), BC/AD (engleză) și v.Chr./n.Chr. (germană).

Secolele se numerează cu cifre latine și se articulează:

Exemplu: secolul al XVI-lea. Modul de menționare a secolului în textele în limbi străine va folosi stilul care este uzual în limba respectivă (the 21st century, das 21. Jh.)

Numerele până la 10 vor fi scrise în litere. Se exceptează cazurile în care ele se referă la unități de măsură (de ex.: „cinci locuințe”, dar „5 m”).

Pentru chestiunile de ortografie și punctuație se recomandă *Dicționarul Ortografic, Ortoepic și Morfologic al Limbii Române*, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2021, disponibil și online <https://doom.lingv.ro/>

4. Aparatul critic

Notele:

Font Times New Roman, dimensiune - 10,

Volumul se va completa cu vol. atât în note, cât și la bibliografie.

Se va cita cu p. dacă se face referire la o singură pagină sau cu pp. dacă se face referire la mai multe pagini.

Nota se amplasează înaintea semnelor de punctuație.

Exemplu:

SPINEI 1970, p. 167.

LAZAROVICI *et alii* 2010, pp.123-126.

În cazul citării aceleiași lucrări nu se va folosi Ibidem, ci se va folosi nota precedentă.

Exemplu:

SPINEI 1970, p. 167.

SPINEI 1970, p. 325.

5. Bibliografie

Bibliografia va fi alcătuită în ordine alfabetică (în ordine cronologică dacă vorbim de de mai multe lucrări ale aceluiași autor), font Times New Roman, dimensiune – 12, spațiere – 1, cu alineat în fața fiecărei note.

Ex:

Nume, Prenume, Titlu carte, Ediție (dacă este cazul), Loc, Editură, An, pagină.

Nume, Prenume, Titlu articol, în: *Titlu periodic*, volum/nr/tom, An

Nume, Prenume, Titlu articol, în: Nume, Prenume (până la trei autori, altfel după primul autor se va folosi *et alii.*), Titlu volum colectiv, Loc, Editură, An.

Exemple:

Pentru articole:

SPINEI 1970,

Spinei, Victor, *Unele probleme privind vasele sferoconice*, în: SCIVA, 21, 1970.

Articole în volume colective:

LAZAROVICI, LAZAROVICI 2010a,

Lazarovici, Gh., Lazarovici, C.-M., *Architecture of the Early Neolithic in Transylvania*, in: Luca, S. A., Suciu, C. (eds.), *The first Neolithic Sites in Central/South-east European Transect, Early Neolithic (Starčevo-Criș) Sites on the Territory of North-West Romania*, vol. II, BAR International Series, Kraków, pp. 19-35.

LAZAROVICI, LAZAROVICI 2010b,

Lazarovici, Gh., Lazarovici, C.-M., *Neo-eneolithic cult constructions in Southeastern Europe: Building techniques and space management - A brief overview*, în: *Proceedings of the 15th UISPP Congress Lisbon*, BAR International Series, 2006.

Pentru cărți:

SPINEI 1982,

Spinei, Victor, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Citarea surselor electronice

Citarea surselor electronice se va face astfel: Autor, titlu, adresa și subdirectoare, iar în paranteze se va trece data accesării respectivului document.

Ex:

SPINEI 2012,

Spinei, V., Contacts between the Romanians and Turkic nomads.

Disinformation, mystification and xenophobia: N. Berend, in: Medievalist.net, <http://www.medievalists.net/2012/09/24/contacts-between-the-romanians-and-turkic-nomads-disinformation-mystification-and-xenophobia-n-berend> (24.09.2012).

6. Ilustrația

Ilustrația va fi numerotată cu cifre arabe, cu caractere normale și între paranteze. Exemplu: (Pl./Fig. 1.) Lista de ilustrații se va atașa pe o pagină aparte, înaintea listei de abrevieri și se va întocmi doar în cazul în care manuscrisul i se va atașa mai mult de 3 ilustrații. Citarea ilustrației se va face prin utilizarea sistemului consacrat de referință: Pl. sau Fig.

Fotografiile color și alb-negru vor fi trimise sub formă de fișiere .jpg (calitate high, compresie low, rezoluție 300 dpi). Desenele și hărțile monocrome vor fi trimise sub formă de fișiere .png (rezoluție 600 dpi) sau .tif (compresie LZW, rezoluție 600 dpi). Diagramele vor fi trimise sub formă de fișiere imagine, format .jpg sau .png (rezoluție 300 dpi) și nu ca obiecte de tip MS Word sau Ms Excel. Fișierele vor fi denumite conform numerotării planșelor. Descrierea planșei sau figurii nu va fi inclusă în ilustrație.

În cazul reproducerii ilustrației după volume și articole deja publicate, autorii vor preciza sursa. În cazul în care autorul folosește ilustrații (hărți, planuri, desene, schițe, fotografii etc.) este obligatoriu să se precizeze sursa și dacă a obținut dreptul legal privind reproducerea materialului în publicații. Orice chestiune privind drepturile de copyright pentru reproducerea materialului ilustrativ constituie responsabilitatea exclusivă a autorului.

Pentru fiecare plan, hartă, desen, schiță, fotografie se va indica scara grafică pentru o bună percepție a raporturilor dimensionale.

Exemplu de listă de ilustrație:

Pl. I. Harta Moldovei. Așezările culturii Dridu, secolele X-XI.

Pl. II. Iași, str. Vasile Lupu. Profilul peretelui estic al L1. 1. sol vegetal; 2. pământ de umplutură, de culoare cenușie; 3. lentilă de cărbune; 4. dărâmatură cu bucăți de chirpici arși de culoare roșietică; 5. perete L1; 6. groapă cu resturi menajere; 7. strat de lut galben (steril).

Pl. III. Iași, str. Vasile Lupu. Farfurie, secolul al XVIII-lea. Porțelan chinezesc.

Pl. IV. Bratei, jud. Sibiu, cimitir nr. 3. Cruce cu brațe egale, secolele VIII-IX. Argint. TEODOR 1991.

Pl. V. Bârlălești, 1988. 1-3, 5-7. ceramică roșietică; 4, 8-12. ceramică cenușie. SPINEI 1994.

Pl. VI. Ceramică roșietică din secolele XI-XIII: 1-2, 5-8. Bârlălești; 3-4. Erbiceni; 9-15. Arsura; 16-18. Hansca. TEODOR 1991.

Manuscrisele se vor preda până la data de 15 ianuarie a fiecărui an, respectând normele de editare ale revistei Acta Musei Tutovens. Documentele pot fi trimise către secretariatul Muzeului „Vasile Pârvan” Bârlad sau către Colegiul de Redacție al revistei.